

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**LİSE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNDE
DENETİM (KONTROL) ODAĞI İNANCININ
RİSK ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazan ERBAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı :Eğitim Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı :Eğitimde Psikolojik Hizmetler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ

KASIM- 2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**LİSE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNDE
DENETİM (KONTROL) ODAĞI İNANCININ
RİSK ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazan ERBAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı: Eğitim Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Eğitimde Psikolojik Hizmetler**

Bu tez 19.11.2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Mustafa KOÇ

Yrd.Doç.Dr. Murat İSKENDER

Doç.Dr. Engin YILMAZ

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nazan ERBAŞ

19/11/2009

ÖNSÖZ

Yetişkin olma mücadelesi veren her birey yaşamının çeşitli gelişim basamaklarında riskli davranışlar gösterebilir. Ergenlerde görülen sağlıklı risk alma davranışı onların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebileceği gibi toplumla uyumlarını da güçleştirmektedir. Ergeni “sorunlu davranışlar”a yönelten etkenleri tespit etmek, gelişimsel risk durumları ile ilgili öngöründe bulunmamızı sağlayarak eğitimciler ve ebeveynler olarak önlem almamıza yardımcı olacaktır. Bu etkenlerden biri olarak görülen ve davranışların kaynağını oluşturan kişilik özelliklerinden kontrol odağı, riskli davranışlarla ilgili olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında katkılarından dolayı danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ’a minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Tez konumun belirlenmesi aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren değerli hocam Prof. Ersin ALTINTAŞ’a ve yüksek lisans öğrenimimde katkıları olan değerli hocalarım Prof. Ramazan ABACI, Yrd. Doç. Dr. Murat İSKENDER ve Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİN’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Sayın Banu Ergen’e ve ihtiyaç hissettiğim her an yanımda olan arkadaşım Yıldırım Yıldırım’a çok teşekkür ederim.

Hayatta en zor meslek olarak gördüğüm annelik görevini hakkıyla yapan, her zaman hoşgörüsü ve affediciliğine sığındığım canım anneme; hayatımın her aşamasında görünmez rehberim bildiğim, değerlerini değerlerim yaptığım rahmetli babama beni bugünlere getirdikleri için sonsuz teşekkürler ederim.

Nazan ERBAŞ

19/11/2009

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi.....	v
Şekiller Listesi.....	vii
Özet.....	viii
Summary.....	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
---	---

1.1. Risk Alma Davranışı.....	7
1.1.1. Risk Davranışı Kavramının Tanımı.....	9
1.1.2. Risk Alma Davranışı İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	10
1.1.2.1. Biyopsikososyal Model.....	10
1.1.2.2. Problem Davranış Modeli.....	16
1.1.2.3. Yaşam Boyu Gelişim Modeli.....	17
1.1.3. Risk Davranışları İle İlgili Kavramlar.....	18
1.1.3.1. Şiddet.....	18
1.1.3.3. Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı.....	22
1.1.3.4. Okuldan Kaçma.....	23
1.1.3.5. Evden Kaçma.....	24
1.1.3.6. Kendine Zarar Verme Davranışı.....	24
1.1.3.7. Erken Cinsel İlişkide Bulunma.....	25
1.1.3.8. Sağlıksız Beslenme	26
1.1.3.9. Riskli Trafik Davranışı.....	26
1.1.4. Risk Davranışları İle İlgili Faktörler.....	27
1.1.4.1. Biyolojik Faktörler.....	27
1.1.4.2. Kişisel Faktörler.....	27
1.1.4.3. Çevresel Faktörler.....	31
1.1.4.4. Toplumsal Faktörler.....	36
1.1.5. Yurt İçinde ve Yurt Dışında Risk Davranışları İle İlgili Yapılmış Araştırmalar.....	38
1.2. Denetim Odağı.....	53
1.2.1. Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramı.....	53

1.2.1.1. Sosyal Öğrenme Kuramında Davranışın Oluşumunu Etkileyen Faktörler.....	55
1.2.2. Denetim Odağı İnancı.....	59
1.2.2.1. Denetim Odağını Etkileyen Önkoşullar.....	61
1.2.2.2. İç ve Dış Denetim Odağına Sahip Bireylerin Özellikleri.....	62
1.2.3. Yurt İçinde ve Yurt Dışında Denetim Odağı İle İlgili Yapılmış Araştırmalar.....	65
1.3. Denetim Odağı Ve Risk Davranışları.....	77
1.3.1. Denetim Odağı Ve Risk Davranışları Arasındaki İlişki.....	77
1.3.2. Risk Davranışları İle Denetim Odağının Birlikte Ele Alındığı Araştırmalar.....	80
BÖLÜM 2: YÖNTEM.....	81
2.1. Araştırma Modeli.....	81
2.2. Evren ve Örneklem.....	81
2.3. Veri Toplama Araçları.....	84
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	84
2.3.2. Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği.....	84
2.3.3. Kuraldışı Davranış Ölçeği.....	85
2.4. Verilerin Analizi.....	86
BÖLÜM 3: BULGULAR.....	87
3.1. Örneklemeye Ait Bulgular.....	87
3.1.1. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular.....	87
3.1.2. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Okul Türlerine İlişkin Bulgular.....	87
3.1.3. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Akademik Başarı Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	88
3.1.4. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Sınıfta Kalıp Kalmama Durumlarına İlişkin Bulgular.....	88
3.1.5. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Devamsızlık Durumlarına İlişkin Bulgular.....	89

3.1.6. Örnekleme Oluşturan Bireylerin Disiplin Cezası Alıp Almama Durumlarına İlişkin Bulgular.....	89
3.2. Araştırma Hipotezine İlişkin Bulgular.....	90
3.2.1. İç-Dış Kontrol Odağına Sahip Olma ile Risk Alma Davranışı Arasındaki Farka İlişkin Bulgular.....	90
3.3. Alt Problemlere İlişkin Bulgular.....	91
3.3.1. Cinsiyet Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	91
3.3.2. Okul Türü Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	92
3.3.3. Akademik Başarı Düzeyi Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	93
3.3.4. Sınıfta Kalıp Kalmama Durumu Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	93
3.3.5. Devamsızlık Durumu Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	94
3.3.6. Disiplin Cezası Alıp Almama Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	95
3.3.7. Cinsiyet Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	96
3.3.8. Okul Türü Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	97
3.3.9. Akademik Başarı Düzeyi Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	97
3.3.10.Sınıfta Kalıp Kalmama Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	98
3.3.11.Devamsızlık Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	99
3.3.12.Disiplin Cezası Alıp Almama İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	100
BÖLÜM 4: TARTIŞMA VE YORUM.....	101

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA.....	113
EKLER.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	133

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Göz Yumulabilir Yanılgı Sınırları İçin Örnek Büyüklükleri %95 Güven Düzeyi.....	82
Tablo 2: Örneklemenin Demografik Özelliklerinin Dağılımına İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 3: Veri Analiz Teknikleri ve Gerekçeleri.....	86
Tablo 4: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları.....	87
Tablo 5: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Okul Türlerine Göre Dağılımları.....	87
Tablo 6: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Dağılımları.....	88
Tablo 7: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Sınıfta Kalıp Kalmama Durumlarına Göre Dağılımları.....	88
Tablo 8: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Devamsızlık Durumlarına Göre Dağılımları.....	89
Tablo 9: Örneklemi Oluşturan Bireylerin Disiplin Cezası Alıp Alamama Durumlarına Göre Dağılımları.....	89
Tablo 10: İç Dış Kontrol Odağına Sahip Olma ve Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	90
Tablo 11: Kız ve Erkek Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	91
Tablo 12: Okul Türü Değişkenine Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	92
Tablo 13: Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları, F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	93
Tablo 14: Sınıfta Kalıp Kalmama Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları, T Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	94
Tablo 15: Devamsızlık Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları T Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	94
Tablo 16: Disiplin Cezası Alıp Almama Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları, F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri.....	95
Tablo 17: Kız ve Erkek Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	96

Tablo 18: Okul Türü Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	97
Tablo 19: Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	97
Tablo 20: Sınıfta Kalıp Kalmama Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	98
Tablo 21: Devamsızlık Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	99
Tablo 22: Disiplin Cezası Alıp Almama Durumuna Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler.....	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İç-Dış Kontrol Odağına Sahip Olma İle Risk Alma Davranışı Arasındaki Fark.....	90
---	----

Tezin Başlığı: Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Denetim (Kontrol) Odağı İnancının Risk Alma Davranışına Etkisi

Tezin Yazarı: Nazan ERBAŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Kabul Tarihi: 19.11.2009

Sayfa Sayısı: 9 (ön kısım)+ 132 (tez)+ 6 (ekler)

Anabilim Dalı: Eğitim Bilimleri

Bilim Dalı: Eğitimde Psikolojik Hizmetler

Bu araştırmanın temel amacı, lise son sınıf öğrencilerinde denetim odağı inancı ile riskli davranışlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Bu araştırma ilişkisel tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2008-2009 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Resmi Ortaöğretim Okullarında okuyan lise son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunun 141'i kız, 236'sı erkektir. Öğrencilere araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu", Rotter (1966) tarafından geliştirilen ve Dağ (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan "Rotter İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği" ile Kaner (1998) tarafından geliştirilen "Kuraldışı Davranış Ölçeği" uygulanmıştır.

Öğrencilerin verdiği cevaplar doğrultusunda SPSS programı kullanılarak örneklem ait değişkenlerin ve bu değişkenlerin iç-dış kontrol odağına sahip olma durumunun frekans ve yüzde değerleri bulunmuştur. Denetim odağı puanlarına göre kuraldışı davranış puan ortalamasında fark olup olmadığını ayrıca cinsiyet ve sınıfta kalıp kalmama değişkenlerinin risk düzeyi puan ortalamasında farklılığa yol açıp açmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplarda T- testi kullanılmıştır. Okul türü, akademik başarı, devamsızlık, disiplin cezası alıp almama değişkenlerinin risk düzeyi puan ortalamasında anlamlı bir farklılığa yol açıp açmadığı ise Varyans Analizi ve Scheffe Testi yardımıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Tüm istatistiksel analizler 0.01 anlamlılık derecesi göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Yapılan araştırmada denetim odağı puanı 11 ve üzeri olan katılımcılar dıştan denetimli, 10 ve aşağı puan alanlar ise içten denetimli olarak nitelendirilmişlerdir. Buna göre 176 (%46,6) lise son öğrencisinin içten denetimli, 201 (%53,4) lise son öğrencisinin dıştan denetimli olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonucuna göre, kişilik özelliklerinden biri olarak görülen "denetim odağı" faktörünün "risk alma davranışı" üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Dış kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeyleri, iç kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeylerine göre daha yüksektir. Fark .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Yapılan araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre; Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin diğer liselerde öğrenim gören öğrencilere göre; akademik başarı düzeyi 1.00-2.49 olan öğrencilerin diğer başarı aralığındaki öğrencilere göre; sınıfta kalmış olduğunu ifade eden öğrencilerin sınıfta kalmamış olduğunu ifade edenlere göre; iki ve daha fazla disiplin cezası alan öğrencilerin disiplin cezası almayan öğrencilere göre risk alma puanları daha yüksek bulunmuştur.

Ayrıca cinsiyet, öğrenim görülen okul türü, akademik başarı düzeyi, devamsızlık, sınıf tekrarı ve disiplin cezası alma değişkenlerinin denetim odağı puanları üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur.

Elde edilen bulgular ergen risk alma davranışında denetim odağı gibi bir içsel faktörün etkili olduğu sonucuna götürmüştür. Araştırmanın "ergen risk davranışları"na ve önlemeye yönelik alınacak tedbirlerin eğitim temelli ve kişisel gelişime yönelik olması konusunda dikkat çekeceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Risk Alma Davranışı, Denetim Odağı, İç Denetim Odağı, Dış Denetim Odağı

Title of the Thesis: The Effect of Belief About Locus of Control of High School Seniors on Risk-Taking Behavior

Author: Nazan ERBAŞ

Advisor: Ass. Prof.Dr. Mustafa KOÇ

Date: 19.11.2009

Nu. Of Pages: 9 (pre text)+ 132 (main body)+ 6 (appendices)

Department: Education of Sciences

Subfield: Psychological Counselling and Guidance

The main purpose of this study is to find out the relationship between the belief about the locus of control of high school seniors and risky behaviors.

This study was carried out by using relational scanning method. The study was conducted during the second half of 2008-2009 education-teaching period. The scope of the study included the high school seniors who studied at the official Secondary Schools under the Ministry of Education. The sample group consisted of 141 female and 236 male students. The students were administered "Personal Information Form", "Rotter Internal-External Locus of Control Scale", which was developed by Rotter (1966) and adapted into Turkish by Dağ (1991) and "Anomalous Behavior Scale", which was developed by Kaner (1998).

In the direction of the responses of the students, by using the SPSS method, the frequencies and percentage values of the variables belonging to the sample and the internal-external locus of control of these variables were found out. According to the scores of the locus of control, t-test was used in independent groups in order to determine whether there was a difference in the average score of anomalous behavior and whether the variables of gender and failing or passing the class caused any difference in the risk level average score. Whether the variables including the type of the school, academic success, attendance, receiving disciplinary punishment or not had a significant difference in the risk level average score was measured by using analysis of variance and Scheffe Test. All the statistical analyses were performed considering the significance level of 0.01.

In the research carried out, the participants whose locus of control score was 11 and above were described as externally controlled and the ones whose locus of control score was 10 and below were described as internally controlled. Thus, it was determined that 176 (46,6%) high school seniors were internally controlled and 201 (53,4%) were externally controlled.

According to the result of the study, the effect of the factor of "locus of control", accepted as one of the personality characteristics, on "risk-taking behaviour" was found significant. The risk-taking levels of the individuals with external locus of control were higher than those with internal locus of control. The difference was found significant in the level of .01.

In the study, risk-taking scores were found to be higher for male students than female ones; for the students attending Anatolian High Schools than those attending the other type of high schools; for the students with an academic success level of 1.00 – 2.49 than the others; for the students who stated they failed than those who didn't fail; for the students who received two or more disciplinary punishment than those who didn't receive any disciplinary punishment.

In addition, the effect of the variables including gender, type of school, academic success level, attendance, repeating a grade level and disciplinary punishment on the locus of control scores were found significant.

The findings showed that an internal factor like locus of control was effective on adolescent risk-taking behavior. It is hoped that the study will catch the attention since it is about the "adolescent risk-taking behaviors" and precautions to be taken to prevent them on the basis of education and personal development.

Key Words: Risk-Taking Behavior, Locus of Control, Internal Locus of Control, External Locus of Control

GİRİŞ

Araştırmacı psikolojik danışman olarak çalıştığı ortaöğretim kurumlarında çeşitli disiplin olayları ile ilgili görüşmeler yapmıştır. Disiplin vakalarının içeriği, öğrencinin okul kurallarına uymayan görece sıradan algılanabilecek tavırlardan, öğrencinin kendisine ya da çevresine ciddi zararlar verebilecek davranışlara kadar uzanan davranış sorunlarını kapsamaktadır. Tüm bu görüşmelerde gözlenen ortak nokta ise öğrencilerin disiplinsiz davranışlarının kaynağını, kendi dışındaki kişi, olay ya da durumlara atfetmesidir. Bu öğrenciler olumsuz durumlarla karşılaştıklarında başkalarını suçlamakta, şikayet etmekte ya da kendilerini kurban gören bir bakış açısıyla olaylara yaklaşmaktadırlar. Kuraldışı davranan bu öğrenciler, kişisel sorumluluklarının, değişimi ancak kendilerinin gerçekleştirebileceğinin farkında değil gözükmektedirler. Miller (2003) bu durumu kısaca aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“...kişisel sorumluluğa ne oldu? Neden gençler kendi problemleri, hareketleri, duygularından başkasını veya başka bir şeyi suçlamaya başlarlar. Kişisel sorumluluğu hayata geçirmek, kendini değiştirmekle ilgilidir. “Bu benim başıma neden geldi, neden ben?” soruları aslında “ben çevrem, etrafımdakilerin kurbanıyım” demektir. Gençler, kendilerini kurban gören düşünceyi yok etmek için “durumu düzeltmek için ben ne yapabilirim?” sorusunu sorabilmeli... Tepkilerimiz tercih içerir. Saldırganlığı, stresi, sessiz kalmayı tercih edebiliriz... “Kötü denizci rüzgarı suçlar” deyişine uygun olarak “kötü genç dünyayı suçlar.” Sorumlu kişiler kimseyi suçlamaz” (Miller, 2003:2)

Genç için fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden pek çok değişikliği zorunlu kılan ergenlik dönemi aynı zamanda bir takım olumsuz, riskli davranışların benimsenmesini de beraberinde getirebilmektedir. Yapılan araştırmalarda risk alma davranışlarının 7. sınıftan 12. sınıfa doğru artış gösterdiği, üniversite yıllarında ise azaldığı; en yüksek risk alma puanının 18 yaş olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle araştırma evreni, risk alma davranışının en yoğun gözlenebileceği lise son sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada, kontrol odağı inancının öğrencilerin risk alma davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Problem Cümlesi

Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile denetim odağı arasında nasıl bir ilişki vardır?

Alt Problemler

1. Lise son sınıf öğrencileri hangi denetim odaklarına sahiptirler?
2. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile sınıf tekrarı yapma arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
6. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile devamsızlık alışkanlığı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
7. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile disiplin suçu işleme arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
8. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
9. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
10. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

11. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile sınıf tekrarı yapma arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
12. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile devamsızlık alışkanlığı arasında anlamlı bir fark var mıdır?
13. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile disiplin suçu işleme arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Denenceler

1. Ergenlerde denetim odağının yönü daha çok içsel odaklıdır.
2. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır. Erkek öğrencilerin risk alma davranış puanları kız öğrencilere göre daha fazladır.
3. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
4. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Akademik başarıları düşük olan öğrencilerin risk alma davranış puanları yüksektir.
5. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile sınıf tekrarı yapma arasında anlamlı ilişki vardır.
6. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile devamsızlık alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Risk alma davranış puanı yüksek olan öğrencilerin devamsızlığı daha fazladır.
7. Lise son sınıf öğrencilerinin risk alma davranışları ile disiplin suçu işleme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Disiplin cezası almış öğrencilerin risk alma davranış puanları yüksektir.

8. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odağı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır. Erkek öğrencilerin denetim odağı puanları, kız öğrencilere göre daha fazladır.
9. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odağı ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
10. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile akademik başarıları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki vardır. Akademik başarıları düşük olan öğrencilerin denetim odağı puanları yüksektir.
11. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile sınıf tekrarı yapma arasında anlamlı bir ilişki vardır.
12. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile devamsızlık alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Devamsız öğrencilerin denetim odağı puanları yüksektir.
13. Lise son sınıf öğrencilerinin denetim odakları ile disiplin suçu işleme arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında ergenin riskli davranışları ile ilişkilendirilen pek çok konunun araştırıldığı görülmüştür. Bu araştırmalar risk alma davranışını; yaş, cinsiyet, akademik başarı, sosyo-ekonomik düzey, aile, okul, akran ilişkileri gibi değişkenlerin yanı sıra kişilik özellikleri (benlik algısı, heyecan arama gibi), psikolojik bozukluklar (dürtüsellik, kaygı, düşmanlık gibi), risk yargıları, karar alma yaklaşımı gibi özellikler açısından incelemiştir. Yapılan literatür taramasında çeşitli risk alma davranışlarını tek tek ele alan (madde kullanımı, vandalizm, zorbalık, suç işleme, şiddet gibi) araştırmalar ile çeşitli risk alma davranışlarının birbirleriyle ilişkilerini ele alan çalışmaların da yapıldığı görülmektedir.

Denetim odağı konusunda da pek çok araştırmanın yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda denetim odağı ile daha çok kişilik yapıları, psikolojik rahatsızlıklar, ana-baba tutumları, iş doyumu, davranış sorunlarının yanı sıra denetim odağı ile

Sınırlılıklar

1. Araştırma lise son sınıf öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Araştırma bulguları örneklemin veri toplama araçlarına verdikleri bilgilerle sınırlıdır.
3. Araştırma değişkenlerinden denetim odağı, Rotter (1966) tarafından geliştirilen “Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği”; ergenlerin kuraldışı davranışları, Kaner (1988) tarafından geliştirilen “Kuraldışı Davranış Ölçeği” nin kapsadığı niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmada risk alma davranışı ve denetim odağı ilişkisi sadece ortaöğretime devam eden öğrencileri kapsamaktadır. Okula devam etmeyen 17-18 yaş gençliği bunun dışında kalmaktadır.

Tanımlar

Risk Alma Davranışı: Olası olumsuz sonuçlar (kayıplar) içeren ancak algılanan birtakım olumlu sonuçlar (kazançlar) ile dengelenmiş olan davranış. Eğer negatif sonuçlar pozitiflere göre baskınsa davranış “riskli” olarak nitelendirilebilir (Moore ve Gullone, 1996, Akt: Gülgez, 2007:13).

Denetim Odağı: Kişinin yaşamının kontrolünü nerede algıladığı ile ilgili kişilik özelliklerini içerir. Bireyin davranışı ile sonucu arasındaki nedenselliği hangi güçlere bağladığına ilişkin genelleştirilmiş beklentileridir (Rotter, 1966, Akt: Dönmez, 1986:259).

İç Denetim Odağı: Ödül ve cezaların büyük ölçüde bireyin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışında daha çok kendi davranışlarının etkili olacağı doğrultusunda oluşan beklentilerdir (Lefcourt, 1976, Akt: Karadeniz, 2005:84).

Dış Denetim Odağı: Ödül ve cezaların kişinin dışındaki başka güçlerce yönetildiği ve denetlendiği, ödüllere ulaşma ve cezalardan kaçınmada kişisel çabaların etkili olmadığı doğrultusundaki bir beklentinin olması durumudur (Lefcourt, 1976, Akt: Karadeniz, 2005:84).

BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Risk Alma Davranışı

Moore ve diğ. (1997)'e göre risk sözcüğü, belirsizliğe işaret eden bir sözcüktür. Doğrudan olumlu ya da olumsuzluğa bir göndermeyi içermez. Her davranış gibi risk davranışının da olumlu ve olumsuz sonuçları olabilir (Akt: Yılmaz, 2000:1).

Byrnes ve diğ.(1999), risk almanın hem uyumlu hem de uyumsuz bir davranış olabileceğini, eğer yapılan davranışın faydaları zararlarından azsa uyumsuz, tam tersi bir durum söz konusuysa uyumlu olarak nitelendirilebileceğini söyler. Gullone ve Moore (2000)'e göre gencin olumlu mu (heyecan arama gibi) yoksa olumsuz mu (korkusuz davranışlar gibi) risklere gireceğinin altında yatan faktörler farklıdır (Akt: Gülgez, 2007:13).

Davranışların gelişme süreci değerlendirildiğinde, risk alma davranışları gençlerin amaçlarına yöneliktir. Gençler sıklıkla risk alma davranışlarını bir sorun olarak değil bir çözüm olarak görmektedirler. Bu paradoks gençlerin risk alma davranışlarını açıklanmasına yardımcı olmakta ancak yüksek risk alma davranışı gösteren gençlerin yönetimini zorlaştırmaktadır.

Ergenlik, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler yaşadığı bir dönemdir. Tüm ergenler büyümenin normal bir parçası olarak risk alma davranışları gösterirler. Risk alma ergenin kendi kimliğini tanımlama ve geliştirme aracıdır ve sağlıklı risk alma ergenler için çok değerli bir deneyimdir (Erdoğan, 2008).

Ergenlerin risk almasının onların kendilerini tanıma, anlama, ispat etme bakımından gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Ergen, risk davranışlarına kendi yaşamlarını kontrol edebilmek; yetişkin otoritesine ve geleneksel topluma karşı açıkça karşı koymak; kaygı, engellenme, yetersizlik ve başarısızlıkla baş edebilmek; akran grubunda kabul görmek; kişisel kimliğini doğrulamak, olgunlaşmasının onay ve kanıtı olarak yönelebilmektedir (Çok, 10.06.2009).

Ergenlik dönemi değişimin en hızlı olduğu dönemlerden biridir, bu hızlı değişime uyum sağlamakta zorlanan ergen duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını doyuramadığı durumlarda farklı doyum yolları arayışına girmektedir. Bu arayış ergenin riskli

davranışlar kazanması ve sergilemesine yol açabilir. Ergenin zihinsel, sosyal, bedensel ve duygusal olarak risk altında bulunması ergen için zor olan bir dönemi daha da güçleştirmektedir (Ordu, 2005:9).

Greene ve diğ. (2000)'e göre risk alma, gelişimsel meydan okumadan ortaya çıkan, ihtiyatlı bir biçimde üzerinde düşünülmüş, nasıl hareket edileceği diğer risk faktörleri tartılarak karar verilmiş bir davranıştır. Ancak ergen, gelişimsel olarak olgun olmama ya da deneyimsizlik nedeniyle hatalı kararlar verilebilir (Akt: Gülgez, 2007:18).

Ergenin iç dünyasında henüz kıvama ermemiş, sürekli değişiklik gösteren duygular ve düşünceler, bir türlü kontrol altına alınamayan coşkular, endişeler, kaygılar, sıkıntılar ve çevre ile yaşanan uyum güçlükleri, sorumluluk almaktan uzak durma gibi özellikler egemendir (Can, 2007:28). Suç, şiddet, madde bağımlılığı gibi ergen risk davranışlarının ortaya çıktığı ve sorun halinde yaşandığı dönem daha çok 15-17 yaş grubudur. Daha sonraki dönemde bu sorun azalma göstermektedir (Ögel, 2007a:13).

Değişimlerin getirdiği sorunlarla baş etmek zorunda kalınan bu dönemde, ergenin çeşitli riskli davranışlarla karşılaşma olasılığı yüksektir. Ergenler bu dönemde çelişkili davranışlar gösterebilirler, sonuçlarını düşünmeden bir takım davranışlarda bulunabilirler. Ergenlik dönemi gençlerin risk almaktan çekinmedikleri ya da olumsuz koşulları yeterince değerlendiremedikleri bir dönemdir. Ergenin bu dönemde kendine güveni fazladır ve ani kararlar uygulamaktan kaçınmaz, yardım almaya pek yanaşmaz ve asi davranışlar gösterebilirler (Dönmez, 2007b:421).

Risk almak, ölümcül sonuçlara sebep olabilecek davranışlar içerse de, olumlu tarafları da bulunmaktadır. Risk almak öncelikle “önlem, tedbir” gerektirir. Rasyonel risk alma davranışı bir takım verilere dayanmalıdır. Planlı, araştırmaya dayalı, deneyimli kişilerden yararlanma, olası kayıpların analizi önemlidir. Birey bir daha bir şeyi denemesinin kayıplara uğrama olasılığı yaratmayacağından emin olmalıdır. Hayatta her şeyin bir riski vardır. Bireyin riski karşılayabilecek gücünün olması ve taşıyamayacağı sonuçları olan riskleri almaması gerekir. Ergenin yarar amaçlı yaptığı, sağlığını ve hayatını tehlikeye atmayacak risk alımları cesaretlendirilebilir (Budak, 05.09.2009).

Risklerin değerlendirmesini yapma, seçimlerinin sonuçlarını tahmin etme ve enerjilerini daha sağlıklı aktivitelere yönlendirme konusunda gençlere yardımcı olunmalıdır. Ergenlerin bazı davranışları yanıltıcı olabilir. Yani ergenin aldığı gayet sağlıklı bir risk zamanla daha tehlikeli bir davranışa dönüşebilir. Örneğin ergen kızların çoğu zayıflama diyetleri konusunda sağlıksız bir sürece girdiklerini genellikle fark edememekte ve bu durum tam bir yeme bozukluğuna dönüşebilmektedir (Erdoğan, 2005).

Ergenlikte makul oranda risk alma davranışı yeni ilişkiler kurmak için güven, spor ve sosyal ortamlarda başarı sağlayan gerekli bir davranıştır. Ancak olumsuz riskli davranışlar ciddi kötü sonuçlara yol açabilir (Can, 2007:12).

Bu çalışmada da daha çok olumsuz sonuçlara neden olabilecek risk alma davranışları ele alınmıştır.

1.1.1. Risk Davranışı Kavramının Tanımı

Jessor (1977), sosyal olarak kabul görmüş normlara aykırı olan, toplumun hoşgörüsüz yaklaştığı ve yetişkin toplumunun sosyal kontrolünü gerektiren her aktiviteyi ergen risk davranışı olarak tanımlar (Akt: Gülgez, 2007:17).

Lavery, Siegel ve ark. (1993), risk alma davranışını, toplumda genel kabul gören sosyal kontrol ve kurallardan sapma olarak tanımlar (Akt: Yılmaz, 2000:27).

Levenson (1990), risk almayı, yenilik ya da tehlikeye sebep olan, çoğu insanda anksiyete yaratan tüm amaçlı aktiviteler olarak tanımlar (Akt: Gülgez, 2007:13).

Ögel (2007), çocuğun ya da gencin sosyal ve psikolojik gelişimini engelleyebilecek etkenlerin tümünü risk olarak tanımlar. Riskli davranışlar, çocukların ya da gençlerin iyilik hallerini tehdit eden ve sorumlu bir yetişkin olma potansiyellerini sınırlayan istemli davranışlardır (Ögel: 2007a:13).

Dünya Sağlık Örgütü ise riski “olumsuz bir sonuca yol açma olasılığı doğuran bir faktör, potansiyel bir olumsuzluk ya da tehdit” olarak tanımlamaktadır (Akt: Baysoy, 2007:9).

1.1.2. Risk Alma Davranışı İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

1.1.2.1 Biyopsikososyal Model

Kompleks bir davranış biçimi olması sebebiyle ergen risk davranışları biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin göz önünde bulundurulduğu bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu model, biyolojik sebepleri (kalıtsal olma özelliğini), psikolojik sebepleri (psikodinamikleri, öğrenme unsurunu), sosyal faktörleri (arkadaş, aile etkisini, maddenin kolay ulaşılabilir olmasını ve kültürü) göz önünde bulundurur.

1.1.2.1.1. Biyolojik Yaklaşımlar

Fishbein (1990)'a göre, antisosyal kişilik, davranış bozukluğu gibi davranışları olan bireylerle bu davranışları göstermeyen bireyler arasında biyokimyasal farklılıklar saptanmıştır. Sinirsel iletici olan serotinin duygusal uyaranlara verilen davranışsal tepkileri engellemekte ve saldırganlığı azaltmaktadır (Akt: Kaner, 1992:476).

Gibbons (1970)'a göre, suç işleyenlerle işlemeyenler arasında genetik yapılarından kaynaklanan farklılıklar vardır. Endokrin dengesindeki patoloji ya da beyinlerindeki hasar nedeniyle suç işlemektedirler. Glueckler, mizaç, karakter yapısı ve bazı beden tipleri nedeniyle birtakım kimselerin diğerlerine oranla daha çok suç potansiyeline sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir. Onlar farklı beden yapısına sahip bireylerin çevresel etkenlere olan tepkilerinin de dikkate değer derecede farklı olduğunu söylemektedirler (Akt: Öter, 2005:16).

Biyolojik yaklaşımın temsilcisi olan Sheldon belirli fiziksel özelliklerle mizaç-kişilik özellikleri arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Sheldon insanları dört fiziki kategoriye ayırmıştır: 1) Endomorflar: Şişman, boyun eğen ve fiziksel etkinliklere ilgi duymayanlar 2) Mezomorflar: Kalın kemikli, kasları gelişmiş, atletik yapılı, fiziksel olarak aktif, kendini zorla kabul ettiren ve cüretkar tipler 3) Ektomorflar: İnce, uzun, inhibe ve içe dönükler 4) Dengeli tipler: Dikkati çeken belli özellikleri olmayan karışık, kombine tipler. Sheldon, 200 suçlu üzerinde yaptığı araştırmada, suçluların % 60'ının mezomorf tipte olduklarını saptamıştır (Akt: Kaner, 1992:474).

1.1.2.1.2. Psikolojik Yaklaşımlar

Psikolojik açıklamalar, içsel dürtüler ve davranışı etkileyen motivasyonlara odaklanırlar.

Psikanalitik teoriye göre saldırgan dürtülerin nispeten kuvvetli oluşu (id), baskı ve yasakların yetersizliği (süperego), bunlar ile çevre arasındaki uyumu sağlayacak ego'nun zayıflığı, iç veya dış zorların (stres) etkisi ile sonradan zayıflayarak engellenme eşiğinin düşmesi sonucu suça yatkın kişilik yapısı gelişir. Böyle bir kişilikte aslında herkeste var olan bencil, anormal, asosyal eğilimler bastırılıp, bekletilmek yerine eylem halinde gerçekleştirilirler. Bunun soncunda suç denilen yasa dışı davranış gerçekleşmiş olur (Akt: Öter, 2005:19). Freud, erken çocukluk deneyimlerinin kalıcı izler bıraktığını ve suç davranışlarında etkili olduğunu savunur. Ayrıca özellikle ergenlik döneminde cinsellik ve saldırganlık dürtülerinin yarattığı stresten kurtulmak için suçluluğun bir savunma mekanizması olarak kullanılabileceğini belirtir (Akt: Balkaya, 2005:35).

Bilişsel gelişim kuramlarının en önemlileri Piaget ve Kohlberg'in teorileridir. Piaget'e göre zihinsel gelişim, ahlak gelişimi ile paralel oluşmaktadır. O, ahlaki bir kurallar sistemi olarak kabul eder (Çileli, 1987: 266). Piaget'ye göre, ergende düşünme, muhakeme etme yeteneği geliştikçe, benmerkezci bakıştan kurtulup karşısındakinin bakış açısını da eylemlerinde göz önünde bulundurmaya başlar, toplumsal yaşamda var olabilmek için kurallara uyması gerektiğini öğrenir (Gander ve Gardiner, 1995:426). Piaget'in çalışmaları doğrudan çocuk suçluluğuyla ilgili değildir. Ancak çocuğun ahlak gelişimindeki eksikliklerin yani sürekli benmerkezci davranmasının, toplum halinde yaşamının karşılıklı saygı ve kurallara uymayı gerektirdiğini öğrenmeden yetişmesinin suça neden olacağı açıktır (Akt: Öter, 2005:16).

Kohlberg, ahlak gelişimini üç geleneksel düzeyde belirlemiştir.

1. *Gelenek Öncesi Düzey*: 5-8 yaş arasında görülen düzeydir. Bu düzeyin doğru davranış kazanımının altında fiziksel cezadan kaçma ve otorite isteği yatar. Doğru, bireyin kendi çıkar ve beklentileri doğrultusunda davranmak, başkalarından da aynı amaçlı davranışı beklemektir. Birçok ergen ve yetişkin suçlu da bu düzeyde yaşamını sürdürür.

2. *Geleneksel Düzey*: Ergenlik döneminin en belirgin düzeyi olmakla birlikte çoğu yetişkinin ulaştığı en üst düzey olma özelliğini de taşır. Doğru, iyi amaçlar taşımayı, başkalarına düşünceli davranmayı ve toplum düzenini koruyarak refahını sağlamayı gerektirir. Birey sosyal sistemin görüşünü ve değerlerini kavramak durumundadır.
3. *Gelenek Ötesi Düzey*: Ahlaki değerlere araç değil amaç olarak bakan bireyin bakış açısıdır. Birey toplumun norm ve kurallarının farkındadır ve bunların ötesinde akıl yürüterek ideal toplumun hangi tür kavramlar üstüne inşa edileceği ile ilgilenir. Bu dönemde bir kişi kurallara uyuyorsa bu, o kuralları içselleştirdiği ve doğruluğuna inandığı içindir (Çileli, 1987: 272-277).

Piaget ve Kohlberg'in ahlak gelişimiyle ilgili çalışmalarından anlaşılacağı gibi suç işlemiş çocuklar suç işlememiş çocuklara göre daha alt düzeyde ahlaki gelişim evrelerinde bulunmaktadır (Öter, 2005:21).

Psikolojik açıklamalardan bir diğeri de *Öğrenme Kuramlarının* açıklamalarıdır. Sosyal Öğrenme Kuramı'na göre insanoğlu çevresel uyarıcıları algılayan, kodlayan, yorumlayan aktif problem çözücülerdir. Suçlu davranışını anlamak için algıları, düşünceleri, beklentileri, rekabeti ve değerleri anlamamız gerekir. Sosyal öğrenme kuramcıları arasında Rotter, Bandura ve Akers'in teorileri suç davranışını açıklamaktadır (Balkaya, 2005:35).

Bandura'ya göre, çocuklar onaylanan değil onaylanmayan davranışları da öğrenirler. Öğrenmeyi sağlayan ceza ve ödüldür. Belirli davranışların ödüllendirilmesi davranışın ileride yinelenme olasılığını arttıracak, cezalandırılması ise davranışların yinelenme olasılığını azaltacaktır. Çocuk engellenmeler karşısında duygularını denetim altında tuttuğu, saldırgan davranmadığı takdirde ödüllendirilir ve saldırgan davranmamayı öğrenir (Öter, 2005:40). Taklit çocuğun davranışlarının şekillenmesinde önemli bir süreçtir. Çocuk diğer insanları saldırgan davranırken ya da saldırganlıklarını kontrol ederken gözlemler ve onları taklit eder. Bu kurama göre, başarılı modellerden yoksun olmak ve başarısızlığı sık yaşamış olmak suça neden olan önemli faktörlerdir. Eğer suça yönelen kişiye verilen ceza, elde ettiği yarara ağır basmazsa ve yasal olanaklar

davranış seçeneklerini arttıracak şekilde sunulmazsa, ceza ne kadar şiddetli olsa da suçlu davranış sürecektir (Siegel ve Sena, 1981, Akt: Kaner, 1992:481).

Rotter, davranışın sonuçları hakkındaki beklentilerin önemine dikkat çeker. Bir davranışı gerçekleştirmeden önce, kişi kendine “daha önce bu davranışın sonuçları ne oldu ve ben şimdi ne kazanacağım?” sorusunu sorar. Rotter’ın kuramı suç davranışına uygulandığında, kişinin yasadışı bir davranış sonucunda statü, güç, güvenlik, sevgi, maddi kazanç ya da yaşam koşullarında değişim umdukları söylenebilir (Bartol, 1999, Akt: Balkaya, 2005:36).

Berkowitz’e göre hem model alma, hem de hayal kırıklığı suç davranışının gelişiminde önemli rol oynar. Özellikle bireyin bir amaca ulaşma beklentisi çok yüksekse, hayal kırıklığı da büyük olur. Berkowitz, ailesi tarafından ihmal edilen, güven ve duygusal ihtiyaçları karşılanmayan çocukların insanlara güvenmeyeceklerini ve hayal kırıklıkları yaşayacaklarını, bunun sonucunda da suç davranışlarına yönelebileceklerini belirtir (Akt: Balkaya, 2005:36).

1.1.2.1.3. Sosyal Yaklaşımlar

Sosyolojik bakış açısının odak noktası, bireyin topluma aitlik derecesidir. Sosyal yaklaşımlar, suç davranışını, bireyin içinde yaşadığı sosyal çevreye bağlı olarak sosyal yapılar, sosyal süreçler ve sosyal tepkiler açısından açıklar.

Clifford Shaw ve Henry McKay, yoksul ve gecekondu bölgelerinde suç oranında görülen farklılıkları sosyal değerler ve sosyal kurumlar açısından ele almışlardır. Shaw ve McKay, suçun yüksek olduğu bölgelerde bazı ortak özellikler tespit etmişlerdir. Bunlar; hızlı nüfus artışı, yoksulluk, yetersiz sağlık ve eğitim hizmetleridir. Ayrıca suçluluğun düşük olduğu yerlerde geleneksel tutum ve değerlerde tutarlılık, suçluluğun yüksek olduğu yerlerde çatışan değerler ve zayıf sosyal kontrol olduğunu belirtmektedirler (Siegel ve Senna, 1981, Akt: Kaner, 1992:486).

Miller, suçluluğu alt sınıf kültüründe yerleşmiş olan değer ve normların ürünü olarak görür. Bu kurama göre suçluluk, maddi kazanç ve sosyal ayrıcalık elde etmek için alt sınıf bölgelerinde oluşmaya başlayan denetlenmemiş genç grupların ve çetelerin eylemleri olarak ortaya çıkmasıdır (Siegel ve Senna, 1981, Akt: Kaner, 1992:487).

Metron, finansal, eğitim ve sosyal kaynaklara ulaşım eşitliğinin olmayışının suç davranışını açıkladığını ileri sürer. Alt sınıftaki insanlar arzuladıkları şeyleri yasal yollardan elde edemediklerinden, amaçlarına kanunları çiğneyerek ulaşmaya çalışabilirler. Diğer yandan alt sınıflar suçu teşvik eden kültürel özelliklere de sahip olabilirler (Adams ve Gullotta, 1989; Coleman, 1998, Akt: Balkaya, 2005:39).

Hirschi, suçluluğun birey üzerindeki sosyal ve kişisel kısıtlamaların yok olması sonucu ortaya çıktığını söyler. Hirschi'ye göre ilgili ebeveynleri, iyi bir okul durumu, öğretmenleriyle olumlu ilişkileri, sağlıklı arkadaş ilişkileri ve eğitimsel ve mesleki fırsatları olan gençlerin suçlu olmaları pek muhtemel değildir. Bu faktörlerden her biri bozuldukça, geleneksel ahlak ile ergen arasındaki bağlar zayıflar. Hirschi'ye göre suçlu, sosyalleşmenin hatalı ya da bitmemiş bir ürünüdür (Adams ve Gullotta, 1989, Akt: Balkaya, 2005:39).

Reckless, sosyolojik yaklaşımların suçluların bireysel özelliklerini ele almadıkları için yeterli olmadığını savunur. Reckless'e göre toplumda bireyi suça iten ya da suçtan uzak tutan güçler vardır. Bunlar içsel ve dışsal kapsayıcılar yoluyla karşılıklı etkileşerek bireyi suçtan uzak tutar. Bu kuramın temel elementleri şunlardır:

1. *İçsel kapsayıcılar-içsel kontrol ediciler*: İçsel kontrol ediciler bireyin kişiliğinde olumlu bir benlik kavramı, bir hedefe yönelme, yüksek engellenme gücü, iyi gelişmiş yüksek bir sorumluluk duygusu, uygun doyum yolları bulma, gerilimi azaltan rasyonalizasyon gibi içsel güçlerden oluşmaktadır. Bunlar içsel düzenleyicilerdir.

2. *Dışsal kapsayıcılar-dışsal kontrol ediciler*: Dışsal kontrol ediciler toplumun ve sosyal grupların üyelerini kontrol edebilmek için kullandığı sınırlamalardır. Tutarlı bir moral görüş, toplumsal normlara kurumsal destekler, hedefler, akla uygun sosyal beklentiler, etkili sosyal kontroller, sınırları ve sorumlulukları olan uygun etkinliklere izin, kabul görme, ait olma, değerler, disiplin ve anlamlı sosyal rollerden oluşmaktadır.

Reckless, bu iki tür düzenleyici gücü, güçlü ve zayıf şeklinde ikiye ayırarak, bunların bireyleri suça iten etkisini göstermeye çalışmıştır. Buna göre; 1. İçsel kontrol sistemi güçlü, buna karşılık dışsal kontrol zayıf olduğunda bireyin suça yönelme şansı fazla olmayacaktır. 2. Bireyin içsel kontrol edicileri zayıf, dışsal kontrol edicileri güçlü olduğunda suça yönelme olasılığı ilk koşula göre daha fazla olacaktır. 3. Suça katılma

olasılığının en yüksek olduğu durum iki kontrol edici sistemin en zayıf olduğu durumdur (Siegel ve Senna, 1981, Akt: Kaner, 1992:492).

Mead ve Thomas'ın bazı grup ya da kişilerin sapkın olarak değerlendirilme ihtimallerinin daha yüksek olduğu görüşündedir. Başkaları tarafından sapkın olarak damgalanan kişi bir süre sonra kendisine verilen etikete göre davranmaktadır (Coleman, 1998; Thio, 1998, Akt: Balkaya, 2005:39). İlk kez suç işleyen kişi tüm kişiliği ve sosyal yaşamı bakımından olumsuz olarak değerlendirilmekte yani etiketlenmekte ve buna tepki olarak suçta tekrarı sürdürmektedir (Öter, 2005:34).

Schwendinger ve Schwendinger'e göre kapitalizm doğası gereği iş yerlerinde makineler insanların yerlerini almakta; istihdamda nitelikli işçi olmak ön plana geçmektedir. Kapitalizm tarafından toplumdan itilmiş olan bu gençler, kimsenin çalışmak istemediği düşük ücretli işlere yerleştirilmektedirler. Bu durum suçluluğu yaratan bir etken olmaktadır (Siegel ve Senna, 1981, Akt: Kaner, 1992:494).

Cohen'e göre, alt sınıflardaki gençlerin suçlu davranışları, içinde bulundukları toplumun değerlerine ve normlarına karşı bir protestodur. Toplumda geçerli olan orta sınıf değerlerini benimseyip aynı hedefi benimseyen alt kültür gençleri, içinde bulundukları yetersiz koşullar nedeniyle bu hedeflere ulaşmada bir statü engellemesi yaşar. O zaman da topluma ters düşen bir suçlu altkültür ve ona uygun bir değer sistemi geliştirir (Wells, 1978; Siegel ve Senna, 1981, Akt: Kaner, 1992:487).

Sellin'e göre her insan belirli bir kültür içinde doğar ve bu kültür içinde belirli davranış kalıplarını öğrenir. O, suçun kültürel farklılıklar nedeniyle işlendiğini öne sürer. Kültür çatışmalarının başlıca kaynağı göçlerdir. İş bulmak amacıyla bir ülkeden diğer bir ülkeye göç eden işçiler oraya yerleşme amacı taşımazlar. Bu nedenle içinde yaşadıkları toplumla tam bir bütünleşmeye girmezler. Bu, işçilerin kendilerini baskın kültürden dışlamasından kaynaklanır. Ama bazen de baskın kültür azınlıktaki insanları dışlar. Onlar içinde yaşadıkları kültürden, renk, din, diğer sosyal görünüşler açısından farklı oldukları için baskın kültür onları dışlar. Onlarda kendilerine yaşayabilecekleri bir alan oluştururlar (Akt: Öter, 2005:37).

1.1.2.2. Problem Davranış Modeli

Bu teorinin gelişimsel temeli, ergenlerin diğer yaş gruplarına oranla daha çok problem davranışta bulunduğu görüşüne dayanır. Çünkü problem davranışlar ergenlere yetişkin statüsünün bir işaretini sunar, ergenler bu davranışları yaparak sahip olmak istedikleri yetişkin statüsüne ulaşırlar. Problem davranışlar ergenlik sonrası azalır, çünkü artık yetişkin olduğunu kanıtlamak zorunda değildir (Arnett, 1992, Akt: Gülgez, 2000: 18).

Problem davranış teorisi kişisel özellikleri üçe ayırır:

Uzak özellikler: Kişisel inanç yapılarını içerir. Ergen sosyal ve kültürel olarak yabancılaşmışsa, düşük benlik saygısına, dışsal denetim odağına sahipse ve sapmış davranışın cezalandırılmadığı ve geleneksel davranışın ödüllendirilmediği çevrede yaşıyorsa daha fazla risk alma davranışı gösterecektir.

Orta özellikler: Motivasyonu arttıran yapılar, kişisel değer yönelimi ve ergenin öncelikli hedefleri gibi özelliklerdir. Akademik başarı için düşük beklenti, ebeveyn den bağımsızlık arama, arkadaşlarla yoğun yalan ilişki arayışı ve azalmış akademik başarı risk alma davranışını arttıracaktır.

Yakın özellikler: Kişisel kontrol yapısını tanımlar. Ergen risk alma davranışını tolere ediyorsa ve yararına da inanıyorsa o davranış için risk altındadır (Petraitis, Flay ve Miller, 1995, Akt: Yılmaz: 2000: 27).

Jessor ve Jessor, ergenlerin birtakım kazançlar elde etmek için riskli davranışları bilerek yaptıklarını ileri sürer. Bu kazançlar;

1. Yaşamlarını kontrol etme,
2. Yetişkin otoritesine, toplumsal geleneklere karşı gelme,
3. Anksiyete, engellenme, yetersizlik ve başarısızlık duyguları ile başa çıkma,
4. Akran gruplarına kabul edilme ve genç alt-kültür ile kimliğini kanıtlama,
5. Kişisel kimliğini doğrulama,
6. Olgunluğunu ilan etme ve genç-yetişkinliğe geçiş gelişimsel bir damga vurma olarak sıralanabilir (Gonzales ve diğ., 1994, Akt: Gülgez: 2007: 18).

1.1.2.3. Yaşam Boyu Gelişim Modeli

Yaşam boyu gelişim modeline göre, bireydeki değişim potansiyeli, döllemeden yaşamının sonuna kadar devam etmektedir. Bu nedenle bireyin davranışını etkileyen faktörleri belirleyebilmek için yaşam süresi bir bütün olarak ele alınır. Bu model, gelişimi açıklamada çevre ve kalıtımın etkileşimine önem vermektedir. Yaşam boyu gelişim modeline göre, “olgunlaşma” öğrenme olmaksızın kalıtsal olarak belirlenmiş büyüme örüntüsüne göre gelişme anlamına gelir. Çevrenin davranış üzerinde uzun süreli değişikliklere neden olduğu süreç ise “öğrenme” olarak ifade edilir. Olgunlaşma öğrenmeye hazır oluşu sağlar. Olgunlaşma olmadan öğrenme gerçekleşmemektedir. Ancak biyolojik yapı ile çocuğun fiziksel, psikolojik, sosyal çevresi arasındaki etkileşim sonucu davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bireyin zeka, mizaç ve kişilik özelliği hem kalıtım hem çevrenin bir ürünüdür. Sosyalleşme, çocuğun ailesi ve sosyal grubu tarafından kabul edilen değerlere, inançlara, tutumlara, örf, adet ve beklentilere göre davranış örüntülerini geliştirme sürecidir ve yaşam boyu devam eder. Toplumun beklentilerine ulaşma ve bunları öğrenme biçimi ise kültürden kültüre değişmektedir (Özkalp, 2006:177).

Gelişimsel yaklaşıma göre risk alma istekliliği, hem normal/gelişime uygun, hem de bilişsel gelişimin, özellikle benmerkezciliğin olumsuz ürünü ve sonucu olarak tanımlanır. Greene ve ark. (2000) göre, normal/uyumlu bakış açısı, risk almanın gelişimsel meydan okumadan ortaya çıktığı üzerinde durur. Bu perspektiften risk alma, ihtiyatlı bir biçimde üzerinde düşünülmüş, nasıl hareket edileceği diğer risk faktörleri tartılarak karar verilmiş bir davranıştır. Ancak, gelişimsel olarak olgun olmama ya da deneyimsizlik nedeniyle hatalı kararlar verilebilir. Benmerkezcilik bakış açısı, riski yaşa özgü kesifçi davranış olarak gören yaklaşıma zıt olarak, “biricik” ve “özel” hissetmenin sonucu olan bir karar verme hatasının altını çizer. Greene ve ark. (2000) ’ne göre, risk alma davranışı bir kişilik özelliği, öğrenilmiş bir davranış ve gelişimsel bir olgu olarak düşünülmüştür ve risk alma davranışının açıklanması bilgisizlik ya da sosyal beceri azlığından çok daha karmaşık olarak nitelendirilmiştir. Ergenler riski doğru algılama yeteneğine sahip olmayabilirler, karar verirken riskleri doğru hesaplayamıyor olabilirler. Belki de risk alma davranışı bilişsel-sosyal olarak olgun olmama ile ilişkili olabilir (Greene ve diğ., 2000, Akt: Gülgez: 2007: 19).

1.1.3. Risk Davranışları İle İlgili Kavramlar

Riskli davranışlar, sadece bir kez yapılmış davranışları ya da denemeleri kapsamaz. Düzenli bir ve birden fazla yaşanmış davranışlar riskli davranışlar olarak ele alınabilir. Araştırmalar genelde bir risk davranışı olan çocukların bir başka riskli davranışı daha yaptıklarını göstermektedir (Ögel, 2007a:13-22).

Genel olarak risk adı altında birleştirilse de, riskli davranışları gruplandırmak mümkündür.

Bunlar:

1. Şiddet eğilimi gösterme
2. Suç işleme
3. Sigara, alkol, madde kullanma
4. Okuldan kaçma
5. Evden kaçma
6. Kendine zarar verme
7. Erken cinsel ilişkide bulunma

1.1.3.1. Şiddet

Köknel (2000:20), şiddeti, “kızgınlık, öfke, kin, nefret ve düşmanlık gibi duygu durumlarının etkinlik kazandığı bir saldırganlık biçimi” olarak tanımlanmaktadır.

Şiddet davranışının gelişimini açıklamaya çalışan araştırmalar çok sayıda biyolojik, genetik, çevresel ve psikolojik etkenler saptamıştır. Ergenlik döneminde şiddet davranışı gösteren bireylerin önemli bir kısmı erişkinlik döneminde şiddet davranışı göstermemekte, suç işlememektedir. On üç yaş öncesinde şiddet davranışı gösteren ergenlerin erişkinlikte şiddet davranışı gösterme olasılıkları yüksektir. Onbeş-onaltı yaş civarında şiddet davranışı gösteren ergenlerin ise bu davranışları geçicidir, çoğunlukla heyecan arayışı içindir ve akranları ile bir aradayken görülür (Alıkaşifoğlu, 2008:58).

Şiddet öğrenilen bir davranıştır. Çocuk şiddeti televizyonda izledikleri bir dizi, film ve hayran oldukları bir oyuncunun rolünden, şiddet içerikli bilgisayar oyunlarından, şiddet ya da suç içerikli davranışları normalleştiren arkadaşlarından, şiddet uygulayan ve şiddeti onaylayan aile ve çevresindeki büyüklerden öğrenebilirler (Akıncı, 2009).

Şiddet bir saldırganlık biçimidir. Ancak ana unsurları fiziksel güç kullanmaya dayalıdır (Yalçın, 2004:41). Sözel ve psikolojik tacizi de içeren fiziksel şiddetin yanı sıra kabadayılık, bedenini kullanarak birine bilerek rahatsızlık veya fiziki olarak zarar vermek de şiddet kavramı içinde yer almaktadır. Fiziksel bir kavga içinde yer alma, yaşamı boyunca bir kez dahi bir silah taşıma veya ateşli silah dışındaki çakı, bıçak, jilet gibi kesici aletler taşıma şiddet davranışı kapsamında değerlendirilmelidir. Şiddet içerikli davranışlara öfke patlamaları, şiddet davranışları (vurma, tekmeleme, itme, yaralama), kavga etmek, tehditler savurmak, yaralamaya çalışmak, hayvanlara yönelik acımasız davranışlar, yangın çıkarmaya teşebbüs etmek, eşyalara bilerek zarar vermek sayılabilir (Aksoy, 2007a:331-335).

1.1.3.1.1. Okulda şiddet

Okullarda görülen şiddetin bazı özellikleri vardır. Bunlar:

- Okullarda görülen şiddet davranışları genellikle ani ve dürtüseldir.
- Şiddet uygulayanlar düşüncelerini ya da planlarını daha önce birileriyle konuşmuş ya da tehdit savurmuş olabilirler.
- Şiddet davranışıyla meşgul olan öğrencilerin tam bir profilleri yoktur.
- Saldırganların çoğunun önemli kayıplarla veya kişisel başarısızlıklarla başa çıkmakta zorlukları olduğu bilinir. Birçoğu intiharı düşünmüş veya denemişlerdir.
- Saldırıdan önce birçok saldırgan diğerleri tarafından dalga geçildiğini, baskı yapıldığını, yaralandığını düşünür. Olayların sonunda toleransı tükenen kişi bir anda saldırıya geçebilir. Hayal kırıklıklarını tolere etmekte güçlük çeken, engellerle karşılaşınca çabuk öfkelenen ve aşırı alıngan gençler şiddet eğilimi göstermeye daha eğilimlidir (Tarı ve diğ., 2007:313-326).

1.1.3.1.2. Zorbalık

Zorbalık, okullarda meydana gelen saldırganlık olaylarının bir türüdür (Yalçın, 2004:40). Okul zorbalığı; bir veya birden fazla bireyin kendilerinden güç olarak daha düşük durumda bulunan bireyleri kasıtlı ve devam arzedecek şekilde fiziksel olarak (itme, vurma, tekmeleme, tokat atma vb.); sözel olarak (alay etme, isim takma, kızdırma, küçük düşürme, sataşma vb.) para veya eşyalarını zorla alarak; haklarında dedikodu çıkarıp doğru olmayan hikayeler anlatarak ve arkadaş grubundan dışlayıp yalnızlığa iterek ortaya çıkan bir saldırganlık türüdür (Alper, 2008:12).

Alikaşifoğlu (2007)'e göre, zorbalık, güç dengesizliği olan ilişkilerde gözlenir. Karşı tarafa zarar veya sıkıntı vermeye yöneliktir ve zaman içerisinde tekrarlanır. Zorbalık arkadaşın arkadaş istismarıdır. Sık sık veya devamlı zorbalık yapma, davranış bozukluğunun bir parçası olarak kabul edilmektedir (Akt: Alper, 2008:10).

Araştırma bulguları, zorbaca davranışlarda bulunma/zorbalık kurbanı olma ile problemleri şiddet yoluyla çözme yaklaşımı arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Okul zorbalığı ile ilgili çalışmalarda, zorbalık ile okulda istenmeyen davranışlarda bulunma ve duygusal ve sosyal problemlere sahip olma değişkenleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir (Koç, 2006:40).

1.1.3.1.3. Vandalizm

Şiddet vandalizmle de ilişkili bir olgudur. Vandalizmde şiddetin özel ya da kamu malına, eşyaya ve diğer fiziksel nesnelere yönelik uygulanması söz konusudur. Özellikle okuldaki sıraların çizilmesi ve kırılması, duvarlara yazı yazılması, camların ve diğer birtakım malzemelerin kırılması şiddet içeren eylemler olarak değerlendirilebilir (Dinçtürk, 2007:30).

1.1.3.1.4. Çeteler

Suç ve antisosyal davranışlar toplumda kabul görmemekle birlikte bu tür davranışlar çetelere üyelikle sonuçlanabilir. Bir lisede ün salmaya neden olan toplum dışı davranış, işbirliği yapmama, sorun çıkarma, kavga etme gibi davranışlar suçlulardan oluşan bir çeteye katılmayı sağlayabilir (Yıldırım, 2007:22). Çete üyesi ergenler, çete üyesi olmayan ergenlere oranla daha ciddi ve şiddetli suçlar işlemektedirler. Çeteler

genellikle 12-25 yaş arası genç erkeklerden oluşmaktadır ama daha genç ya da yaşça daha büyük çete üyeleri de görülmektedir. Bazı çeteler bağımsız ve belirli bir yapıdan uzakken, bazıları oldukça kalabalık, organize ve sıkı disiplinlidirler. Birçok durumda çeteler, üyelerine prestij, güç ve para sağlamak için düzenlenmiş girişimsel faaliyetlere dahil olmaktadır (Tarı ve diğ., 2007:319).

Cohen (1955), bir değer ve yaşam biçimi olarak ele aldığı suçluluk altkültürünün, egemen kültürden farklılaşan bir kültürel özelliğe sahip olduğunu belirtir. Ona göre bu kültürü karakterize eden temel unsurlar şunlardır:

1. a) *Faydacı olmamak*: Çete üyeleri örneğin; çalma eyleminde olduğu gibi, her zaman ihtiyaç duydukları için çalmazlar, bazen de eğlence olsun diye çalma eylemini gerçekleştirmektedirler.

b) *Kötü niyetlilik*: Suçlular, başkalarını rahatsız etmek, iyi çocukları korkutmak ve öğretmenleri dinlememek veya alay etmekten zevk alırlar.

c) *Negatiflik*: Suçlular gerçekleştirdikleri davranışlar ve deneyimledikleri yaşam biçimi açısından olumlanmaktadır.

2. *Çok yönlülük*: Suçlular, farklı türde suçları işleyebilmektedirler.

3. *Kısa süreli hedonizm*: Uzun erimli olmayan istek veya arzuları gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler.

4. *Bir grup otonomisine sahip olmak*: Çete üyeleri diğerlerine karşıt olarak kendi gruplarına bağlıdırlar ve ailelerinin, onları kontrol etmelerine izin vermezler (Akt: Kızmaz, 2005:158).

1.1.3.2. Suç İşleme

Seeling, suçu “antisosyal davranışlar yüzünden yasak edilen ve yasaca cezalandırılması gereken psikosomatik bir davranış” olarak tanımlar.

Çocuğun yakalanması ya da yakalanmamasına, polisle başının derde girip girmemesine bakmaksızın hayatı boyunca bir kez suç işlemesi, suç işleme eğilimi

kapsamında değerlendirilir. Suç, bireyin toplumun içinde yürürlükte olan kurallara aykırı düşmesidir.

Suç işlemeye yol açan etmenlerin bir kısmı şöyle sıralanabilir:

- Çocukların davranışlarını kontrol etmekte zorluk yaşaması ve içlerinden geldiği gibi düşünmeden hareket etmeleri
- Hayal kırıklığına toleranslarının düşük olması ve herhangi bir engellenmeyle karşılaştıkları zaman onunla başa çıkamamaları
- Sorun çözme, öfke kontrolü ve iletişim kurma gibi sosyal becerilerinin zayıf olması
- Çocukların eğitim yaşamının ihmal edilmesi
- Çocuğa yönelik zayıf danışmanlık, çocuğun yaşamını takip etmekte başarısızlık
- Ailenin disiplin becerilerinin zayıf olması; tutarsız ve sert disiplin uygulamalarının bulunması ve çocuk yetiştirme konusunda farklı anlayışların çocuğa yansıtılması
- Çatışma çözme ve öfke kontrolü becerilerinin zayıf olması veya olmaması
- Aile içi çatışma, evlilik uyumsuzluğu, ev içi şiddet, istismarın varlığı
- Çocukların fiziksel ve ruhsal sağlığın iyi olmaması, madde kullanımı, depresyon olması (Aksoy, 2007a:331-335).

1.1.3.3. Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı

Ergenlik çağında görülen riskli davranışlar içerisinde madde kullanımı eğlence amaçlı kullanımdan bağımlılığa geçiş ve onun ciddi sonuçları nedeniyle özel bir yer tutmaktadır (Alikashiöğlu, 2005:73).

Gençler çok farklı nedenlerle madde kullanırlar. Ergenliğin hedefi güçlü bir kimlik oluşturmaktır. Bu nedenle ergen otonomi ve bağımsızlığını kanıtlamak için madde kullanabilir. Erişkin yaşam biçimlerini taklit etmek, ergenlik sürecindeki zorluklarla baş etmek, sosyal bir ortama uyum sağlamak, arkadaşları tarafından kabul edilmek ya da medyanın etkisi ile gençler madde kullanabilmektedirler (Alikashiöğlu, 2008:57).

Madde kullanımını anlamak için kişilik, aile, çevre faktörlerinin etkisini birlikte incelemek gerekir. Bu etmenlerden bir tanesi yeteri kadar güçlü olumsuz etkiye sahipse, diğerlerinin etkileri minimal bile olsa madde kullanımı riski artmaktadır.

Arkadaşlarında ya da aile üyelerinden birinde madde kullanımı olan ergenlerde, madde kullanımı daha sıktır. Erken çocukluk döneminde öfkeli, sinirli olan, davranım sorunları olan gençlerde madde kullanımı daha fazladır. Öte yandan içekapanık, duygularını ifade etmekte zorlanan, kendini ortaya koyamayan gençlerde bağımlılık riski yüksektir. Okul başarısızlığı da başka bir etkindir. Düşük sosyo-ekonomik düzey, fiziksel şartların kötü olması, suç işleme oranının yüksek ve maddeye ulaşmanın kolay olduğu bir çevrede madde kullanım riskini arttırmaktadır.

Ergenlerde madde kullanımı genellikle bağımlılık düzeyinde değildir. Bu nedenle erken müdahale ergenin bağımlı olmasını engelleyebilmektedir. Ergenlerin madde kullanımı daha çok kolektif bir davranış, bir grup eylemidir (Ögel, 2007b:262).

1.1.3.4. Okuldan Kaçma

Okuldan kaçma; çocuğun uzun süreli, geçerli bahanesi olmaksızın okula gitmemesi ya da ders saatleri içinde okulu terk etmesi olarak tanımlanabilir. Okuldan kaçma tek başına riski ifade etmez. Ancak düzenli olarak okuldan kaçan, okumayı reddeden, devamsızlığı önemli boyutlarda olan, okul başarısı düşük olan çocukları bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır (Ögel, 2007a:15).

Çocuk veya gencin, sınıf arkadaşları ile anlaşamaması, ders başarısının düşük olması, okula ve okumaya karşı ilgisiz olması, dışarıdaki hayatın çocuk için cazip olması, öğretmenlerle sorun yaşaması, evinin içinde sorun ve şiddetli çatışmaların yaşanması gibi nedenlerle okuldan kaçabildiği gözlenmektedir (Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği, 14.05.2009).

Giderek bu tür davranışların bir yaşam tarzı haline alması risk oluşturmaktadır. Okuldan kaçma ileride madde bağımlılığı, okuldan atılma, riskli davranışlar sergileme gibi daha büyük sorunlar yaşayacağının bir işareti olarak yorumlanabilir. Okuldan kaçma aynı zamanda çocuğun suç işlemesine geçiş de sağlayabilmektedir (Ögel, 2007a:15).

1.1.3.5. Evden Kaçma

Ergenlik döneminde görülen riskli davranışlardan birisi de çocuğun evden kaçmasıdır. Evden kaçma davranışı; çocuğun veya gencin ailesinin izni olmadan bir veya daha fazla gün eve gelmemesi ve en az iki gece evden kaçmış olması olarak tanımlanmaktadır. Evden kaçma davranışı çocuğun kişisel gelişimini olumsuz etkilediği gibi kanunla ihtilafa düşme riskini de artırır. Evden kaçma davranışında ergenlerin depresyon, intihar girişimleri, davranım bozukluğu, kaygı, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik sorunların etkisi vardır (Dönmez, 2007:421-429).

1.1.3.6. Kendine Zarar Verme Davranışı

Kendine zarar verme davranışı daha çok dolaylı olarak kendine zarar vermeyi ifade eden bir kavramdır (Ögel, 2007a:17). En önemli özelliği, vücudun belirli bölümlerine zarar verilmesi, tekrarlayıcı olması, bilinçli olması, ölümcül olmaması, yaşamı tehdit etmemesi, ortama uyamamanın ve tahammülsüzlüğe karşı kişiye yardım etmesidir (Aksoy, 2007b:393). Kafasını duvara vurma, sigarayla kendini yakma, jiletle kendini kesme gibi. Kişi kendine zarar vererek, yaşadığı ruhsal acıdan kurtulmaya çalışmaktadır. Kendine zarar verme davranışı davranım bozuklukları, madde kullanım bozuklukları ve depresyon ile birlikte görülebilir. Kendini kesmeyi arttıran etkenler arasında kişinin reddedilmesi, korkması, utanması, öfkeli olması, yalnız hissetmesi, panik olması sayılabilir. Bir tür kendini yok etme, kendini cezalandırma, yalancı intihar, hayatın zorluklarına karşı kendini koruma hissi, yoğun boşluk duygusu, kendini ve kendi sınırlarını hissedebilme çabasıdır (Ögel, 2007a:17).

Ögel ve diğ. (2004), 10. sınıf öğrencileriyle yaptıkları bir araştırmada öğrencilerin %25'i hayatı boyunca kendini bir kez kestiğini, %10'u vücudunda tütün söndürdüğü, %41'i sinirlendiğinde kafasını ya da yumruğunu vurduğunu belirtmişlerdir.

Tekrarlanan kendine zarar verme davranışları içinde kendini kesme %72, kendini yakma %35, kendine vurma %30, yaraların iyileşmesine izin vermeme %22, kemik kırma %8, vajina yırtmak %8 olarak sıralanmaktadır (Ghauziuddin,1992). Vücutta en çok zarar verilen yerler %74 kollar, %44 bacaklar, %25 karın, %23 kafa, %18 göğüs, %8 genital bölgeler olarak sıralanmaktadır (Favazza, 1992; Akt: Aksoy, 2007b: 401).

1.1.3.7. Erken Cinsel İlişkide Bulunma

Cinsel olgunlaşma sürecinde yaşanan değişimleri merak etmek çocukluk ve ergenliğin doğal bir parçasıdır. Ergenlerin cinsel davranışları, cinsel ilişkiye başlamak, cinsel ilişkinin düzeyi ve riskli cinsel davranışları içerir. Bu davranışlar ise istenmeyen gebelikler ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Özellikle cinselliğin keşfedilmeye başlandığı ergenlik döneminde, yanlış ve yetersiz bilgi sahibi olmanın diğer yaş grubundaki insanlara göre daha fazla risk taşımaktadır (Alikashiöğlu, 2008:57).

Ergenlerde cinsel davranışı etkileyen faktörler arasında kişilik özellikleri, cinsiyet, kültürel, dinsel, etnik faktörler, aile davranışları, akran ilişkileri, cinsel eğitim ve korunma programları yer alır (Can, 2007:26).

Yapılan araştırmalar imkanları kısıtlı, gelir düzeyi düşük, düzensiz toplumlarda yaşayan ergenlerin daha erken yaşta cinsel ilişkiye girme ve hamile kalma ihtimali olduğunu göstermektedir. Ergenin cinsel davranışını etkileyen bir başka faktör ise ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkidir. Yapılan araştırmalar anne-babası ile birlikte yaşayan ve onlarla yakın ilişkide olan ergenlerin daha düşük düzeyde riskli cinsel davranışta bulunduklarını göstermektedir.

Ergenin riskli davranışını etkileyen diğer bir faktör akranlardır. Eğer ergen akranlarının cinsel ilişki yaşadığını düşünüyor ya da biliyorsa genellikle kendisinin de bu tip bir ilişkiye girme olasılığı artmaktadır. Ergenin okulla ilişkisi, okula ait hissetmesi, akademik başarıya önem vermesi, iyi notlar alması, okula devam etmesi, liseden sonra planlarının olması ergenin cinsel ilişkiye girme ve riskli cinsel davranışta bulunma riskini düşürmektedir. Ergenin dini bir topluluğa mensup olması, dini törenlere katılması, kendini dindar olarak tarif etmesi de riskli cinsel davranışta bulunma riskini düşürmektedir. Riskli cinsel davranışı etkileyen en önemli faktörlerden biri madde kullanımıdır. Madde kullanımı riskli cinsel davranışta ve riskli ortamlarda bulunma ihtimalini arttırmaktadır. Erken yaşlarda “romantik” bir ilişki yaşayan, sıklıkla karşı cinsle çıkan gençlerin cinsel birliktelikte bulunma ihtimalleri diğerlerine göre yüksektir. Cinsel davranışı etkileyen faktörlerden biri de ergenin cinselliğe dair fikirleri, inançları, tutumları ve becerisidir. Genellikle “her şeye açık” bir tutum

sergileyen ergenlerde evlilik öncesi cinsellik oldukça sık rastlanmaktadır. Bu ergenler, arkadaşlarının cinsel ilişkide bulunup bulunmadığını bilmesini önemsemez, cinsel ilişkiyi red etme konusunda yetersizdir, korunma yolları ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda yeterli bilgisi yoktur. Bu nedenle cinselliği yaşama oranları yüksektir (Erdoğan, 2007, 229-236).

1.1.3.8. Sağlıksız Beslenme

Aşırı yeme, dengesiz ve düzensiz yeme, kilo fazlası olmadığı halde tekrarlayan diyetler, aç kalma, kusmalar ergenlerde görülebilen sağlıksız riskli davranışlardır. Gençlik çağı iyi ve kötü alışkanlıkların olduğu dönemlerden biridir. Gençlikte beslenme ile ilgili yapılan hatalar, kazanılan yanlış alışkanlıklar o andaki sağlık ve verimlilik düzeyini düşürdüğü gibi ileriki yaşlardaki sağlık ve verimliliği de olumsuz yönde etkiler. Yeme alışkanlığı ve fiziksel etkinlik gibi sağlıkla ilgili davranışlar da ergenlik süresince kalıplaşmakta ve erişkin dönemde de kalıcı olmaktadır (Can, 2007:29).

1.1.3.9. Riskli Trafik Davranışı

Gençlerde hız sınırlarını aşma davranışının yaygın olduğu bilinmektedir. Hız yüksek olduğunda kaza anındaki hasarın büyük ve kazanın ölümcül olma olasılığı artmaktadır. Genç insanlarda kişilik özelliklerinin riskli taşıt kullanma davranışını etkilediği bildirilmektedir. Gençlerde emniyet kemeri takma oranının düşük olduğu belirtilmektedir. Alkol kullanımı da özellikle gençlerde hız sınırlarını zorlama/aşma davranışını ve trafik kazası olasılığını artırmaktadır (Baysoy, 2007:44).

1.1.4. Risk Davranışları İle İlgili Faktörler

1.1.4.1. Biyolojik Faktörler

Biyolojik gelişimi temel alan yaklaşımlar risk almanın, genetik hazır bulunuşluk ve doğrudan hormonların ve hormonal değişimin erinliğe yol açmasıyla ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Çok ve Karaman, 10.06.2009). Genetik faktörleri gelişimsel olaylardan, kültürel etkilerden, erken çocukluk yaşantılarından ve ev koşullarından ayırtetmek güçtür (Kaner,1991:474). Yakın zamanda yapılan bazı çalışmalar bazı genlerin şiddet, suç işleme gibi davranışların temelinde yattığını iddia etmektedir.

Ancak bu çalışmaların tümüyle bu davranışları açıkladığını söylemek mümkün değildir (Ögel, 2007a:20).

Lombroso, “Suç İşleyen Birey” adlı çalışmasında doğuştan suçlu bireyden bahseder. Lombroso, suçlu bireylerde gözlenen bedensel ve zihinsel anormalliklerin doğrudan doğruya suça sebep olmamakla birlikte dejenerasyonun işareti olarak görür (Akt: Öter, 2005:13).

J.Q.Wilson ve Hernstein genetik ve ailesel özelliklerin suç davranışındaki rolünü ikizlerle yaptıkları çalışmalarla ortaya koymaya çalışmışlardır. Sonuçta suç davranışının kökeninde kalıtsal yollarla aktarılan biyolojik eğilimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak korelasyon verileri neden sonuç ilişkisi olarak değerlendirilemeyeceğinden ve kontrol edilemeyecek değerşkenler nedeniyle bu açıklamalar destek bulmamıştır (Adams ve Gullotta, 1989, Akt: Baklaya, 2005:34).

1.1.4.2. Kişisel Faktörler

1.1.4.2.1. Heyecan Arama

Araştırmalar risk alma ve heyecan arama eğiliminin risk alma davranışlarını yordayan en önemli kişilik özelliklerinden biri olduğunu göstermektedir.

Heyecan arama, yeni ve yoğun deneyimleri arayıp bulma eğilimidir. Heyecan arama bu gibi deneyimler ve yaşantılar için toplumsal ve fiziksel risk almaya duyulan isteklilik olarak kendini gösteren bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır (ok ve Karaman, 10.06.2009).

Yüksek düzeyde heyecan arayan kişiler hiç denemedikleri aktiviteleri bile düşük düzeyde heyecan arayanlara göre daha az riskli görme ve riskli durumlarda daha az kayđı duyma eğilimindedirler. Bu nedenle yüksek düzeyde heyecan arayanların risk davranışlara katılma eğilimleri yüksekken düşük heyecan arama özelliği olanlar bu tür aktivitelerden kaçınma eğilimi göstermektedirler.

Horvath ve Zuckerman (2000) yüksek düzeyde heyecan arayan ve risk alan kişilerin yaptıkları işlerde alacakları zevk ya da ödüle odaklandıklarını, düşük düzeyde heyecan

ve risk arayanların ise dikkatlerini daha çok olası olumsuz sonuçlar üzerinde yoğunlaştırdığını ileri sürmektedirler (Akt: Gülgez, 2007:15).

Arnett (1992)'e göre, ergenlerdeki heyecan arama ihtiyacı yüksek düzeydedir ve heyecan arama davranışı ergenlerdeki korkusuz davranışın büyük bir kısmının temel sebebi olabilir (Akt: Gülgez, 2007:14).

Risk alan kişiler, riskli davranışlar yoluyla, düşük uyarılmışlık düzeylerini optimum seviyeye yükseltmeye çalışırlar. İdeal ve tatmin edici uyarılmışlık düzeyine ulaşmak için, sıradan insanlarda kaygılara neden olan yeni ve tehlikeli olarak algılanan uyarıcı arayışı içine girerler. Hare (1978), Lindner (1944), Trasler (1978), bu eğilimin, düşük sosyalleşme, uymama ile bağlantılı olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda, bu özellikler antisosyal tutum gösteren bireylerde de ön plana çıkmaktadır (Akt: Gülgez, 2007:16).

1.1.4.2.2. Benlik Saygısı

Benlik kavramını kişinin kendisine bakış açısı, kendisini zihninde temsil ediş biçimi şeklinde tanımlamak mümkündür. Ayrıca, benlik kavramı kişinin kendisi ile ilgili algılamalarının, kişisel atıflarının, geçmiş yaşantılarının, gelecekle ilgili hedeflerinin, sosyal rollerinin onun zihninde temsil edilişi ve zihinde kavramsal ben olarak odaklaşmasıdır (Aydın, 1996:62).

Benlik saygısı, ergenlik döneminde önem kazanan bir boyuttur. Bu dönemde benlik saygısının düşük olması, daha sonraki yıllarda bireyin kendi benliğini kabul etmemesine neden olabilmektedir. Bu durum, içe kapanma ya da saldırgan türde davranışlara yol açabilmektedir (Temel ve Aksoy, 2001:22-24).

Rosenberg (1965)'e göre ergenlik döneminde genç, kendinin nasıl biri olduğu, neye benzediği, kendisi hakkında neler hissettiği sorularıyla yoğun bir biçimde meşgul olmaktadır. Bunlara yanıt ararken de benlik algılarını kullanır. İçsel faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerin de etkisiyle gelişen benlik imgeleri ergenin kendi kendisine yaklaşım biçimlerinin belirlenmesinde rol oynar. Bu yaklaşım biçiminin yönü yani kendini değerli ya da değersiz görmesi, benlik saygısını belirler. Benlik saygısı ergenin

ilerideki yaşamında düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını belirleyen öznel yaşamının, bir başka deyişle kimliğinin çekirdeğini oluşturur (Akt: Aktuğ, 2006:20).

Cohen (1968), düşük benlik saygısına sahip bireyin özelliklerini; kendisi ile uyum içinde olmamak, kendini suçlama eğilimi göstermek, kendine düşük değer biçmek, yaptığı iyi şeyleri küçümsemek, katı ve değişmez olmak, doğallıktan yoksun olmak olarak sıralarken; benlik saygısı yüksek bireyin özelliklerini ise; kendi ile uyum içinde yaşayabilmek, değişime açık olmak, kendi yetenekleri hakkında gerçekçi düşünebilmek, yeteneklerini serbestçe kullanabilmek, ileriye atılım yapmasına, denemesine imkan veren içgüdülere sahip olmak, toplumsal olaylardan daha az etkilenmek, olaylar karşısında daha az kırılgılığı uğramak, başarısız olduğu deneyimleri güncelleştirmeden, başarıya dönük hareket etmek olarak tanımlamaktadır (Akt: Çankaya, 2007:20).

1.1.4.2.3. Benmerkezcilik

Ekind (1967), ergenliğe özgü benmerkezcilikten kaynaklanan iki inancın varlığını ileri sürmüştür: Hayali seyirci ve kişisel efsane. Hayali seyirci, ergenin tüm gözlerin kendi davranışları, fiziksel görünümü ve diğer kişisel özelliklerine odaklandığı inancını içermektedir. Ergen ilgi merkezi olduğuna inanmakta ve gerçekte varolmayan bu ilgiye göre davranmaktadır. Kişisel efsane ise, ergenin duygularının veya diğer özelliklerinin çok özel olduğuna ve ölümsüzlüğüne olan inancıdır (Akt: Öngen, 1993:300).

Arnett (1992), ergenlerin korkusuz davranışlarını anlamada, ergenin hatalı karar vermesinin altında yatan en büyük sebep olarak “ergen benmerkezciliği”ni görür. Hayali izleyicilerinin var olduğu inancı ergenleri biricik ve benzersiz oldukları kararına götürür. Hayatlarının istisnai ve olağanüstü olduğu inancının verdiği üstünlük ile riskli davranışlarının olumsuz sonuçlarından etkilenmeyecekleri, sadece şiddetli heyecanlar ya da sevinçler yaşayacakları kanısı oluşur. Hiç incinmeyecek, hiç ölmeyecektir, bunlar birinin başına gelecekse bile o kendisi olmayacaktır. İşte bu düşünce, ergenin kendi kendine söylediği ve gerçek olmayan bir “kişisel masal”dır. “Kişisel masal” kavramı tam olarak, ergenin bazı riskli davranışlarının feci sonuçlarından muaf olacağı yönündeki kanısıdır (Akt: Gülgez, 2007:19).

1.1.4.2.4. Davranışsal Sorunlar

Davranım bozukluğu çocukluk ve ergenlik döneminde görülen ruhsal bir rahatsızlıktır ve uzun süreli antisosyal davranış ve kuralların bozulması ile karakterize olur. Tipik davranış sorunları arasında okuldaki, evdeki ya da toplumdaki beklentilere, kurallara uymayı reddetme, aşırı kavgacı olma, insanlara ve hayvanlara karşı şiddet içerikli davranışlarda bulunma, otoriteye karşı gelme, sık yalan söyleme, hırsızlık, eşyalara zarar verme sayılabilir (Eke, 2007:211). Bu çocuklar, empati yapamazlar, saldırgan tepkiler verirler, haklı ve mantıklı olduklarına inanırlar, katı, arsız, pişmanlık göstermezler, arkadaşlarını ele verebilirler veya suçu başkalarına atabilirler (Çelikkol, 13.06.2009).

1.1.4.2.5. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan ve ergenlik döneminde de bu sorunlarını yaşamaya devam eden çocuklar, akranlarına oranla daha fazla bocalayabilmektedirler. Bu çocukların ani tepki göstermeleri, yeterince düşünmeden karar alıp uygulamaları kolayca öfkelenebilmeleri ve uzun süre dikkatlerini toplayamamaları onların ciddi bir kimlik bocalaması yaşamalarına sebep olmaktadır. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocuklar davranış sorunları nedeniyle okul yaşamlarında zorluklarla karşılaşır. Bu sorunların artmasıyla da bu çocuklarda okulun reddi, okuldan kaçma veya okul korkusu gelişebilmektedir. Bu çocuklar okul kurallarına uyum güçlüğü çektiklerinden yaklaşık beşte birinin okuldan geçici süre uzaklaşma aldıkları veya tamamen okuldan atıldıkları görülmüştür. Öğrenme bozukluklarının Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile birlikte görülme sıklığı oldukça fazladır. Özellikle matematik ve okuma konusunda sorun yaşamaktadırlar. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların üçte ikisinde “Karşıt olma, Karşı Gelme Bozukluğu” da bulunmaktadır. Bu çocuklarda başkalarına karşı sözel ve fiziksel saldırgan davranışların yanı sıra inatçılık, öfke patlamaları, söz dinlememe, kurallara uymama görülür. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların yarısı akran ilişkilerinde sorun yaşamakta ve en önemli sorunun arkadaşları tarafından kabullenilmemek olduğunu belirtmektedirler. Bu çocukların, gençlik ve ergenlik dönemlerinde, normal bireylerden daha yüksek

oranda ve hızlı biçimde alkol ve madde bağımlısı oldukları görülmektedir (Ercan ve Aydın, 1999: 71-98).

1.1.4.3. Çevresel Faktörler

Ergen risk davranışı çok nedenli bir olgudur. Tek bir etken risk altında olmayı yaratmaz. Birçok etken birlikte belirleyici olabilmektedir. Bu nedenlerin en önemlileri; aile, akran grupları, okul ve kitle iletişim araçlarıdır.

1.1.4.3.1. Aile

Ergen gelişiminde ailenin önemi yadsınamaz. Özellikle doğumdan ergenliğe kadar olan süre içerisinde ana-baba ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliği bireyin risk alma davranışında etkilidir (Çok ve Karaman, 10.06.2009). Fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişim dinamikleri erken yaşlarda ebeveynlerle kurulan bağların kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Bağlanma alanındaki çalışmalar erken yıllarda kendisine bakan kişilerden değerli olduğu ve sevildiği duygusunu hisseden ve bu duygu temelinde zihinsel beklentilerini ve şemalarını yapılandıran çocukların ileriki yıllarda daha yetkin, özgüvenli ve mutlu olduklarını göstermektedir. Güvenli bağlanma olarak tanımlanan bu durumun, ebeveynlerin ilgi-bakım davranışlarının yerinde ve zamanında, çocuğun ihtiyaçlarını karşılar nitelikte ve tutarlı olmasıyla ilişkili olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan tutarsız, aşırı müdahaleci ve çocuğun ihtiyaçlarıyla orantısız anne-baba ilgi-bakım davranışları güvensiz bağlanma örüntüleriyle ilişkilidir. Kaygılı/kararsız ve savunmacı/kaçınan bağlanma olarak bilinen güvensiz bağlanma örüntüleri özellikle duygusal gelişim bakımından risk faktörü oluşturur (Sümer, 16.06.2009).

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, çocuğun psikososyal gelişimde ve kendisine ait kararların almasında önemli bir yere sahiptir. Aile içindeki çatışmalar, kavgalar, baskı ve şiddet çocuklar için ciddi stres ortamı yaratmaktadır. Risk altındaki çocuk ve gençlerin aileleri çoğunlukla ev içinde ve dışında çocuklarına uygun model olabilecek tutum ve davranışlarda bulunmakta zorluk çeken ailelerdir. Çocuğun yaşadığı zorluklar karşısında çok fazla etkin olamayan, aciz kalan, çözüm üretemeyen ailelerdir. Çocuk ve gençler çeşitli dönemlerde desteğe ihtiyaç duyduklarında aileleri onlara destek olmak yerine çocuğu yalnız bırakmayı tercih etmektedirler. Risk altındaki çocuk ve gençlerin aileleri genellikle çocuklarıyla zaman geçirmeyen ilgisiz ailelerdir. Bu

ailelerin çocuğun duygu, düşünce ve görüşlerini önemsemeyen, onları sürekli yargılayan ya da görmezden gelen bir yapıları vardır (Dönmez, 2007a:73-83).

Anne ve babaların kendi değer ve inançlarına göre değişik tutumları vardır. Çocuğa karşı aşırı korumacı ve hoşgörölü, düşkünçe tutumlar; reddedici, baskıcı ya da boyun eğici veya ayırimcı; cezayı gerektiğinde de uygulamayan ya da aşırı uygulayan anne baba tutumları, çocuk için sosyal uyumu önleyen, bencil, çekingen, şiddete yöneltici, özgüven oluşumunu ve sosyalleşmeyi engelleyen tutumlardır (Herken ve Özkan, 25.05.2009). Birçok araştırmada zorbaca davranışları olan, cezalandırıcı, eleştirici ve baskı uygulayıcı aile ortamının antisosyal davranış riskini arttırdığını göstermektedir.

Ailenin özellikleri ve yapısı da ergenlerin riskli davranış gösterme olasılığını arttıran faktörlerdendir. Ailenin genişliği, sosyal ve ekonomik durumu, anne-babanın erken yaşta evlenmesi, eğitim düzeylerinin düşük olması, aile içindeki etkileşimlerin kısıtlılığı, anne-babanın çocuklukta istismar ve ihmale maruz kalması ve ailenin parçalanmış olması bu tür ailelerin özelliklerindendir. Anne-babanın birinin veya ikisinin birden evde olmaması da riskli davranışlar için önemli bir etken oluşturmaktadır (Dönmez, 2007:73a-83).

1.1.4.3.2. Okul

Uluğtekin (1991)'e göre, okul, çocuğun toplumsallaştığı yerdir. Aileden edinilen kimliğin pekiştirileceği, topluma uygunluk tanımlarının net olarak öğrenildiği ve çocuğun gelecek fikriyle tanıştığı yerdir. Toplumun örgütlü bir kurumu olarak okulda roller, sorumluluklar ve uyulması gereken yazılı kuralları vardır. Okul yaşamı içinde çocuğun bu dönemdeki yanlış yönlendirilmesi ve hatalı sosyalleşmesi sonucu suçluluk davranışı gösterebileceği düşünülebilir. Herhangi bir nedenle suçluluk davranışı gösteren çocuk okul sürecindeki okul başarısı, devamlılık, eğitimi sürdürme, disiplin gibi süreçlerde olumsuz gelişim gösterebilir (Akt: Akalın, 1999:524).

Bir sosyalizasyon aracı olarak okulun işlevi çocuk açısından önemlidir. Okul gerektiğinde aile tarafından eksik verilen ya da verilemeyen psiko-sosyal eğitimi çocuğa veren kurumdur. Sadece bilgi aktarma görevini üstlenmiş, eğitime önem vermeyen, çocukların kişilik gelişimlerinin göz ardı edildiği bir sistemde, okulun

uyumsuz ya da suçlu davranışını önleyici bir fonksiyonu olamamaktadır (Öter, 2005:60).

Geleneksel okul sistemi içerisindeki okullarımız şiddete gebe dir. Gelişen ve değişen toplumsal koşullara ayak uyduramayan eğitim sistemi şiddet konusunda bir potansiyele sahiptir. Kalabalık okul ve sınıflar, yetersiz eğitim öğretim materyalleri ve okul ortamları olumsuz davranışların gelişmesinde rol oynamaktadır. Öğretmenlerin yeterli destekten mahrum kalması, zeki, yaratıcı ve düşünceli çocuklara toplumda ve özellikle de okulda gereken önem ve desteğin verilmemesi, akran ve arkadaş ilişkilerinin geliştirilememesi, okulda çocuğun fiziksel şiddete maruz kalması, okul ve sınıf kurallarının yetersizliği öğrenciler arasında suç ve şiddet olayları kapsamında yer alan zorbalık, kabadayılık, saldırganlık, çeteleşme, uyuşturucu madde kullanımı gibi istenmeyen davranışların çoğalmasına neden olmaktadır (Alper, 2008:30).

Eğitimde dayanın benimsenmiş olması da bir başka sorundur. Eğitimde disiplinin dayakla çözülebileceğine inanılması, disiplinin dışarıdan gelen şiddet unsuruyla oluşturulmaya çalışılması saldırgan davranışları onaylar.

Okulda çocuklara uygulanan asıl şiddet fiziksel değil duygusal şiddet olmaktadır. Duygusal şiddeti “çocuğun kimliğine karşı yapılan bütün sözel ve emir kipli saldırılar” olarak tanımlayabiliriz. Suçlama, aşağılama, reddetme, kıyaslama, tehdit etme, yalnız bırakma, sevgi göstermeme, duygu ve düşüncelerini ifade etmesini engelleme, yaşından fazla beklentiler içinde olma duygusal şiddet yaklaşımlarındandır (Erol, 2007:85-102).

1.1.4.3.3. Akran Grupları

Ergenlik dönemi evden kopma ve topluma açılma çağıdır. Genç çocukluk döneminden ergenlik dönemine doğru ilerlerken arkadaşlarıyla olan sosyal ilişkileri de gittikçe önem kazanmaktadır. Arkadaşlık ilişkileri toplumsallaşma süreci içinde tüm yaşam boyunca önemlidir (Temel ve Aksoy, 2001:77). Akran grubunun bir üyesi olmak, ergenliğin birincil görevlerinden birisidir.

Ergenlik döneminde kişiliğin olgunlaşması, yeni davranış kalıplarının ve tutumlarının kazanılması, bunların gerektirdiği amaçların ve inançların benimsenmesi, giyim,

kuşam, süslenme gibi her alanda belirli bir akımın ya da modanın izlenmesi öncelikle arkadaşların ve arkadaş gruplarının etkisi altındadır (Köknel, 1982: 121).

Akran grupları, bağlılık ve ait olma duygusu sağlayarak ergenin kendine güveni ve benlik saygısı gelişimi üzerinde etkili olmakta; stres yaratan olayların etkisini azaltan sosyal bir destek sağlamaktadır (Dornbush, 1989). Ayrıca ahlaki normların ve değerlerin kazanılmasına yardımcı olmakta; birbirlerine verdikleri geribildirimlerle kişilerarası ilişki kurma becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır (Henggeler, 1989, Akt: Kaner, 1998).

Hortaçsu (2003)'e göre, ergenlikteki arkadaş ilişkilerinin kişinin gelişimi açısından bir çok işlevi vardır: Gencin kendisini benzerleriyle kıyaslayarak değerlendirmesi, tek başına iken girişmekten korktuğu veya tek başına yapmasının zevksiz olduğu bazı deneyimleri birlikte yapabileceği dost kişilere sahip olması, gencin bazı konuları tartışarak kendi bilişsel düzeyini yükseltmesi gibi (Yıldırım, 2007:21).

Aydın (1999)'a göre, ergenlik döneminde yoğunlaşan ait olma, kabul görme, bağlanma gibi gereksinimler gencin akran grubunun kontrolüne girmesine yol açabilir. Akran grubunun kontrolüne girme ise beraberinde akran baskısını getirmektedir (Yıldırım, 2007:24).

Akranların, ergen üzerindeki etkileri olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Sosyal beceri eksikliği ve saldırganlık normal akranlar tarafından reddedilmeye neden olmaktadır. Normal akranlar tarafından reddedilmek, sağlıksız ve saldırgan ana-baba tutumlarıyla birleştiğinde ergenler antisosyal davranışları olan ve iletişim kurma becerileri yetersiz olan benzer akranlarıyla bir araya gelirler. Sapan akranlarla kurulan ilişkiler antisosyal tutum ve davranışların kazanılmasına neden olmaktadır (Henggeler, 1989, Akt: Kaner, 1998:78).

Suçlu akran grubuna bağlılık bir risk faktörüdür. Yani suçlu arkadaş grubuna bağlılığı ne kadar fazla ise çocuğun suç işleme riski de o kadar çok olmaktadır (Öter, 2005:59).

Arkadaş grubu ergenin gelişimine katkı sağlayabileceği gibi riskte oluşturabilmektedir. Ergenlerin % 80'i arkadaşları madde kullandıkları zaman madde kullanmak istediklerini belirtmişlerdir (Ögel ve diğ, 2004:5).

Araştırmalar, akran baskısının, ergenin sosyal ilişkilerini, anne babayla ilişkilerini, antisosyal davranışlara yönelimini, olumsuz düşüncelerle baş edebilme becerilerini yordadığını göstermektedir.

1.1.4.3.4. Medya

Medya kapsamına televizyon, radyo, gazete, film ve interneti alabiliriz.

Balcı (2001)'e göre, günümüz iletişim teknolojisinin gelişmesine paralel olarak kişiler arası ve kitleler arası iletişim de oldukça kolaylaşmıştır. Bu durum beşinci kuvvet olarak adlandırılan medyanın büyük bir güce sahip olması gibi bir gerçeği de ortaya çıkarmıştır (Akt: Çelik, 2006:17).

Medya toplumsal koşullar ve rol modellerinin oluşturulmasında çok önemli bir role sahiptir. Özellikle gençlik yıllarında müzik, sahne, televizyon yıldızları, sporcular vb. kahramanlar taklit edilmektedir. Medyada olumsuz düşünce ve davranışları olan kişilerin kahraman olarak sunulması, bunlarla olan benzeşme süreçlerini artırmaktadır. Yapılan araştırmalarda, bu riskli davranışlarla medya araçları arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Buna göre, gençlerin belirtilen bu risk davranışlarını sıklıkla radyoda duydukları, TV'de izledikleri belirlenmiştir (Dağ, 2005).

Şiddet içeren televizyon programları ve filmlerin kamuoyu tarafından ilgi toplaması, insanların saldırgan ve şiddete yönelik davranışlar öğrenmesine ve kabullenmesine neden olmaktadır (İçli, 1998).

Şiddete maruz kalma ya da izleme sonucunda bu tür davranışların model alma yolu ile öğrenildiği ve şiddet içeren davranışların frekansının arttığı bilinmektedir. Şiddet karşısında bir süre sonra duyarsızlaşma gelişmekte ve bunu izleyen aşamada sinme ve boyun eğme davranışları ortaya çıkmaktadır. Çocuklar şiddet içeren filmler izledikçe gerçek dünyadaki şiddete daha az tepki vermekte, başkalarının yaşadığı acı ve sorunlara karşı ilgisiz kalmakta, duyarsızlaşmakta, empati duymamakta ve toplumda giderek artan şiddet olaylarına daha fazla hoşgörü göstermektedirler (Dağ, 2005).

Medyada suçlu davranış biçimlerinin sunulması, bu yayınları izleyen çocukları bir yandan psikolojik olarak etkilerken diğer yandan medyanın olayı sunuş biçimi ile

suçluluğu bir statü gibi yansıtmaları çocuğu suça itmekte, çocuklar suç işlemenin yöntem ve usulünü öğrenmektedirler (Topuzoğlu, 1999: 82).

1.1.4.4. Toplumsal Faktörler

Ergen risk davranışını arttıran toplumsal etkenler arasında göç, sosyo-ekonomik düzey, politik ve kültürel nedenleri sayabiliriz. Ekonomik, politik ve toplumsal bunalımların özellikle gençlerin suçluluk oranlarını yükselttiği söylenebilir. Gençlerin iyilik durumlarını ve sağlıklı gelişimlerini zehirleyen toplumsal etkenler arasında yoksulluk, ırkçılık, ideolojik sömürüler, cinsiyetçilik, savaşları da eklemek gerekir.

1.1.4.4.1. Göç

Köyden kente göç sürecinde alışkın olunan sosyal çevreden kopma sonucu maddi ve manevi destekten yoksun kalınmakta, parlak iş hayalleri ile geline kente işsizlik yaşanmakta, köyde algılanan sosyal destek azalmakta, toplumsal olarak zararlı yollara başvurma ihtimali ve gecekondulaşma oranı artmaktadır. Gecekondulaşma bölgelerinin sosyo-kültürel geçiş alanları olması, kişiyi bağlı bulunduğu gruptan ayırıp yeni bir grubun içine sokacağından, kişi veya gruplar için ortaya bazı uyum problemleri çıkmaktadır. Bu problemler kültür çatışması ve suçu doğuran nitelikleri de bereberinde getirmektedir (Akalin, 1999: 531).

Göç eden ailelerin çocuklarında suç ve şiddet davranışları sık görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ebeveynlerin geldikleri kente uyum sağlamakta çektikleri güçlüğün aile içi ilişkilere de yansımasıdır. Göç eden ebeveyn, alışkanlıklarını sürdürmek istemekte ve çocuklarına bu yönde baskı yapmaktadır. Oysa kente daha çabuk uyum sağlayan çocuk bu disiplin yaklaşımını reddetmektedir. Ekonomik zorluklar nedeniyle çalışan çocuk bağlarını daha çabuk koparmakta, anne-baba ise çocuğa sahip çıkmakta zorlanmaktadır (Ögel, 2007a: 21).

Gökçe (1971)'e göre, köyden kente göçte doğal çevre, ekonomik sistem, ana-baba tutumu ve eğitim usulleri; çocuğun kişiliği ve gelişmesi ve değerler sisteminde meydana gelen değişimler birbirlerini etkiledikleri gibi gencin kişilik oluşumunu da etkiler. Çocuk ve gencin ortam değişikliğine uğraması yaşı gereği çevresiyle kuvvetli

bağlar oluşturduğu evrede kişilik oluşumunda yıpratıcı etki yapar. Tonnies'e göre aşırı şehirleşme, kötülük imkan ve ihtimallerini beslemektedir (Akt: Yüksel, 1999:148).

1.1.4.4.2. Politik nedenler

Tezcan (1985)'e göre siyasal partilerin güvenlik, asayiş ve huzuru sağlamada yetersiz kalışları, ideolojik bölünmeler, değer çatışmaları ve değer boşlukları yaratmakta bu da kuralsızlık, normsuzluk gibi anomalilerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Gençler geleceklerini endişeli ve güvensiz görerek topluma yabancılaşmaktadır. Boykotlar, mitinglerin yaygınlaşması, toplumdaki hızlı sosyal değişimlerin yanı sıra toplumdaki sosyal sorunların varlığı ve bunların uzun süre sürüncemede kalması toplumda isyan tipi davranışlara neden olmaktadır. Hızlı toplumsal değişimler de normlardan sapmaları kolaylaştırmaktadır (Tezcan, 1985:25).

1.1.4.4.3. Sosyo-ekonomik düzey

Birçok araştırma düşük sosyoekonomik düzeyin, antisosyal davranış riskini ortaya çıkardığı, düşük sosyoekonomik düzeyin önemli bir risk etkeni olduğunu göstermektedir. Nüfusun çok ve fiziksel şartların kötü olması da ergen davranışlarında bir risk faktörü olarak görülmektedir. Hancı ve arkadaşları, sosyo-ekonomik düzeyin düşük, kırsal kesimden göçlerin ve gecekondulaşmanın yoğun olduğu şehir bölgelerinde suç oranlarının şehrin diğer bölgelerine göre yüksek olduğunu belirlemişlerdir (Akt: Öter, 2005:62).

1.1.5. Yurt İçinde ve Yurt Dışında Risk Davranışları İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Ergenin riskli davranışları ile ilgili yurt içi ve yurt dışında sayısız çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde konu ile ilgili araştırmaların bazılarına yer verilmiştir:

Yılmaz (2000), “Ergenlerde Risk Alma Davranışının İncelenmesi” konulu araştırmasında veri toplama aracı olarak, Kaner (2000) tarafından geliştirilen “Kuraldışı Davranış Ölçeği”ni kullanmıştır. Araştırmanın sonucunda, erkeklerin kızlardan; büyüklerin küçüklerden daha fazla risk alma davranışı gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca ailede yaşanan şiddet, ailede sık alkol kullanan ve sabıkası olan

bireylerin bulunması da risk alma davranışları ile ilişkili bulunmuştur. Aile ilişkilerinde yüksek çatışma, parçalanmış aileye sahip olma, akran ilişkilerinin zayıf olması ve risk davranışları olan arkadaşlara sahip olma faktörlerinin ergen risk davranışlarını arttırdığı saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre sosyo-ekonomik düzey ve anne-baba eğitimi arttıkça risk alma davranışı artmaktadır. Çalışan ergenlerin risk alma puanlarının çalışmayan ergenlerin risk alma puanlarından fazla olduğu görülmüştür. Yılmaz, bu durumu, çalışan ergenin anne-baba denetiminden uzak kalmasına ayrıca çalışan ergenin iş yerindeki rol modelleri ile maruz kaldığı istismarın risk alma davranışlarını arttırabildiği yorumunu yapmıştır. Evden kaçan, sınıf tekrarı yapan, okula devamsızlık yapan ve disiplin cezası alan ergenlerin risk alma puanlarının yüksek olduğu görülmüştür.

Bayar (1999), ergenlerin risk alma davranışları, risk alma davranışları ile içtepisellik ve aile içi uyum arasındaki ilişkiyi saptamayı amaçlamıştır. Sonuçlar, ergenlerin riskli davranışları ile içtepisellik (dürtüsellik) arasında yüksek olmayan fakat anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Risk alma davranışı ile aile içindeki uyum arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aile içindeki uyum arttıkça risk alma davranışının azaldığı gözlenmiştir. Risk alma davranışının yaşa ve cinsiyete göre değiştiği, öğrencilerin yedinci sınıftaki risk alma davranışı puanlarının, dokuzuncu sınıfta ve on birinci sınıfta arttığı, üniversite düzeyinde azaldığı; erkeklerin risk alma davranışının, kızlardan anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Aras ve diğ. (2007)'nin, lise öğrencilerinde riskli davranışlar ve suç işleme eğilimi ile ilişkili etkenleri değerlendirdikleri araştırmalarında, Kaner tarafından geliştirilen "Kuraldışı Davranış Ölçeği"ni, 861 lise son sınıf öğrencilerine uygulamışlardır. Araştırma bulgularına göre, lise öğrencilerindeki kuraldışı davranışların anne-babalardaki ve arkadaşlardaki sorunlu davranışlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Erkeklerde kuraldışı davranışların daha yüksek oranda görüldüğü ve riskli davranışların birbirleriyle bağlantılı olduğu saptanmıştır. Meslek lisesinde okuyan ve okulda sene tekrarı olan erkekler ile karne notu düşük olan kız ve erkek öğrenciler daha çok kuraldışı davranış eğilimi bildirmişlerdir.

Gülgez (2007)'in lise öğrencilerinin olumsuz risk alma davranışlarını, psikolojik belirtiler, yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından incelediği araştırma sonucuna göre; erkek öğrencilerin kızlara göre daha sık olumsuz risk alma davranışı gösterdikleri, daha sık sigara, içki içtikleri, uyuşturucu madde kullandıkları, daha sık kesici ve delici alet taşıdıklarını bulgulamıştır. Ayrıca, yaş yükseldikçe olumsuz risk alma davranışlarının sıklığının arttığı, yaş düzeyi yükseldikçe öğrencilerin daha sık sigara içtikleri, içki içme davranışlarının arttığı görülmüştür. Araştırma anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik düzeyi yüksek öğrencilerin daha sık olumsuz risk alma davranışında bulunduklarını göstermektedir.

Ekşi (2003), “Beş Kıtada Genç Sorunları” isimli gözden geçirme çalışmasında, maddenin kötüye kullanımı, intihar, cinsel yolla bulaşan hastalık, saldırgan davranış, depresif belirti oranlarının ülkelerin çoğunda arttığı, intiharın ise bazı Avrupa ülkelerinde azaldığını ifade etmektedir. Ekşi, ülkemizdeki durumun değerlendirilmesinde, yaklaşık son elli yıldır hızlı toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimden geçtiğimizi doğal olarak anne baba tutumları, çocuk yetiştirme biçimlerinin de değişim geçirdiğini ifade etmektedir. Ancak, ailelerin bazı olumsuz ve bilinçsiz yaklaşımlarına karşın ülkemizde ‘aile’ kavramının önemli olduğunu düşünmektedir. Ekşi, 1999 yılında yaptığı bir çalışmada, gençlerimizin, ailelerinden çok sevgi aldıkları, sıcak ve yakın duygusal ilişkiler içinde yaşadıkları duygusunu aksettirdiklerini belirtmektedir. Ülkemizdeki aile bağlarının güçlü niteliğini sürdürmesi şimdiki ve gelecek kuşakların ruh sağlığı açısından son derece önemli bulmuştur.

Gullone ve Moore (2000), 11-18 yaşlarında okula devam eden 459 ergenle yaptığı çalışmada ergen risk alma davranışları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu kapsamlı araştırmanın sonuçları üç ana maddede özetlenebilir:

1. Ergenlerin risk yargıları, tüm risk alma davranışlarının (heyecan arama dışında) önemli bir yordayıcısıdır. Davranışı riskli olarak algılayan ergenler, davranışı risksiz algılayan ergenlere göre daha az risk almaktadırlar.
2. Risk yargıları, riskli davranışları (özellikle korkusuz ve isyankar riskli davranışları), kişilik özelliklerinden daha başarılı yordamışlardır.

3. Ergenlerin olumlu mu (heyecan arama davranışı gibi) yoksa olumsuz mu (korkusuz risk alma davranışları gibi) risk alma davranışında bulunacağının altında yatan etmenler farklılık göstermektedir. Olumlu risk alma davranışında bulunma ihtimali daha yüksek olanlar, dışadönük kişilik özelliği gösteren ergenlerdir. Bu kişilik özelliği, olumlu davranışlarda bulunma ihtimalini yargılardan daha çok yordamıştır. Heyecan arama davranışı, ne yargılar ne de dışadönük kişilik özelliği tarafından başarılı şekilde yordanmamıştır. Bunun aksine, diğer risk alma davranışı türleri, ergenlerin bu davranışlara ilişkin yargılarıyla oldukça ilişkili bulunmuştur (Akt: Gülgez, 2007:22).

Fisher ve Feldman (1998), ergenler tarafından duygusal olarak yakın, düzenli ve stabil olarak tanımlanan ailelerden gelen ergenlerin genç yetişkinliklerinde daha az sağlıkla ilgili risk alma davranışında bulundukları bildirilmektedir. Araştırmacılar ailelerin yeterince rehberlik yapmaması sonucu ergenlerin aile dışı etkenler tarafından yönlendirilmeye daha açık olduklarını belirtmişlerdir (Akt: Yılmaz, 2000:38).

Eisenberg, Baron, Seligman'ın (1998), üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada deneklere, daha güvenli bir davranışın karşısında riskli bir davranışın verildiği hayali karar alma durumlarında ne yapacaklarının sormuşlardır. Araştırma sonucunda iki temel sonuca ulaşmışlardır.

1. Riskten daha fazla kaçınan insanlar daha kaygılıdır ve daha az aktif olan insanlarda daha fazla depresyon belirtisi görülmektedir. Bu belirtiler, kötümser bir yükleme biçimine sahip insanlarda daha yaygındır.

2. Riskten daha fazla kaçan insanlar, kötü olayların gerçekleşme ihtimalinin daha fazla olduğunu ve bunların gerçekleşmesinin daha fena olacağını düşünürler. Bununla birlikte, riskten kaçan kişiler iyi olayların gerçekleşmesi halinde bunun aynı ölçüde iyilik getireceğini düşünmezler. Kendilerini daha aktif gören kimseler, aynı zamanda, hareketsizlikten hareketsizliğin daha iyi sonuçlar doğuracağına, hareketten kaynaklanan kötü sonuçların daha az kötü olduğuna, hareketsizlikten kaynaklananların ise daha kötü olduğuna inanırlar (Akt: Gülgez, 2007:28).

Çamur ve diğ. (2007), araştırmalarında üniversiteye devam eden gençlerin, sigara, alkol ve madde kullanımı, cinsel yaşam, kişisel güvenlik ve şiddete ilişkin bazı riskli davranışlarını saptamaya çalışmışlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %66'sı en az

bir defa sigara, %65'i alkol, %6'sı bağımlılık yapıcı madde denediklerini ifade etmişlerdir. Hala sigara içenler grubun %28'dir. Katılımcıların %11'i herhangi bir alet, %1.6'sı tabanca taşıdığını, %10.5'i en az bir kez fiziksel olarak kavga içinde bulunduğunu, %11'i kız ya da erkek arkadaşına fiziksel, duygusallya da cinsel şiddet uyguladığını, %12.8'i kız ya da erkek arkadaşının kendisine fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddet uyguladığını belirtmişlerdir. Kadınlara göre erkekler 2 kez daha fazla güvensiz davranışlarda bulunurken, evde ailesi ya da akrabası ile yaşayanlara göre, evde arkadaş/kardeşle yaşayanların 2 kez, evde yalnız yaşayanların 3 kez ve yurttta yaşayanların 2 kez daha fazla riskli davranışlarda bulundukları saptanmıştır.

Bolland (2003), ergenlerde geleceğin belirsiz olması durumu ile riskli davranışlar arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, umutsuzluk, şiddet, agresif davranışlar, madde kullanımı, cinsel içerikli davranış ve kazalarda yaralanma ile ilgili sorular içeren anket uygulamıştır. Sonuçta, umutsuzluğun şiddet ve öfke içeren davranışlar, madde kullanımı, cinsel içerikli davranışlar, kazalarda yaralanma gibi riskli davranışları yordadığını görmüştür. Ergenler geleceğin belirsiz olması durumunda umutlarından vazgeçmektedirler ve bu umut kaybı ergenleri riskli davranışlara itmektedir (Akt: Gülgez, 2007:24).

Alikaşifoğlu ve diğ. (2004)'ün, 9. ve 11. sınıfta okuyan 4153 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmalarında, ergenlerin şiddet davranışını gösterme yaygınlığını incelemişlerdir. Araştırmada son bir yıl içinde öğrencilerin %42'sinin fiziksel bir kavgaya karıştıklarını; %7'sinin kavgadan sonra tıbbi bir müdahaleye ihtiyaç duyduklarını bulmuşlardır. Okul dönemi boyunca öğrencilerin, %19'unun diğerlerine zorba davranışlarda bulundukları, %30'unun okulda zorba davranışlarda bulundukları; %7'sinin okulda silah kullanarak zorba davranışlarda bulundukları; %8'inin ise okul sınırları içerisinde silah taşıdıkları belirlenmiştir. Erkek olma, zihinsel kapasitenin düşük olması, cinsel aktivitelerde bulunma, sigara kullanma, uyuşturucu kullanma, emniyet kemeri takmama, zorbalık, bir silahla zorbalık yapma, silah taşıma, arkadaşlarla çok zaman geçirme ve fiziksel kötüye kullanma, kavga etme ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Araştırma sonucunda liselerde şiddetin yaygın olduğu ve okulda şiddeti önleme ve müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Atik (2006), “İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalık davranışını yordamada denetim odağı, benlik saygısı, aile stili, yalnızlık ve akademik başarının rolü”nü araştırdığı çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin % 4.6’sının zorba, %21.3’ünün kurban, % 6,5’inin zorba/kurban olduğu görülmüştür. Zorbaların kullandığı en yaygın zorbalık türünün sözel zorbalık olduğu bulunmuştur. Zorbalık davranışı ile ilgili olarak anlamlı cinsiyet farklılıkları bulunmuştur. Zorba kız öğrencilerin, dahil olma ve akademik başarı puanlarının düşük, yalnızlık ve psikolojik otonomi puanlarının yüksek olduğunu göstermiştir. Zorba erkek öğrencilerin ise dıştan denetim, benlik saygısı ve yalnızlık puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, kurban grubun dıştan denetim ve yalnızlık puanlarının yüksek, dahil olma puanlarının ve akademik başarılarının düşük olduğuna işaret edilmektedir.

Avcı (2006), şiddet davranışı gösteren ergen ailelerinin problem çözme, iletişim, duygusal tepki verebilme, ailedeki roller, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme konusunda önemli oranda yetersizlik yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin öfke düzeylerinin önemli oranda yüksek olduğu saptanmıştır. Şiddet davranışı göstermeyen ergenlerin ailelerinin öfkelerini daha iyi kontrol ettikleri görülmüştür.

Irene ve Mona (2003), zorbaca davranan erkek ve kız çocuklarının dışadönüklük, nevroz ve psikotiklik düzeylerini ve aileleriyle ilişkilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda zorbaca davranan çocukların kendilerini çekingen olarak tanımladıklarını ve daha çok olumsuz ifade yüklediklerini bulmuşlardır. Ayrıca zorbaca davranan çocukların dışadönüklük, psikotiklik ve nevroz düzeylerinin zorbaca davranmayan gruptakilerden daha yüksek olduğunu gözlemişlerdir (Akt: Avcı, 2006:29).

Banks (1997)’in çalışması da, düzenli olarak diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunan öğrencilerin; genellikle anne-baba ve öğretmenlerine karşı da muhalif ya da karşı koyan, anti-sosyal davranışlara sahip ve okul kurallarını yok sayma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Benzer bir biçimde, okul yıllarında diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunma sıklığı ile yetişkinlikte suç işleme davranışı arasında da güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bulgular, zorba öğrencilerin,

çoğunlukla yetişkinleri dinlemediklerini; evde, okulda ve toplumsal yaşamda da kurallara uymadıklarını göstermektedir (Akt :Koç, 2006:181).

Kaner (1991a)'in Antisosyal Davranış Eğilimi Envanteri'ni geliştirtirdiği araştırmasının örneklemini, yaşları 15 ile 19 arasında değişen 120 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Deneme uygulamasına katılan deneklerin % 29.4'ü suçlu gençlerdir. Envanter antisosyal davranışı yordamada kullanılan dört alt ölçekten oluşmaktadır. Araştırma sonucunda "Sorumluluk", "Moral Değerler", "Empati" ve "Benlik Saygısı" alt ölçeklerinde, suç işlemiş gençlerin puan ortalaması, suç işlememiş gençlerin puanlarının ortalamasından anlamlı derecede büyük çıkmıştır.

Kapıcı (2004), zorbalığın türü ne olursa olsun, buna maruz kalmanın benlik saygısını olumsuz yönde etkilediğini, duygusal zorbalığın, diğer tüm zorbalık türlerinden daha fazla oranda benlik saygısını, depresyonu ve durumluk kaygıyı etkilediğini belirlemiştir.

Kıran (2002)'in lise ikinci sınıfa giden öğrencilerle yaptığı araştırmasında, ergenlik dönemindeki öğrencilerin yaşadıkları akran baskısı ile risk alma davranışları arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu, akran baskısı düzeyleri arttıkça risk alma davranışlarının arttığı görülmüştür. Akran baskısı düzeyi aynı kız ve erkekler açısından bakıldığında erkeklerin kızlara göre riskli davranışlara daha fazla katıldıkları anlaşılmıştır (Akt: Gülgez, 2007:24).

Özönder ve diğ. (2005)'in 7. ve 8. sınıflarda okuyan öğrencilerin okulda şiddet ve tacize ilişkin kavramsallaştırmalarını ele aldığı araştırmasının bulguları şöyledir: Öğrencilerin televizyon dizilerini seyretme tercihlerinde %21 oranı ile mafya dizileri ilk sırayı alırken, komedi dizileri % 19 ile ikinci sıradadır. İnternet kafelere giden öğrenciler arasında en çok oynanan oyun türü %66 ile savaş ve dövüş oyunları olarak gözlenirken; futbol oyunu %12, araba ve motor yarışları %10 oranına sahiptir. Öğrencilerin %53'ü, okulda "istemediğiniz halde size yapılan ve ayıp olduğunu düşündüğünüz davranışlarda bulunan çocuklar var mı?" sorusuna evet cevabı vermişlerdir. Öğrencilerin % 67'si erkeklerin, %29'u kızların ayıplanacak davranışları daha çok yaptıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %42'i sözlü tacize, % 23'ü fiziksel tacize, %25'i cinsel tacize maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Sarıbeyoğlu (2007), lise öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ile zorbalık arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Çalışma bulgularına göre; düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine gidildikçe, kardeş sayısı azaldıkça, ebeveynin eğitim düzeyi arttıkça ve ebeveynlerin birbirlerine karşı fiziksel ya da sözel şiddet uygulaması azaldıkça istismarı ve zorba davranışı ortaya çıkaran nedenlerin azaldığı saptanmıştır.

Koç (2006)'ın, "Lise Öğrencilerinin Zorbalık DüzeylerininYordanması" konulu araştırmasında, lise öğrencilerinin zorba kişilik düzeylerinin en önemli açıklayıcıları; öfkeyi dışa vurma düzeyi, cinsiyet, hatalı davranışın sıklığı, özsaygı ve içedönük öfke düzeyinin, öğrencilerin zorba kişilik düzeylerine ilişkin gözlenen toplam varyansın % 23'ünü açıkladığı görülmüştür. Öğrenciler zorbalığın ağırlıklı olarak okul içi alanlarda meydana geldiğini, zorbalığın en fazla okulun koridorlarında yaşandığını belirtmişlerdir. Araştırmaya göre, öfke düzeyi ile içedönük öfke düzeyi arttıkça zorba kişilik düzeylerinde de bir artış yaşanmaktadır. Özsaygı düzeyi düştükçe zorba kişilik düzeylerinde artış olduğu görülmüştür. Kural dışı yani yasa ve kurallara aykırı davranışlar arttıkça öğrencilerin zorba kişilik düzeylerinde de artış yaşanmaktadır. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha zorbaca davranışlar içinde oldukları ve erkek öğrenciler arasındaki zorbalık türlerinin kız öğrencilere göre daha yaygın olduğu görülmüştür.

Yavuzer (1986)'in, "Çocuk Suçluluğu" üzerine yaptığı araştırmasında, antisosyal davranış paternlerinin oluşumunda etkili olabileceği düşünülen, zeka ve kişilik özellikleriyle, çevre faktörlerini incelemiştir. Araştırma bulguları, anne-baba baskısı, fiziksel ceza, anne-babadan ayrı kalma, ailedeki suçlu örnekler, öğrenim yoksunluğu, aile kalabalıklığı ve fakirlik gibi çevre faktörlerinin olası antisosyal davranış paternlerinin oluşumunda etkili olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, kişilik kusurlarının yanı sıra, bu kusurları telafi edecek zekadan yoksun çocukların, elverişsiz yakın çevre koşulları içinde suç işleme olasılıklarının kuvvetlendiğini göstermektedir.

Öter (2005), çocuk suçluluğunun toplumsal nedenlerini incelediği araştırmasında şu sonuçları elde etmiştir: Erkek çocuklar ve 15 yaşını dolduran çocuklar daha çok suç işlemektedir. Öğrenim düzeyi düşük olan veya hiç öğrenim görmemiş çocukların suç işleme riski daha fazladır. Bulgulara göre, anne-baba ile çocuk arasında yeterli

iletişimin olmaması, anne-babanın eğitim düzeyinin düşük olması, ailede çocuk sayısının fazla olması, aile üyeleri ve yakın akrabalar arasında suç davranışı gösterenlerin bulunması, ailenin parçalanması, sosyoekonomik düzeyin düşük olması ile iç göçün varlığı çocuğun suç işlemesinde etkili olan faktörler olarak belirlenmiştir.

Eke ve diğ. (2004), İstanbul'da yaşayan ergenlerde riskli davranışların yaygınlığını araştırmış, araştırmaya, 15-17 yaş grubunu kapsayan onuncu sınıf öğrencileri alınmıştır. Araştırma bulgularına göre; herhangi bir riskli davranışın yaygınlığı %54 olarak bulunmuştur. 14 riskli davranışın birlikte görülme sıklığına bakıldığında; riskli davranış gösterenlerin sadece beşte biri tek bir riskli davranış göstermiştir. 2, 3, 4 ve 5 riskli davranış gösterenlerin oranı % 26'dır. Erkeklerde kızlara oranla herhangi bir riskli davranışın görülme riski 3 kat daha fazladır. Yaş ilerledikçe riskli davranışlarda bulunma olasılığının yaklaşık 2 kat arttığı bulunmuştur. Okul başarısının herhangi bir riskli davranışın görülme riskinde önemli bir değişken olduğu ve okul başarısının düşük olanların olmayanlara oranla 4 kat daha fazla riskli davranış sergileme olasılığı olduğu görülmüştür. Fiziksel şiddette bulunma yaygınlığının çok yüksek olduğu (%19) dikkati çekmektedir. Fiziksel şiddeti, kendine zarar verme davranışı ve tütün kullanımı takip etmektedir. İntihar girişiminde bulunma riski kızlarda erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Diğer tüm riskli davranışların görülme riski erkeklerde daha yüksektir. Gelir düzeyi düşük olanlarda fiziksel şiddet, tabanca taşıma, intihar girişi, suç, evden kaçma ve kendine zarar verme davranışı ve düzenli alkol kullanımı daha yüksektir. Okul başarısı düşük olanlarda bütün riskli davranışların görülme riskinin daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Arnett (1992), genç yetişkinlerle yaptığı çalışmada risk alma davranışı ile heyecan arama arasında ilişki olduğunu ve erkeklerde heyecan arama puanının daha yüksek olduğunu belirtmektedir (Akt: Yılmaz, 2000:31-32).

Çalık (2008), risk alma davranışları olan ve kazaya karışan sürücülerde heyecan aramanın yüksek olduğunu ayrıca sigara içme, alkol kullanma, silah taşıma davranışları gösteren sürücülerin daha fazla kazaya karıştıklarını göstermiştir.

Beyaz (2004), heyecan arama gereksinimi ve akran baskısının ergenlerin risk alma eğilimleri ile ilişkisini araştırmış, yaş ve cinsiyetin risk alma eğilimleri üzerinde

anlamli yordayici olduğunu bulmuştur. Erkeklerin kizlardan anlamli olarak daha fazla risk alma eğiliminde oldukları; risk alma eğiliminin yaşla beraber arttığı görülmüştür. Ergenlerin risk alma eğilimlerinin en güçlü yordayıcısının heyecan arama faktörleri olduğu görülmüştür. Ayrıca akran baskısının ergenlerin risk alma davranışları üzerinde önemli etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Arnett ve Balle Jensen (1993), kız ve erkeklerin birbirbirine yakın oranda cinsel risk alma davranışında bulundukları, küçük hırsızlık ve araçlarla ilgili risklerde erkeklerin kizlardan daha fazla puana sahip olduklarını belirtmişlerdir (Akt: Yılmaz, 2000:31).

Gökengin ve diğ. (2003), Türk  ğrencilerinde cinsel bilgi, tutum ve risk davranışlarını araştırmış,  niversite öğrencilerinden elde ettikleri bulgulara göre % 36'sının cinsel ilişki deneyiminin olduğunu, öğrencilerin yarıdan fazlasının ilk cinsel aktivitelerini 15-19 yaşları arasında başladıklarını saptamıştır. Erkeklerin kizlara oranla cinsel olarak daha aktif oldukları ve daha fazla cinsel ilişki partnerleri olduğu görülmüştür.

Can (2007), yaptığı çalışmasında öğrencilerin %19'unun sigara kullanmayı denediği, %4'ünün halen kullandığı, %2'sinin alkollü içki kullanmaya devam ettiği, %1,8'inin ise esrar, eroin, morfin, uyuşturucu vb. maddeleri kullanma yoluna gittiğini saptamıştır. Ayrıca  ğrencileri bu maddeleri kullanmaya iten nedenler arasında içinde bulundukları dönemin özelliğini yansıtan “merak ve özenti” öğelerinin olması dikkati çekmektedir.

 zdemir (2007),  niversite  ğrencilerinin sigara ile ilgili bilgi, tutum ve davranışlarını araştırdığı çalışmasının sonucunda, öğrencilerin %26'nın sigara içicisi olduğunu saptamıştır. Sigara deneme yaşının erkeklerde ortalama 14, kizlarda 15; düzenli içmeye başlama yaşının kizlarda ve erkeklerde ortalama 18 olduğu, erkeklerin kizlara göre daha çok ve uzun süre sigara içtiği belirlenirken sınıf düzeyinin artmasıyla sigara kullanımının aktif zararları konusunda bilgi düzeyinin de arttığını saptamıştır.

Akfert ve diğ. (2009),  niversite  ğrencilerinde sigara-alkol kullanımını ve bunun aile sorunları ile ilişkisini belirlemeyi amaçladıkları çalışma sonucuna göre, öğrenciler arasında yaşam boyu en az bir kez sigara deneme oranı %61, yaşam boyu alkol deneme oranı ise %70 bulunmuştur. Öğrencilerin %30'u sigarayı ilk olarak 18 yaş ve üzerinde denemiştir, alkollü 18 yaş ve üstünde ilk kez deneme oranı ise %31'dir. Bu

bulgu sigara ve alkol deneyenlerin sayısına, üniversite döneminde de ciddi eklenmeler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Sigara deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile ortamlarında ‘iletişim’, ‘birlik’, ‘yönetim’, ‘yetkinlik’ ve ‘duygusal bağlam’ boyutlarını daha düşük algıladıkları, aynı zamanda aile ortamlarında ‘otoriter baskıcı tutum’, ‘ilişkilerde duyarsızlık ve tutarsızlık’ ile ‘anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluğun’ daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alkol deneyen öğrenciler denemeyen öğrencilerle karşılaştırıldığında aile ortamlarında ‘duygusal bağlam’ boyutunun anlamlı olarak daha düşük olduğu, ‘otoriter baskıcı tutum’, ‘anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluk’, ‘ilişkilerde sınırsızlık ve istismar’ olduğu saptanmıştır. Sonuçlar bize sigara-alkol deneyen gençlerin aile ortamlarını daha olumsuz algıladıklarını göstermektedir.

Ögel ve diğ. (2004)’ün “Dokuz İlde İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerinde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı” konulu araştırmalarında ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığını saptamışlardır. Araştırmaya Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerinden seçilen Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Mersin, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sivas ve Trabzon olmak üzere toplam 9 ilden örneklem oluşturulmuştur. Genel olarak en yüksek madde kullanım oranı İzmir ilinde bulunmuştur. İlköğretim öğrencileri arasında yaşamı boyunca en az bir kez tütün kullananların oranının %16 olduğu saptanmıştır. Bu oran alkol için %15, uçucu ve uyuşturucu maddeler için % 2’dir. Ortaöğretimde yaşamı boyunca en az bir kez tütün kullanımı % 56, alkol kullanımı % 45, esrar kullanımı % 4, uçucu madde kullanımı %5, eroin ve ecstasy kullanım yaygınlığı %2.5’dir. İlk ve ortaöğretimde madde kullanım yaygınlığı erkekler arasında daha fazladır. Özel okulda okuyanlarda madde kullanım riski devlet okulunda okuyanlara göre daha yüksek bulunmuştur. İlköğretim öğrencileri ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün en sık kullanılan maddedir. Tütünü alkol, uçucu maddeler ve esrar takip etmektedir. İlk alkol içme yaşı ortalaması 12 olarak bulunmuştur. Bu oran uçucu madde kullanımı ve esrar kullanımı için 14’tür. Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri açısından değerlendirildiğinde, yüksek gelir düzeyine sahip olan ailelerin çocuklarında alkol kullanma riskinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ögel ve arkadaşlarının Türkiye’de 1998 yılında yaptıkları araştırma ile

karşılaştırıldığında esrar, eroin, ekstazi ve kokain kullanımında artışın olduğu görülmektedir. Tütün ve alkol kullanımında ise belirgin bir değişim yoktur.

Baysoy (2007), sağlıklı yaşam için önemli olan 8 risk veya olumlu davranış kategorisini (beslenme, fiziksel aktivite, öz sağlık bilinci, sigara-nargile-alkol-madde kullanımı ve pasif içicilik, yol güvenliği, güvenli cinsel ilişki, ağız ve diş sağlığı) üniversite son sınıf öğrencileri arasında karşılaştırmıştır. İncelenen sağlık risklerinin çoğu için, 4. sınıf öğrencilerinde 1. sınıf öğrencilerine göre ve kızlarda erkeklere göre bilgi ve farkındalığın daha yüksek, tutumların daha olumlu olduğu bulunmuştur. Ancak genel olarak bilgi düzeyleri daha yüksek olmasına karşın 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre daha olumsuz davranışlar içinde oldukları saptanmıştır. Kızların beslenme, diş fırçalama ve yol güvenliği, erkeklerin ise fizik aktivite açısından daha olumlu davranışlar sergilediği bulunmuştur.

Bilgi (2005), bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama süresi arttıkça antisosyal saldırganlığı da artmaktadır. Savaş-strateji ve macera oyunu oynayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinin bilgisayar oyunu oynamayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Berndh ve Perry (1990), arkadaşlar arası çatışma ve okula yönelik olumsuz tutumlar arasında pozitif bir ilişkinin varlığını belirtmektedir. Arkadaşlıklarını olumlu özelliklerle tanımlayanların okula karşı değerlendirmelerinin olumlu ve okul başarılarının daha yüksek olduğunu gözlemlemişlerdir. Arkadaşlıklarında çatışma ve olumsuz özellikler tanımlayanların okulla ilgili değerlendirmelerinin, okul ödevlerine verdikleri değer ve başarı algılarının düşük olduğu belirtilmektedir (Akt: Yılmaz, 2000:49).

Sarpkaya (2005)'in, okul disiplin sorunları konusunda farklı rolleri ve konumları olan tarafların (yönetici, öğretmen, veli, öğrenci) bakış açılarını ortaya koymayı amaçladığı araştırmasında elde edilen sonuçlardan bazıları aşağıdadır:

1. Öğrencilerin argo konuşma, birbirine kabadayılık yapma, itişip kakışma, okul eşyasına zarar verme gibi davranışlarının nedenlerine ilişkin atıflar

değerlendirildiğinde ailelerin ilgisizliği, ailenin eğitsel, kültürel özelliği, arkadaşlardan etkilenme, medya, toplumun davranışı hoş görmesi, toplumda da bunun görülmesi, kendini ifade etme, farklı olmayı isteme faktörlerinin başlıca nedenler olarak görüldüğü saptanmıştır.

2. Öğrencilerin derse hazırlıksız gelme ders araç gerecini getirmeme, derste arkadaşıyla gevezelik etme gibi davranışlarının nedenlerine ilişkin yapılan atıflar değerlendirildiğinde öğretmeni ya da dersi sevmeme, kendine güvenmeme, umutsuzluk, hedefsizlik, etkinliği önemsememe öne çıkan nedenlerdir.
3. Kopya çekme ve yalan söyleme gibi davranışların nedenlerine ilişkin atıflar içinde çalışmayı sevmeme, sınav, not kaygısı, stres, korku, kendine güvenmeme, umutsuzluk, hedefsizlik en çok vurgulananlar olmuştur.
4. Okul kurallarına uygun olmayan biçimde giyinmenin nedenleriyle ilgili atıflar değerlendirildiğinde kendini ifade etme, farklı olmayı isteme önemli neden durumundadır.
5. Tüm gruplar, alınan önlemler konusunda içsel denetime yönelik yapıcı önlemlere göre, dışsal denetim odaklı önlemleri daha çok vurgulamıştır. Sorunlarla karşılaşıldığında yapılanlar konusunda ceza ya da uyarma, öğüt verme gibi dışsal denetim odaklı baş etme yöntemlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Sözel ve fiziksel şiddet kullanıldığına ilişkin atıflar en çok öğrenciler, en az yöneticiler tarafından vurgulanmıştır.

Gioncele ve Banicky (1998), “Disiplin” adlı araştırma bulguları şöyle özetlenmektedir:

1. Akademik benlik kavramı zayıf olan, kendine inanmayan öğrencilerde daha sık davranış sorunları görülmektedir.
2. Çocuğun akran grubunun etkisi, öğrenci davranışını belirleyen en güçlü göstergelerden birisidir.
3. Veliler, çocuklarıyla ilgilendiğinde ve eğitim süreçlerine katıldıklarında öğrenciler daha az istenmeyen davranış sergilemektedir.
4. Okul programlarının içine çatışma çözme ve arkadaş desteğini yerleştirmek disiplin problemlerini azaltmaktadır.
5. İstenmeyen davranış düzeltme ya da aracılık etmekten daha çok, başarılı programlar, erken müdahale ve önleme üzerine odaklanmak daha yararlı sonuçlar vermektedir.
6. Okuldan uzaklaştırma, çoğu öğrenci tarafından bir ceza olarak görülmediği için disiplin

sorunlarına çare olmada etkisiz olmaktadır. 7. Fiziksel cezanın okulda şiddeti arttırdığı, vandalizmi beslediği ve yanlış davranışı daha da arttırdığı ifade edilmektedir (Akt: Sarpkaya, 2005: 86).

Şenses (1990), öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş ve sınıf geçme özellikleri ile disipline aykırı davranışta bulunma durumlarının birbiri ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Sınıf düzeyi ve yaş arttıkça disipline aykırı davranış artmaktadır. Erkeklerde kızlara oranla, sınıfta kalan öğrencilerde diğerlerine oranla disipline aykırı davranışta bulunma oranı daha yüksektir. Araştırmada ayrıca sosyo-ekonomik düzey ve anne-babanın öğrenim düzeyinin düşük olmasının daha yüksek oranda disipline aykırı davranışa neden olduğu belirlenirken ailenin kalabalık olması ve anne babanın tutum ve davranışları ile disipline aykırı davranışta bulunma arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. En fazla görülen disipline aykırı davranış sırayla; öğretmen ve yöneticiye saygısızlık, kopya çekmek, öğrenci kurallarına uymayan davranışlardır (Akt: Sarpkaya, 2005: 54).

Jean (1998), Risk altındaki ergenlerin okulu bırakmalarında akran kabulü ve akran reddetmesinin sonuçları incelenmiş ve okulu bırakmada sınıf tekrarı, disipline gönderilme ve kısa süreli uzaklaştırma alma, akademik başarısızlık, yıllık yüzde seksenden daha az okula devam etmenin etken olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre, okulu bırakma riski altındaki ergenler ile akran dışlaması sonuçları arasında bir ilişkinin mevcut olduğunu ortaya çıkarılmıştır (Akt: Ordu, 2005:30).

Ögel ve diğ. (2004)'ün, sokakta yaşayan çocukların özelliklerini araştırdıkları çalışma örneklemini, koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaş altı 194 ergen oluşturmuştur. Sokakta yaşayan ergenlerin %73'ü aile üyelerinden biri tarafından fiziksel şiddet gördüğü, %67'si fiziksel ve duygusal istismara, %69'u duygusal istismar türlerinden birine maruz kaldığı saptanmıştır. Kızlar erkeklere göre tüm istismar türlerine daha fazla maruz kaldığını bildirmiştir. Sokakta yaşayan çocukların %78'i fiziksel şiddete, % 30'u cinsel tacize, %11'i tecavüze uğradığını bildirmiştir. Sokaklarda yaşayan çocukların %72'i suç işlediğini, %53'ü yanında tabanca veya kesici alet taşıdığını, %25'i çetede yer aldığını, %20'si geçmişinde cezaevi ya da ıslahevinde kaldığını belirtmiştir. Erkeklerde suç işleme riski kızlardan 5 kat fazladır.

Bu çocukların en fazla suç işledikleri suç %70'le hırsızlıktır. Sokakta yaşayan ergenlerin %78'i madde kullanmaktadır. İlk kullandıkları madde sigara olup, bunu uçucular, alkol takip etmektedir. Bu maddeleri esrar daha ileriki yaşlarda ise eroin ve akineton almaktadır.

Lerner ve Keltner (2001), 77 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada, korku ve öfkenin risk algısı üzerinde zıt etkilere sahip olduklarını bulmuşlardır. Korkulu kimseler kötümser risk tahminlerinde bulunup riskten kaçınmayı seçerken; öfkeli kimseler iyimser risk tahminlerinde bulunup risk aramayı seçmişlerdir (Akt: Gülgez, 2007:29).

Rolison ve Scherman (2003), lise öğrencilerinin risk alma davranışlarını kişiliğe ilişkin özellikler, karar verme ve çevresel olmak üzere üç perspektiften incelemişlerdir. Sonuçta; yüksek düzeyde heyecan arama daha sık olarak riskli davranışlara katılım ile ilişkili bulunmuştur. Davranışı riskli olarak algılamamanın ergenlerin riskli davranışlarda bulunma olasılıklarını azalttığı, riskli davranışlarda bulunurken algılanan risk kadar, algılanan yararın da dikkate alındığı görülmüştür. Araştırmada akran katılımının riskli davranışlarda bulunmayı yordadığı belirtilirken erkeklerin riskli davranışlarda daha sık bulundukları görülmüştür (Akt: Gülgez, 2007:23).

Öksüz ve Malhan (2005), gerçekleştirdikleri çalışmalarında, sosyo-ekonomik faktörler ile üniversite öğrencilerinin riskli davranışları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sigara, alkol, madde kullanımı, riskli araba kullanımı, korunmasız cinsel ilişki, intihara teşebbüs, kendine zarar verme, fiziksel kavga, ateşli ya da kesici alet taşımak ile sosyoekonomik ilişkiler incelenmiş, alkol dışında tüm riskli davranışların düşük sosyo-ekonomik düzeyle ilişkisi saptanmıştır.

Steinberg ve Avenevoli (1998), risk alma davranışı ve ebeveyn vericiliğinin ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmada iki değişken arasında pozitif ilişki olduğu belirtilmektedir. Ebeveynin izinvericiliği arttıkça risk alma davranışları da artmaktadır (Akt: Yılmaz, 2000:51).

Yalçın (2004), ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı olan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini araştırmıştır. Ailelerinden algıladıkları destek düzeyi düşük

olan öğrencilerin daha fazla saldırgan davranışlar gösterdiği belirlenirken ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin daha fazla saldırgan davranışlar gösterdiği saptanmıştır.

Yukarıda sunulan araştırma bulgularına göre; erkeklerin kızlardan daha fazla risk alma davranışı gösterdiği; genelde risk alma davranışının yaşla birlikte arttığı; düşük sosyo-ekonomik düzeyin, olumsuz aile ilişkilerinin, risk alma davranışı gösteren ergenlerle arkadaş olmanın, düşük akademik başarının risk davranışını arttırdığı; madde kullanımı, suç ve şiddet eğilimi ve ana-baba tutumlarının ise risk alma davranışında etkili olduğu söylenebilir.

1.2. Denetim Odağı

1.2.1. Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramı

Rotter'in "Sosyal Öğrenme Kuramı" çağdaş psikolojide davranışçı kuramlarla, bilişsel kuramları bütünleştirmeyi amaçlayan, öğrenilmiş davranışlar üzerine yoğunlaşan bir yaklaşımdır. Öğrendiğimiz çoğu davranış, diğer insanlarla yaşanan tecrübelerin, zihinsel süreçlerle etkileşiminin bir ürünüdür (Rotter,1966). Rotter, ampirik etki kanunu'nu, teorisinin motivasyon temeli olarak ortaya koymuştur. Etki kanunu, insanların pozitif etkiyi (pekiştirici) aramaya motive olduklarını ve hoşnut olmayacakları etkilerden kaçındıklarını belirtmektedir. Rotter, buradan yola çıkarak davranışçılık ile kişilik analizini birleştiren yani harekete geçirici güç olarak fizyolojik güdülerden yola çıkmayan bir yaklaşım geliştirmiştir (Karadeniz, 2005: 86).

Rotter'ın sosyal öğrenme kuramı, beklentilere dayanır. Bu kuramda birey, belli bir davranış, o davranıştan sonuç beklediği için yapar; birey için bu davranıştan elde edeceği sonucun bir değeri vardır. Belirli bir durumda beklenti ya da değerden biri çok düşükse davranış ortaya çıkmaz. Örneğin; bir öğrenci ders çalıştığı zaman öğretmeninden artı bir puan alacağını biliyorsa, bu notu elde etmek istediğinde dersine çalışır. Eğer artı not almak istemiyorsa, o zaman dersine çalışmayabilir. Ya da artı not almak istiyor fakat ders çalışsa dahi öğretmenince ödüllendirilmeyeceğini biliyorsa (beklentisi düşükse) o zaman da ders çalışmayabilir. Rotter, böylece, kişilik davranışını beklenti ve davranıştan elde edeceği sonucun değeri olmak üzere iki temel faktöre indirger. Rotter, sosyal öğrenme kuramcıları, Bandura ve Skinner ile de bazı temel kavramları paylaşmaktadır. Bandura, sosyal ortama ve gözlemlemeye önem verir

ve onun sistemi içinde insan algılaması (bilişsel süreçler) önemli yer tutar. Rotter'in beklenti kavramı da temelde algılamaya ve Bandura'da olduğu gibi bilişsel süreçlere dayanır. Değer kavramı ise, Skinner'in de önem verdiği ödüllendirme kavramını karşılar; fakat bu ödüllendirme davranışsal değil, algılama düzeyinde bir ödüllendirmedir (Cüceloğlu, 1991:427).

Toplumsal Öğrenme kuramına göre, bir ödül kendisinden hemen önceki davranışı gelecekte de izleyeceği yolundaki beklentiyi güçlendirir ve izlediği davranışın benzer koşullarda yinelenmesi olasılığını arttırır. Böyle bir davranış-ödül ardışıklığı beklentisi bir kez geliştikten sonra, davranışın ödülsüz kalması bu beklentiyi zayıflatacak ya da tümüyle silinmesine yol açacaktır. Ancak, ödül ve cezaların davranışları, pekiştirici ya da zayıflatıcı etkileri "kişinin, davranışıyla onu izleyen ödül ya da ceza arasında bir nedensellik ilişkisi algılayıp algılamadığına da bağlı"dır. Eğer böyle bir ilişki algılanıyorsa, davranışın diğer belirleyicileri aynı kalmak koşulu ile ödüller izledikleri davranışın yinelenme olasılığını, böyle bir ilişkinin algılanmadığı durumlarda olduğundan daha fazla arttıracaktır. Öyleyse, şöyle bir yordama yapılabilir; ödülün davranışı izlememesi durumunda, bu ikisi arasında bir nedensellik ilişkisinin kurulmamış olması, söz konusu beklentiyi, böyle bir ilişkinin kurulmuş olduğu durumdaki kadar zayıflatmayacaktır. Böylece, ödül ve cezalarla geçmişteki deneyimlerine bağlı olarak, bireyler yaşadıkları olumlu ve olumsuz olayların sorumluluğunu kendi davranışlarına yükleme eğiliminin gücü açısından ayrılıklar göstereceklerdir. Davranışlarla sonuçları arasında bir nedenselliğin bulunduğu ya da bulunmadığı yolunda, genelleştirilmiş, iki beklentiden birinin ya da diğerinin güçlü olması, aynı durum karşısında, farklı davranışsal seçeneklerin izlenmesine neden olabilmektedir (Dönmez, 1983:38).

Rotter'in sosyal öğrenme teorisi 5 temel kavram üzerine kurulmuştur. Rotter, bu beş varsayımdan hareketle "Sosyal Öğrenme Teorisi"ni ortaya atmıştır.

1. *"İnsanlar anlamlı çevreleriyle etkileşim içindedirler"* (Rotter,1982). İnsanların çevresel uyarıcılara karşı tepkileri onların olaylara iliştiirdikleri anlam ve değer ile bağlantılı şekillenir. Sadece dış uyaranlara bağlı olmayan pekiştireçler, bireyin bilişsel

kapasitesi ile anlamlandırılır. Rotter, bu noktada insan davranışlarının çevresel ve kişisel faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığına inanmaktadır.

2. “*İnsan kişiliği öğrenilir.*” Rotter’e göre daha önceki yaşanmışlıklar (deneyimler) her ne kadar insan kişiliğine bir çatı kazandırmışsa da kişilik her zaman yeni deneyimler yoluyla değişime açıktır. Yeni deneyimler aracılığıyla yeni anlamlar kazanan eski yaşanmışlıklar mevcut algılamayı da iyi ya da kötü yönde etkileyecektir.

3. “*Karakter temel bütünlüğe sahiptir.*” Kişilik göreceli bir birlik dengesine sahiptir. Deneyimler arttıkça, bireyler de daha önceki pekiştireçler ışığında yeni deneyimlerine değer biçerler. Bu etkileşim daha tutarlı bir karaktere giden yolu açar.

4. “*Motivasyon hedef odaklıdır.*” Rotter, insan davranışına ilişkin en iyi açıklamanın insan beklentilerinde yattığına söyler. Pekiştireç bireyin hedefe ulaşmasında etkin rol oynayan olay, durum ya da harekettir. İnsanların en çok kendilerini hedefe ulaştıracak davranışlar tarafından pekiştirildiklerini söyleyebiliriz.

5. “*İnsanlar olayları tahmin etme yeteneğine sahiptirler.*” Bununla beraber, birey hedefe ulaşmadaki performansını pekiştireçleri değerlendirmede bir kriter olarak kullanır (Rotter, 1975, 1982, 1990, Akt: Şengüder, 2006:17).

1.2.1.1. Sosyal Öğrenme Kuramında Davranışın Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Davranışçı Kuramlar içerisinde sayılan Rotter’in “Sosyal Öğrenme Yaklaşımı” Kuramında, anlamaya, içsel davranışa, öğrenmede pekiştirmelerle birlikte beklentiye yer verilmiştir. Rotter’in bu kuramına “Beklenti-Değer Kuramı” adı verilir. Rotter, kişinin davranışının gerçekleşmesini iki temel faktöre indirger:

1. Beklenti

2. Davranıştan elde edeceği sonucun değeri

Toplumsal öğrenme kuramında, üçüncü temel değişken ise “psikolojik durum”dur. Psikolojik durumlar hem beklentileri hem de sonuçların değerini belirler ve dolayısıyla davranışın yinelenme olasılığını etkiler (Altıntaş ve Gültekin, 2005:277).

Bu üç değişkenin birlikte değerlendirilmesi kişinin ne derecede gl bir davranış potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kişinin zgn bir durumda neden bir davranışı seçip diğerini semediğinin dinamikleri incelendiğinde iki farklı beklenti yapısı bulunduğu görülür. Bunlar:

1. *Genellenmiş Beklenti*: Kişinin genel olarak benzer algıladığı bütün durumlardaki beklentilerini oluşturur.

2. *Özgül beklenti*: Kişinin yalnızca o duruma ait algıladığı beklentileri oluşturur. Özgül beklenti sonucun niteliği ile ilgilidir.

Burada belirtilen özgül ve genellenmiş beklentilerin her ikisinin de davranışı etkilediği belirtilmektedir. şöyle ki: İki psikolojik durumu birbirine benzer olarak algılayan insanın belli bir türden sonuç ya da sonuçlara ilişkin beklentisi bir durumdan diğerine genellenecektir. Bu genelleme beklentilerin benzer iki durum için aynı olacağı anlamına gelmez. Ancak bir duruma ilişkin beklentideki değişikliklerin diğer duruma ilişkin beklentileri değiştirmede küçük de olsa bir etkisi olacağı bilinmelidir. Her bir özgül durumdaki beklentiler bireyin yalnız o özgül durumdaki deneyim ve yaşantıları değil bunların yanı sıra benzer olarak algıladığı diğer durumlardaki deneyim ve yaşantıları da belirleyecektir. O zgl durum içindeki deneyim ve yaşantıların miktarı da bu özgül ve genelleşmiş beklentilerin belirleyicileri olacaktır (Rotter, 1966; Erdur, 1987; Soylu, 1991, Akt: Küçükkaragöz, 1998:22).

Belirli bir sonuca ulaşma beklentisi, belirli bir biçimde davranma eğilimini belirler. Kuram üç değişken içermektedir:

1. *Çekicilik*: Bireyin davranışında ulaşabileceği potansiyel çıktıya veya ödüle verdiği önemdir. Tatmin edilmeyen gereksinimleri dikkate alır.

2. *Performans-dl*: Bir performans düzeyinin kendisini arzuladığı sonuca ulaştırıp ulaştırmayacağına ilişkin inanç derecesidir.

3. *aba-Performans*: Belirli bir miktarda çaba harcamanın performansa yol açıp amayacağına ilişkin kişinin algıladığı olasılıktır.

Beklenti-Değer Kuramına göre; bireyler rasyonel seçimler yapabilen yaratıklar olarak içinde bulunduğu koşulları değerlendirebilir. Bireyler kendinin değer ve önem verdiği bir sonuca ulaştıracak davranışlar için çaba sarf eder. Bu durum yapılacak işin çekiciliği, bireyin bu görevi tanımladığı durumda kendine önemli ve değerli bir çıkar sağlayıp sağlamayacağı ile ilgilidir (Boyacı, 11.05.2009).

Sonuç olarak yukarıdaki koşullar içinde doğrudan yaşanan ve başkalarının yaşantılarına bakılarak elde edilen öğrenme yaşantıları, diğer bir deyişle çevreden alınan pekiştireçler kadar kendi içinden gelen pekiştireçler de, bireyin uygun davranış potansiyelini belirleyecektir (Rotter, 1971).

1.2.1.1.1. Spesifik Davranışların Tahmini

Rotter'a göre spesifik bir duruma ilişkin davranış tahmini yapmak için 4 temel değişkenin incelenmesi gerekir. Bu değişkenler; davranış potansiyeli, beklenti, pekiştireç değeri ve psikolojik durumdur.

A) Davranış Potansiyeli

Davranış potansiyeli, belirtilen bir süre içinde ya da mekanda belirli bir tepkinin ortaya çıkma olasılığıdır. Bu olasılık psikolojik durumla bağlantılı olarak fark edilebilir. Duruma ilişkin davranış potansiyeli hem beklenti hem de pekiştireç değerinin işine girdiği bir fonksiyondur. Eğer her bir davranış potansiyeline ilişkin %70 oranında pekiştireç alma beklentisi mevcutsa, her bir davranışa ilişkin pekiştireç değerine bağlı olarak her birinin bağlantılı olma olasılığını tahmin edebilir. Davranış tahminine ilişkin ikinci yaklaşım pekiştireç değerini sabit tutup beklentiği değiştirmektir. Eğer her olası davranışın toplam pekiştireç değeri eşitse, pekiştirece ilişkin en fazla beklenti değeri olan en olası olandır.

B) Beklenti

Beklenti, bireyin verilen durumda özel bir takım pekiştireç ya da pekiştireçlerin meydana geleceğine dair beklentisi olarak tanımlanır. Ancak, olasılık Skinner'in belirttiği gibi bireyin pekiştirece ait yaşanmışlıklarına bağlı olmamakla beraber, öznel olarak birey tarafından karar verilir. Yaşanmışlıklar etkili bir faktördür. Toplam başarı

beklentisi, genel ve özel beklentilerin bir bileşkesidir. Toplam beklenti, bireyin hedefe ulaşmadaki performansının ölçüsünü kısmen belirlemektedir.

C) Pekiştireç Değeri

Pekiştireç değeri, farklı pekiştireçlerin olma olasılığının eşit olması durumunda, bireyin bu pekiştireçlerden herhangi birine karşı olan tercihidir. Pekiştireç değeri, her biri aynı fiyata sahip çok seçenekli bir satış otomatına benzetilebilir.

Pekiştireç değerinin belirlenmesinde, pekiştirecin olumlu ve olumsuz yönleri dikkate alınmalıdır. Rotter, olumlu pekiştireci, benzer ya da aynı koşullar altında belirli bir davranışın gerçekleşme olasılığını arttırıcı herhangi bir olay ya da durum olarak tanımlar. Rotter'a göre olumsuz pekiştirme olumsuzluk taşıyan olaydır, bir bakıma cezalandırma ile aynı anlamdadır ve davranış olasılığını azaltır (Rotter, Chance, Phares,1972).

Bireysel algılama, bir olayın olumlu ya da olumsuzluk yönünü etkiler. Rotter bu algılamayı içsel pekiştireç olarak adlandırır ve bireyin çevresinin ya da içinde bulunduğu kültürün değer verdiği olay, durum ya da hareket olarak nitelendirilen dış pekiştireçten ayırır. İçsel ve dışsal pekiştireçler bir uyum içinde olabildiği gibi, aynı zamanda birbiriyle de çelişki içinde bulunabilir.

Davranış potansiyelinin beklenti ve pekiştireç değerinin ortak bir bileşkesi olduğu kadar psikolojik durumu da kapsamaktadır.

D) Psikolojik Durum

Davranış tahmini formülünün dördüncü değişkeni olan psikolojik durum, bireyin tepki verdiği hem iç hem de dış dünyanın bir parçasıdır. Öte yandan fiziksel olaylar her ne kadar psikolojik durumu etkiliyorsa da psikolojik durum dışsal uyarıcılardan farklıdır. Rotter'a göre psikolojik durum bir dizi etkileşimdir. İnsanlar boşlukta davranmazlar, bunun yerine algılanan çevreleriyle yanıtlar verirler. Bu diziler bireye pekiştireç-pekiştireç sıklığı kadar davranış-pekiştireç sıklığına dair beklentilerini belirlemelerinde yardımcı olurlar. Psikolojik durum tepki sıklığını belirlemede pekiştireç değeri ve beklenti etmenleriyle beraber düşünülmelidir.

İhtiyaçlar

Rotter'ın kuramında beklentiler, davranışın oluşumunda önemli bir etkidir. Ancak bir beklentinin oluşabilmesi için öncelikle ihtiyaçlar önem kazanmaktadır (Genç, 2000). Rotter ihtiyaçlar, hedefler, beklentiler gibi içsel durumların varlığını ortaya çıkarma isteğindedir. Ona göre, insanlar hedef odaklıdır ve ihtiyaçlar bireyi hedefe götürecek davranış ya da davranış setleri olarak tanımlanabilirler. Rotter ihtiyaçları yoksunluk durumu olarak görmez. İhtiyaçlar davranış yönünün göstergeleridir. İhtiyaçlar ve hedefler arasındaki fark sadece anlamsaldır. Çevre odaklılık söz konusuysa hedefler, kişi odaklıysa ihtiyaçlar söz konusudur (Rotter, 1982, Akt: Şengüder, 2006:18-26).

1.2.2. Denetim Odağı İnancı

Rotter (1966) tarafından Sosyal Öğrenme Kuramı içinde tanımlanan “Denetim Odağı” kavramının pek çok araştırma sonucunda bir kişilik boyutu olarak ölçülüp değerlendirilebileceği kanıtlanmış ve bu çalışmalar sonucunda Denetim Odağı kişilik araştırmalarının temel değişkenlerinden biri haline gelmiştir (Yeşilyaprak, 2004). Rotter, bireyin inanç sistemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Rotter inanç sistemini, kişiliğin oluşturucusu ve kişilik ölçümünde bir boyut olarak görmüş ve bu boyutu ölçen bir araç geliştirmiştir. Rotter bu boyutu Denetim Odağı (Locus of Control) olarak adlandırmıştır. İlk defa 1954 yılında tanımladığı bu kavram Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramında, bireyin sosyal gelişim süreci içinde çocukluktan başlayarak hangi davranışın, hangi sonucu doğuracağı ve hangi sonucun kendi davranışından kaynaklandığı konusunda oldukça tutarlı beklentiler olarak açıklanır (Çelik, 1995; Kaval, 2001). Rotter, öğrenmenin davranışçı öğrenme kuramında olduğu gibi sadece pekiştirmenin bir sonucu olmadığına, elde edilen ödül veya cezanın sorumluluğunun kişinin kendisiyle ya da kendi dışında güç ve olaylarla ilişkili olduğu konusundaki inancına da dayalı olduğuna işaret etmektedir. Denetim odağı kuramına göre, kişide davranışları ile bu davranışlarının sonucu olarak elde edilen ceza ve ödüller (pekiştireçler) arasında bir ilişkinin var olduğu ya da olmadığı yönünde iki inanç vardır. Pekiştireçler arasında bir ilişkinin var olduğunu algılayan kişi, içten denetlendiği inancına sahiptir ve bu durumda pekiştirecin kendi davranışlarına, becerilerine bağlı olarak ortaya çıktığına inanır. Böyle düşününlere “iç denetim odaklı

kişiler” denir. Bunun tersine eğer kişi, davranışları sonucunda kazandığı pekiştireçler ile bu davranışları arasında bir ilişkinin olmadığını algılıyor ve davranışları üzerinde kendi denetimi dışındaki kader, şans veya diğer güçlerin etkili olduğuna inanıyor ise o zaman dıştan denetlendiği beklentisine sahip olur. Böyle durumda kişi davranışlarının sonuçlarından dış güçleri sorumlu tutar ve davranışlarını kontrol edebilmek için hiçbir çaba harcamaz. Buna bağlı olarak bu kişilere de “dış denetim odaklı kişiler” denir. Tüm bu açıklamalardan da açıkça görüleceği gibi denetim odağını kısaca kişinin, iyi ya da kötü olarak kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonuçları olarak içsel unsurlara göre ya da şans, talih ve güçlü başkaları gibi kendisi dışındaki güçlerin işi olarak dışsal unsurlara göre algılaması eğilimi olarak tanımlayabiliriz (Akt: Cengil, 2004:66).

Denetim odağı, öğrenmenin, farklı durumlarındaki öğrenme süreçlerinin doğasını anlamada oldukça önemli bir değişkendir. Aynı zamanda benzer durumlarda bireylerin ödül üzerindeki kontrolleriyle ilgili kişisel yüklemeleriyle ilgili bilgi vermektedir (Rotter, 1966). Pekiştirmenin rolü, bilgi ve becerilerin kazanılmasında ve sergilenmesinde oldukça önemlidir. Bir olay, bazı insanlar tarafından ödül ya da pekiştireç olarak önemsenirken, başkaları tarafından farklı algılanabilir ve farklı tepkiler verilebilir. Ödülün kişinin davranışlarına veya yüklemelerine bağlı olduğuyula ilgili algısının derecesi ya da ödülün kişinin kendi davranışlarından bağımsız olarak ortaya çıkabilen bir şey olduğunu ve kendisi dışındaki güçler tarafından kontrol edildiğini düşünmesi bu tepkilerini etkilemektedir (Rotter ve Mulry, 1965, Akt: Demirkan, 2006:36).

Sosyal öğrenme kuramında davranışların pekiştirmelerle denetlenmesi içten ya da dıştandır. Davranışların içten ya da dıştan denetlenmesi genelleşmiş beklentilerin bir boyutudur (Phares, 1976, Akt: Efilti, 2006:54).

Denetim odağı, bireylerin başarı ve başarısızlıklarını atfettikleri nedenlere gönderme yapmaktadır. Bireyler bazı dışsal uyaranlara (ör: daha iyi iş, terfi, daha yüksek maaş) tepki verirler, ama en güçlü uyaranlar içsel (işten tatmin duyma arzusu, kendine güven, hayat kalitesi) baskılardır (Sternberg, Williams, 2002). Problemlili bir durumla karşılaşıldığında içsel kontrol odağına sahip bireyler, sorunu kendi çabalarıyla

çözeceklerine dair bir yorumlamada bulunurlar. Dışsal kontrol odağına sahip bireyler ise şans ya da kontrol edilemeyen diğer faktörlere yönelik beklentiler geliştirirler ve ona göre davranırlar. İçsel/dışsal kontrol boyutu içinde bazı insanlar içsel kontrol odaklı, bazı insanlar dışsal kontrol odaklı iken bazıları da ikisi arasında yer alabilirler. Bu sonuncular genellikle çoğunluğu oluşturur. Beklentiler, verilen görevin becerilere ya da şansa bağlı olarak algılanmasına göre değişmektedir. İçsel kontrol odağına sahip olan bireyler, davranış-pekiştireç sırasını kendilerinin kontrol ettikleriyle ilgili bir genellenmiş beklentiye sahiptirler (Phares, 1965, Akt: Demirkan, 2006:40).

1.2.2.1. Denetim Odağını Etkileyen Önkoşullar

Donald (1971), denetim odağının kalıtımla edinilen bir özellik olmadığını belirtmiştir. Denetim odağı daha çok kişinin neden-sonuç ilişkileri ile ilgili olarak zamanla deneyimler sonucu geliştirdiği yaklaşım tarzını ifade eden bir kavramdır (Akt: Aydınay, 1996). Başlangıçta bebek, kendi yaşamında etkin olabilecek güce sahip değildir. Çaresiz durumdadır ve kendi yaşamı üzerinde denetim kuramaz. Gelişim sürecinde, insan zamanla kendi kendisini denetim ve kontrol yönünden hızlı adımlar atmakta ve çevrenin etkisi yaşamın ilk yıllarına oranla azalmaktadır. Böylece yaş ilerledikçe denetim odağı, dıştan içe doğru bir kayma göstermektedir. Çocuğun, giderek kendisi için önemli bir takım kararları alabilme özgürlüğü kazanması, aile ve çevresine karşı görece bir bağımsızlığa kavuşması ve kendi başına daha yeterli bir duruma gelme çabaları içten denetimlilik yolunda ilerlediğinin kanıtı olarak görülebilir (Kaval, 2001). Yaş ilerledikçe çevreden gelen pekiştireçlere ilave olarak kişi kendi iç dinamiklerinden (gereksinimlerinin giderilmesi sonucu oluşan haz duygusu vb) pekiştireç alabilme imkanına kavuşur. Zihinsel kapasitesine (neden-sonuç ilişkisi kurabilme yeteneğine), geçmişten gelen inançlarına ve deneyimlerine kısacası o anki mevcut zihinsel belleğine ve bu bellekteki bilgileri kullanabilme becerisine bağlı olarak kendi iç dinamikleri sonucu oluşan beklentiler de öncekilerle bütünleşir. Kontrol odağı inancının bebeklikten başlayarak kişiliğe yerleşerek geliştiği ve değişime karşı dirençli bir kişilik boyutu olduğu bilinmektedir. Kontrol odağını içte ya da dışta oluşturacak ön koşulların bilinmesi iç kontrolü geliştirmede ya da dış kontrolü geliştirmede yarar sağlayabilir (Yeşilyaprak, 1988, Akt: Küçükkaragöz, 1998:40).

Rotter kuramında anne-baba-çocuk ilişkisine ayrı bir önem vermiştir. Çocuk, ebeveynlerinden aldığı olumlu pekiştirmelerle beklentiler oluşturmakta ve kişiliğini geliştirmektedir. Davranışların oluşması ve gelişimi bu pekiştirmeler olmadan mümkün olmamaktadır (Rotter, Change, Phares, 1972). Özellikle ebeveyn tutumlarının bireyin denetim odağının iki ucundan birine yönelmede etkili olduğu, özellikle ebeveyn tutumlarından etkilenerkek denetim odağının şekil değiştirebildiği bulunmuştur (Yeşilyaprak,1988). Rotter'in kuramında kontrol odağına ilişkin teorik varsayımlara göre otonomiye teşvik eden ve tutarlı davranan ebeveynler çocuklarının içsel kontrol beklentisi geliştirmelerini kolaylaştıracak, bunun aksine tutarsız davranan ve çocukların yaşamını aşırı derecede kontrol altında tutmaya çalışan ebeveynler, pekiştiricileri dışsal güçlerin kontrol ettiği yönünde bir inancı teşvik edeceklerdir (Carton, Nowicki,1966, Akt: Karadeniz, 2005:83-101).

Çevre büyüklüğünün de denetim odağının oluşmasında etkili olan değişkenlerden biri olduğu kabul edilmiştir. Büyük çevreden gelenlerin içten denetimli olduğu, bunun nedeni ise büyük çevrede değişiklik yapabilmenin küçük çevreye göre daha çok çaba istediği düşüncesiyle açıklanmaktadır (Sert ve Ağır, 1994, Akt: Karadeniz, 2005:101).

1.2.2.2. İç ve Dış Denetim Odağına Sahip Bireylerin Özellikleri

Rotter (1966), içsel kontrol odaklı insanların; kendi hedeflerini gerçekleştirmede çevresindeki fırsatlara karşı daha dikkatli olduğunu; çevresini geliştirmek için eylemlere giriştiğini; başarıya için uğraş vermeye daha çok vurgu yaptığını; kendi becerilerini geliştirmeye daha eğilimli olduğunu; daha çok soru sorduğunu ve dışsal denetim odaklı insanlara göre daha çok bilgiyi hatırladığını vurgulamaktadır. Dışsal kontrol odağı ise, kişinin kendi davranışları ve sonuçları üzerinde kontrol sahibi olmadığına, hayatının ve yaşadığı olayların şanssızlık, başkaları, kader vb. gibi kendi dışındaki etkenlere bağlı olduğu inancıyla tanımlanan bir kişilik yönelimidir. Burada dış etkenler, bireyin dışında bulunan diğer şahıslar ve bunların iç özellikleri dahil olmak üzere her şeyi ifade eder. Yani dış etkenler, bireyin fiziksel çevresinin her türlü özelliği olabildiği gibi, sosyal çevresindeki şahısların da her türlü özelliği olabilir (Arık, 1996, Akt: Efilti, 2006: 53).

Denetim odağıyla ilgili pek çok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda iç ve dış denetimli bireylerin davranışsal yönde bazı farklılıklar sergiledikleri gözlenmiştir. Bu bulgular genel olarak şöyle ifade edilebilir:

Araştırmalar dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında içsel denetimlilerin; entelektüel ve akademik etkinliklerle daha fazla zaman harcadıklarını, okul başarılarının daha yüksek olduğunu, özellikle yarışma ortamlarında daha üstün başarı gösterdiklerini, toplumsal olaylarda daha etkin olduklarını, olumsuz etkilere daha fazla direnen, kişisel özgürlüklerinin kısıtlanmasına güçlü bir biçimde tepki gösteren, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan, yüksek derecede öz-saygıya sahip, daha fazla kişisel sorumluluk üstlenebilen, atılgan, girişimci, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli kişiler oldukları; savunma mekanizmalarına daha az başvurdukları, daha sosyal ve daha özgür davranışlara sahip oldukları, çevreyle daha iyi baş etme davranışları gösterdiklerini, daha objektif olduklarını, etkili iletişim kurmada daha başarılı ve etkin olduklarını ortaya koymuştur. Yine birçok araştırma bulgusuna göre, içsel denetimlilerin zamanı daha iyi kullandığı, davranışlarının daha tutarlı olduğu, engellemeler karşısında daha yapıcı tepkiler ortaya koydukları daha az uygucu (konformist) davrandıkları anlaşılmaktadır (Yeşilyaprak, 2004). İçten denetimli bireylerin, dıştan denetimli bireylere göre, kişilerarası ilişkilerde daha içten ve derin davrandıkları gözlenmiştir (Akt: Türkoğlu, 2007:8).

Araştırmalar dıştan denetimlilerin içsel denetimlilere göre; daha düşük beklenti düzeyine sahip oldukları, kendilerini dış güçlerin esiri, kurbanı olarak gördükleri, başarılı olduklarında, başarısız oldukları zamana göre daha çok kaygı yaşadıkları, depresif özellikler taşıdıkları, çevre üzerinde kontrolleri olmadığına inandıkları, olayları kontrol altına alamayacakları veya olayların sonuçları üzerinde etkili olamayacakları inancını taşıdıkları, daha kaygılı, daha kuşkucu, daha dogmatik, daha saldırgan, hem kendilerine hem de başkalarına daha az güvenen, kendilerini tanımada yetersiz ve daha çok savunma mekanizması kullanan, çaresizlikle ilgili öznel duyguları olan, daha yalnız kişilerdir (Efe, 2005:55-60).

İçsel kontrol odağına sahip olan bireyler, kendi hayatlarından sorumlu olduklarını hissederek; kaderlerinin kendileri dışındaki faktörler tarafından değil, kendi aldıkları

kararlar tarafından etkilendiğini algırlarlar. Çevrelerinde olup bitenlerle kendi eylemleri arasında güçlü bir ilişki kurarlar. İçsel kontrol odağına sahip olan bu insanlar, etkin ve yenilikçi olurlar. Riskli davranışlarda bulunmaya daha az eğilimli olurlar. Önemli derecede kendilik kontrolüne (self-control) sahiptirler. Hem akademik hayatta hem de işlerinde dışsal kontrol odağına sahip olan bireylere göre daha güdülü ve başarılı olmak eğilimindedirler, kendilerine daha zor hedefler koymaktadırlar. Kendi kapasitelerine olan güçlü inançları, bu insanları etkilenmesi zor, baskılara karşı dirençli ve zor incinebilir yapmaktadır. İçsel kontrol odağına sahip olan bireyler, dışsal kontrol odağına sahip olan bireylerden daha kolay denetim sağlamaktadırlar. Kendi kaderleri üzerinde kontrollerinin olduğu inancı, kendilikleriyle ilgili değişim sürecinden kuşku duymalarını engellemektedir. Çünkü kendi eylemlerine karşı sorumluluk duymaktadırlar. Kendi dönüşümlerini/değişimlerini yalnızca kendilerinin yöneteceğinin farkındadırlar. Değişim için gerekli olanı gerçekleştirirler. Dayanıklı kişilik terimi içsel kontrol odağı inancı tarafından karakterize edilmiş olan insanları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Dışsal kontrol odağına sahip olan bireyler ise, çoğunlukla değişimi bir tehlike olarak görmektedirler. Çünkü hayatlarını kontrol eden güçlerin kontrolünü hissetmemektedirler. Değişikliğe karşı pasif bir konumda bulunmayı tercih etmektedirler. Değişim konusunda kararlı adımlar atma yetenekleri yoktur (De Vries ve Balazs, 1999, Akt: Demirkan, 2006:39).

Triandis, içten denetim inancının modern insanın en belirgin özelliklerinden biri olduğunu öne sürmüştür (Akt: Efilti, 2006: 55).

Yapılan araştırmalar, kendi gücüne inanan içten denetimli bireylerin hayatlarının büyük ölçüde zenginleştiğini gösterirken, dıştan denetimlilerin çevreleri üstünde denetimlerinin bulunmadığı, ilgisiz, katı ve yeniliklere kapalı bir kişilik sergilediklerini göstermektedir (Efilti, 2006;56).

İçten denetimli bireyler için güçlü bir iş tatmini-performans ilişkisi vardır. İçten denetimli bireyler yaptıkları işten, dıştan denetimlilere göre daha fazla içsel kaynaklı tatmin duygusu yaşarlar. Ayrıca performanslarına bağlı olarak adil bir şekilde

ödüllendirildiklerinde, öğrenme ve problem çözme ile ilgili görevlerde daha iyi performans göstermektedirler (Dibekoğlu, 2006:20-29).

Sonuç olarak; içten denetimli olmanın yaşamla başa çıkmayı kolaylaştıran iyi bir özellik olduğunu, dıştan denetimli olmanın ise tam tersine yaşamla başa çıkmayı güçleştiren olumsuz bir özellik olduğunu söyleyebiliriz (Dönmez, 1984:205).

1.2.3. Yurt İçinde ve Yurt Dışında Denetim Odağı İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Denetim Odağı ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında sayısız çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde konu ile ilgili araştırmaların bazılarına yer verilmiştir:

Phares (1957) pekiştiricinin iç ve dış güçlere göre algılanmasının bireyin beklentisini ne yönde etkilediğini incelemiştir. Araştırmacı yaptığı deneyde, deneklere pekiştiriciyi kendi yeteneklerine ya da şansa bağlı olarak algılamalarını mümkün kılan bir ortam hazırlamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, pekiştiricinin denetimi bireyin davranışlarına bağlı olduğu koşullarda yani beceri koşulunda, beklenti düzeyinde yükselmeler ve azalmalar daha fazla, buna karşın, pekiştiricinin denetimi bireyin davranışlarından bağımsız olduğu durumlarda beklenti düzeyindeki azalmalar daha fazladır. Phares'in elde ettiği bulgular, pekiştiricinin bireyin beklentisini artırmada ve azaltmada önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Akt: Efilti, 2006:56).

Crowne ve Liverant (1963), toplumsal etkiye uyma ve direnme konusunda yaptıkları araştırmada, dıştan denetimli kişilerin grubun yanlış yargılarına içten denetimlilerden daha fazla uydukları, değer yargılarının doğruluğuna daha fazla inanma eğiliminde oldukları, içten denetimlilerin ise başkalarından gelen baskılara daha az eğilim gösterdikleri, kendi yargılarına daha fazla güvendiklerini göstermiştir (Akt: Dönmez, 1986:260).

Crowne (1961), deneklerin yaşantılarına dayanarak şansa ya da beceriye bağlı algılarını yansıtan görevler vermişlerdir. Farklı pekiştirme programlarının uygulandığı bu çalışmada denekler, 4 gruba ayrılmışlardır. Devamlı pekiştiriciler, %75 pekiştiriciler, % 50 pekiştiriciler, %25 pekiştiriciler. Bu dört gruptaki denekler pekiştiriciler tarafından sönmeye tabi tutulmuştur. Beceriye bağlı görev koşullarında,

şansa bağlı koşullara oranla, deneklerin beklentilerinde daha çok iniş ve çıkışlar ortaya çıkmıştır. %50 oranında pekiştirilenler grubunda sadece şans koşulunda, sönmeye karşı direnç gösterirken, devamlı şekilde pekiştirilen grubun ise diğer gruplardan daha çok direnç gösterdiklerini izlemişlerdir. Beceri koşulunda elde edilen bulgular, şans koşulundaki bulguların tam tersini ortaya koymuştur (Akt: Köksal, 1991:44).

Richie ve Phares (1969), bir tutum değişikliği deneyinde, içten denetimlilerin, daha çok iletişimin özelliklerinden etkilenirken, dıştan denetimli deneklerin, daha çok, kaynağın özelliklerinden (saygınlığından) etkilendiklerini ortaya koydular (Akt: Dönmez, 1986:261).

Rotter ve Murly (1965)'e göre içten denetimliler beceri koşulları altında zaman harcarlarken dışsal denetimliler şans koşulları altında zaman harcamaktadırlar. İçsel denetimliler için kendi belirledikleri ödül daha anlamlı olup kendi bilgilerine daha fazla güvenmektedirler (Akt: Akboy, 1997:32).

Phares, Wilson ve Klyver (1971) içten denetimlilerin başarısızlıkları için, başkalarını ya da koşulları suçlamaya dıştan denetimlilerden daha az eğilimli oldukları hipotezini sınadılar. Phares ve arkadaşları, içten ve dıştan denetimli üniversite öğrencilerini, daha önceden kendilerine, zihinsel yetenek testi olarak tanıtılan dört etkinlikten ikisinde başarısız olmalarını sağladılar. Deneklerin yarısı, dikkat dağınıcı (gürültülü) koşulda diğer yarısı da gürültüsüz koşulda başarısızlığa uğradılar. Bu başarısızlığın ardından bir neden yükleme anketi doldurdular. Sonuçta, gürültüsüz koşulda, içten denetimliler, başarısızlığın ardından, suçu başkalarına ya da koşullara yüklemeye dıştan denetimlilerden daha az eğilimli idiler. Bu, sonuç, dıştan denetimlilerin, daha çok savunmaya yönelik olarak davrandıklarının bir belirtisidir. Dıştan denetime inanma, kişiye suçu dışarıya yüklemek yolu ile başarısızlığın olumsuz sonuçlarını hafifletme olanağı verir görünmektedir. (Akt: Dönmez, 1986:264).

Uzunöz (1990), “Yükleme Kuramı ve Depresif Kişilerin Başarı ve Başarısızlıklarına Yaptıkları Nedensel Yüklemelerin İncelenmesi” çalışmasında, deneklerin başarı ve başarısızlıklarına, yetenek, çaba, görevin güçlüğü ve şans etkenlerinin ne denli etkili olduğunu araştırmıştır. Araştırma, depresif ve depresif olmayan deneklerin nedensel

yüklemelerinin farklı olduğunu ancak nedensel yüklemdeki farklılığın cinsiyet, başarı ve yükleme türü değişkenlerine bağlı olarak değişmediğini ortaya çıkarmıştır.

Williams ve Vantress (1969), dış pekiştireçlere inanan bireylerin iç pekiştireçlere inanan bireylerden daha saldırgan oldukları ve dış denetimli bireylerin saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puanlar aldıklarını ortaya koydular (Akt: Köksal, 1991:47).

Kırcan (2006), ergenlerde akran baskısı, iç veya dış kontrol odağının madde kullanımı ile ilişkisini araştırdığı çalışmasında kontrol odağı ile akran baskısı arasında önemli bir ilişki saptamıştır. Akran baskısı algı düzeyi arttıkça, kontrol odaklarının daha dış odaklı olduğu bulunmuştur.

Pektaş ve diğerlerinin alkol bağımlılarıyla yaptıkları bir çalışmada, kadınlarda dış kontrol odağının daha belirgin olduğunu, iç kontrolün bağımlılığın tedavi sonrası nüks etme riskini azalttığını tespit etmişlerdir. Alkol bağımlılarında iç kontrol odağı özelliğinin başarı yöneliminin daha yüksek olması, daha az dogmatik olma ve gelecekle ilgili daha iyimser olma özellikleri ile koşut bulunmuştur (02.06.2009).

Efiliti (2006), orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık ve kişilik özellikleri ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma dış denetimli öğrencilerin, iç denetimli öğrencilere oranla daha saldırgan oldukları sonucunu vermiştir. Denetim odağının saldırganlık puanlarını açıklama gücü incelenmiş, denetim odağının %2,7 düzeyinde saldırganlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Haye (2003), zorbalık ve mağdurluk üzerinde denetim odağı ve saldırganlığın etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, saldırganlık ve denetim odağı ile zorba/mağdur durumdaki öğrenciler arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu, bu öğrencilerin daha dıştan denetimli oldukları belirlenmiştir (Akt: Derin, 2006:45).

Çakıl (1992)'nin suç işleyen ve işlemeyen çocuklarda denetim odağını etkileyen bazı kişisel niteliklerini incelediği araştırmasında, bu çocuklar arasında kontrol odağı algılarının farklılaşmadığı bulunmuştur (Akt: Küçükkaragöz, 1998:61).

Aşkın (1981)'in, "Bazı Kişilik Değişkenlerinin Kültürlerarası Psikolojik Açıdan İncelenmesi" konulu araştırması kültürlerarası bir çalışma olduğu için araştırmasını 1978 yılında ABD'de, 1979'da da Türkiye'de yapmıştır. Araştırma sonucuna göre

“Türk-Dar Görüşlü” kadın ve erkeklerin, “Amerikan-Dar Görüşlü” kadın ve erkeklerden daha fazla saldırganlık eğiliminde oldukları bulgulanmıştır. İçsel ve dışsallık boyutunda ise yine “Türk-Dar Görüşlü” kadın ve erkeklerin, “Amerikan-Dar Görüşlü” kadın ve erkeklerden daha fazla dışsal denetim odaklı oldukları saptanmıştır. İçsel inançlılıkta ise her ülke arasında aynı eğilimlerin olduğu gözlenmiştir.

Köksal (1991), dıştan denetimli öğrencilerin, içten denetimli olanlara göre daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdikleri bulgulanmıştır. Saldırganlığın alt boyutları açısından bakıldığında (ataak, dolaylı, sinirli, pasif, sözel türlerinde) dıştan denetimli öğrencilerin, içten denetimli olanlara göre daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiklerini saptamıştır. Saldırganlık türleri açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırma sonuçları denetim odağı olarak dıştan denetimli olmanın, bu inancın gereğı olan katılık, saldırganlık, kadercilik gibi öğeleri de beraberinde taşıdığını göstermektedir.

Arıacak ve Kulaksızoğlu (1997), üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre kız öğrenciler erkeklerden daha dış kontrollüdür. Benlik saygısı ile kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki bulunurken kontrol odağı ile saldırganlık arasında bir ilişki saptanmamıştır. Yüksek benlik saygısına sahip bireylerin orta ve düşük benlik saygısına sahip bireylerden daha iç kontrollü olma yönünde farklılaştığı ortaya konmuştur.

Özben (1997), araştırmasında öğrenim düzeyinin yüksekliğı, okulu sevme, okul başarısının iyi ve orta olması, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı olmama, okulda ceza almamamış olma ve işlediğı suçtan pişmanlık duymamanın iç kontrolle ilişkili olduğunu belirtmektedir. İç kontrol ile kendini kabul değerleri arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir.

Tabak ve Akköse (2005), araştırmalarında bireylerin kendi sağıkları üzerindeki özdenetim özelliğini belirleyen iç denetim odağı algısının, kızlarda erkeklere göre; şiddet ve saldırganlık davranışlardan uzak duranların, saldırgan davrananlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca iç kontrol odağı algısının yüksekliğı ile sağıkla ilgili davranışlarda (spor yapma, sigara kullanma, sağıklı beslenme, diş fırçalama,

emniyet kemeri kullanma) bulunmanın arttığı bulgulanmıştır. Araştırma sağlık denetim odağının bireylerin kendi sağlıklarını yönetme ve doğru sağlık davranışları geliştirme açısından önemli bir güç kaynağı olduğunu göstermektedir.

Arıca (1995), saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisini incelemiştir. Sonuçlara göre cinsiyet ile denetim odaklarının yönü arasında anlamlı bir fark olduğu, sınıf seviyesine ve farklı ana baba tutum algısına göre ise anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Benlik saygısının denetim odağının yönünü etkilediği ancak saldırganlığın tek başına denetim odağının yönünü belirlemediği görülmüştür. Bununla birlikte saldırganlık ve benlik saygısının birlikte denetim odağının yönünü belirlediği bulunmuştur.

Kontrol odağı ile uyma davranışı arasındaki ilişki ile ilgili olarak iç kontrollü deneklerin dışsallara oranla başkalarından gelen baskılara boyun eğmeye daha az eğilimli oldukları ve kendi yargılarına daha fazla güvendikleri görülmüştür (Crowne, 1963, Akt: Küçükkaragöz, 1998:35).

Heaven (1988), yaptığı çalışmada ergenlerde denetim odağı-otoriteye karşı tutumlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçları; ilk olarak içsel denetimlilerin otorite konumundakilere (öğretmen, polis, ordu) karşı olumlu tutumları olduğunu, ikinci olarak da çeşitli otoritelere karşı bu olumlu tutumların genellikle birbiriyle ilişkili olduklarını göstermiştir. Buna göre dışsal denetimlilik öfke, sinir, başarısızlığa eğilim, saldırgan davranma gibi arzu edilmeyen özelliklerle ilişki gösterirken, tersine, içsel denetimlilik, olumlu benlik imajı, savunma, başarı güdüsü ve hoşgörü gibi sosyal açıdan daha fazla kabul gören özelliklerle ilişkili görünmektedir (Akt: Karadeniz, 2005: 114).

Kalkan (1995), “Askeri Lise Öğrencilerinin Denetim Odağı Algılarının, Okul İçi Gelişimi ile Başarı ve Disiplin Durumları Açısından Değerlendirmesi” konulu araştırmasında, içten denetim ile disiplin puanları arasında anlamlı pozitif bir ilişki saptamıştır.

Çırak (2006), araştırmasının alt problemlerinden biri olan “desteği içten alma düzeyi puanlarına göre öğrencilerin ahlaki yargı yeteneği puanları arasında anlamlı bir fark var mı?” sorusuna yanıt aramıştır. Desteği içten alma düzeyi puanları yüksek olan

öğrencilerin, dış çevreye mümkün olduğu kadar az bağımlı olabilme, kişisel prensip ve idealler doğrultusunda davranma, kendi değer yargılarına uygun yaşam sürdürme, başkalarının hak ve ayrıcalıklarına saygı gösterme, demokratik ve otonom kişilik yapısına sahip olma, derin ve gerçekçi düşünebilme, dürüst, güvenilir olma, eleştirel düşünebilme, empati-sempati duygularını geliştirmiş olma gibi özelliklerinin; bireyin, kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkeler ile örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre yargıda bulunma yeteneği olarak ifade edilen ahlaki yargı yeteneği arasında anlamlı bir ilişkinin olabileceğini düşünmüştür. Bu konuda elde edilen bulgu, “Destegi İçten Alma Düzeyi” puanları yüksek olan öğrencilerin, “Ahlaki Yargı Yeteneği” puanlarının da yüksek olduğu yönündedir.

Holmes ve Jakson (1975), iç denetim özelliği gösteren bireylerin, çalışmaları ile ilgili olumlu ve olumsuz geri bildirim veren kişilere daha az kızdıkları, dıştan denetimlilerin ise olumsuz geri bildirimler karşısında daha fazla kızdıklarını bulmuşlardır. (Akt: Baloğlu, 2007:12)

Dibekoğlu (2006), içten denetimlilerin duygusal tükenmeyi, duyarsızlaşmayı ve kişisel başarı hissindeki azalmayı daha az yaşadığını ortaya koymuştur. Ayrıca içten denetimlilerin, içinde bulundukları şartların ya da rolün belirsiz olduğu durumlarda dıştan denetim inancı geliştirdiklerini saptamıştır.

Şengüder (2006), denetim odağı ile ruhsal sorunlar arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Cinsiyet ile denetim odağı arasında fark bulunmazken, yaş düzeyi yükseldikçe ve akademik başarı arttıkça içsel denetimliliğin de arttığı saptanmıştır.

Dağ (1990), “Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri” konulu araştırma sonuçlarına göre, dışsal denetimin yüksek psikolojik belirti gösterme ile ilişkili olduğu ayrıca dıştan denetimli bireylerin stresle başa çıkma becerilerinin düşük olduğu bulunmuştur. Araştırma kızların erkeklerden daha dıştan denetimli olduğunu göstermiştir. Kontrol odağı ve öğrenilmiş güçlülük, psikolojik belirti göstermenin anlamlı yordayıcıları olarak görülmüştür.

Bayse (1992), kontrol odağı ve narsisizm arasında anlamlı bir korelasyon olduğu, dış kontrolün narsisizm ile birlikte arttığını bulgulamıştır (Akt: Küçükkaragöz, 1998:40).

Gülveren (2008), sürekli öfke ile dış kontrol inancı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Zeka ile iç-dış kontrol inancı arasında anlamlı bir ilişki saptamamıştır.

Ören (1989), içten ve dıştan denetimli öğrenciler arasında kendini kabul değerleri yönünden içten denetimplilerin lehine bir fark bulmuştur. Kendini kabul boyutları yönünden, kendini bazı konularda yeterli sayma ve bazı yaşam sorunlarını kendine göre çözmede başarılı olacağına inanma, kendi davranışlarının sorumluluğunu kabullenme, aşırı ölçüde mahupluk ve utangaçlık göstermeme, kendi değer ve inançlarına uygun yaşama, kendini başkalarına kabul ettirdiğine inanma açısından içten denetimplilerin lehine farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Araştırmada kızların, erkeklerden daha içten denetimli oldukları sonucuna varılmıştır.

şahin ve diğ. (2006), kontrol odağının, kendilik algısı, kişisel mesleki hedeflere ulaşma derecesi, başkaları üzerinde oluşturulan izlenim ve stres belirtileri ile anlamlı ilişkisini bulgulamışlardır.

Dağ (2002), Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı leği'nden daha kapsamlı ve Likert tipi yeni bir kontrol odağı leği geliştirmeyi amaçlamıştır. Uygulamalarının analizleri sonucunda Kontrol Odağı leği'nin tüm güvenirlik ve geçerlik göstergelerinin yüksek olduğu, ölçeğin literatür doğrultusunda beklendiği gibi psikolojik belirti düzeyinin yüksekliliği, başa çıkma becerilerinin düşüklüğü ve normal ötesi inançlar ile dış kontrol odağının ilişkili olduğunu gösterebildiğini ortaya koymuştur.

Çoruh (2003)'n "Denetim Odağı ve Stresle Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki" konusunda yaptığı çalışmanın sonucuna göre, dıştan denetimplilerin "dine sığınma" ve "dış yardım arama", içten denetimplilerin ise "aktif planlama" ve "kabul" stratejilerine başvurdukları saptanmıştır.

Balkuvvar (1998), denetim odağı ve kaygı düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasında Fen Lisesi ğrencilerinin kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu ve daha içten denetimli olduklarını bulgulamıştır. Yüksek gelirli ve düşük gelirli öğrencilerin denetim odaklarının dışsal olduğu belirlenirken, okuduğu okulu kendi seçen öğrencilerin daha içsel olduğu grlmştir.

Karadeniz (2005), öğrencilerin kaygı düzeyleri, başa çıkma tarzları ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi incelemiş öğrencilerin büyük çoğunluğunun dıştan denetimli olmasına karşın öğrenci velilerinin çoğunlukla iç denetim odaklı bireylerden oluştuğunu saptamıştır. Anne-babaların sorunlarla baş etmede, en fazla “atılman davranış gösterme” ve “sosyal destek arama” davranışları gösterdikleri tespit edilmiştir.

Bilal ve Dağ (2005), stresle başa çıkma tarzları alt faktörlerinden çaresiz, kendini suçlayıcı ve boyun eğici yaklaşımların, kontrol odağı ölçeği alt faktörlerinden şansa inanma, çabalamanın anlamsızlığı, kadercilik ve adil olmayan dünya inancı arasında pozitif ilişkiyi saptamışlardır. Elde edilen sonuç başa çıkma sürecinde durumu değiştirmeye yönelik aktif rolü olmayan yaklaşımları kullanan bireylerin, duruma kontrol edilemez şeklinde bir yükleme yapabilecekleri ve kontrolü kader, şans gibi dış odaklarda algıladıklarını göstermektedir.

Çırakoğlu (2006), kontrol odağı dışsal olan katılımcıların duygusal ilişkilerinde terk etme ve ihmal puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu, içsel kontrol odağı olan katılımcıların ise anlamlı biçimde yüksek dile getirme ortalamasına sahip olduklarını saptamıştır. Ayrıca kontrol odağı dışsal olanların eleştirel düşünme yatkınlığının da daha düşük olduğunu bulmuştur.

Şahin ve diğ. (2006), araştırmalarında, davranışları ile sonrasında elde edeceği ödül veya ceza arasında ilişki kuran iç kontrol odaklıların, çatışma çözme süreçlerinde genel davranış sergilerken; böyle bir ilişki kurmayan, ödül veya cezaları şans, kader vb. güçlerin belirlediğini düşünen dış kontrol odaklıların, özel davranış sergiledikleri saptanmıştır. Mevcut çalışmada, kendilik algıları olumlu ve iç kontrol odaklı kişilerin, çatışma çözme süreçlerinde pozitif ve yapıcı çözüme ulaşmada, daha etkili yaklaşımlar benimsedikleri ortaya çıkmıştır. Kendilik algısı ile iç kontrol odağı arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğu ve birisini artırma çabalarının diğerini de artırdığı anlaşılmaktadır.

İlgar (1996), denetim odağının değer sistemleri, ahlaki gelişim düzeyi ve öz ahlaki değerlendirme üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre, denetim odağının öz ahlaki değerlendirmede etkili olduğunu cinsiyet ve üniversite yaşantısının ise etkili olmadığını bulmuştur (Akt: Alpars, 2007:40).

Derelioğlu (2004), eleştirel düşünme ile kontrol odağı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında kontrol odağı ile eleştirel düşünme puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır.

Yaşar (2006), 16-18 yaş grubundaki öğrencilerin denetim odakları ile bazı kişilik özelliklerinin karşılaştırıldığı araştırmasına göre, denetim odağı ile kişilik özelliği olarak “başarma”, “başatlık”, “özgüven”, “yaratıcılık” arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Derin (2006) araştırmasında, öğrencilerde içten denetimlilik arttıkça problem çözme becerisine ilişkin olumlu algının da arttığını; kendini içten denetimli ve problem çözme becerisinde yeterli algılayan öğrencilerin akademik başarılarının yüksek olduğunu görmüştür.

Çoban ve Hamamcı (2006), öğrencilerin genel olarak içsel kontrol odağına sahip olduğu, içsel kontrol odağına sahip bireylerin, dışsal kontrol odağına sahip bireylerle karşılaştırıldığında daha fazla mantıklı karar verme stratejisi kullandıkları, daha az içtepsel karar verdikleri ve daha az kararsızlık yaşadıklarını belirlemişlerdir.

Candangil (2005)’in araştırma bulgularına göre, iç ve dış denetim odağı ile fiziki görünümünü algılama biçimleri arasındaki etkileşim önemli bulunmamıştır. Ayrıca, denetim odakları farklı lise öğrencilerinin, sınıf düzeylerine, sigara kullanma alışkanlıklarına ve sorunları olduğunda anne-babalarından ve öğretmenlerinden destek düzeylerini algılama biçimlerine göre, karar vermede öz-saygı ve kaygı düzeylerinin temel etkilerinin önemli biçimde farklılaşmadığı bulunmuştur.

Çivitci (2006), erken ergenlik dönemindeki öğrencilerin içsel-dışsal denetim odağı boyutları ve cinsiyetlerine göre mantıkdışı inanç boyutlarındaki (başarı talebi, rahatlık talebi, saygı talebi) değişimi incelemiştir. Sonuçlara bakıldığında, ergenlerin mantıkdışı inanç düzeylerinin içten ya da dıştan denetimli oluşlarına ve cinsiyetlerine göre değiştiği gözlenmektedir. Dıştan denetimlilerde mantıkdışı inançların daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmada elde edilen bir bulgu, aile ilişkilerinde dıştan denetimli olan ergenlerin içten denetimlilerden daha fazla başarı talebi ve rahatlık talebine sahip olduklarını göstermektedir. Çivitçi, aile ilişkilerinde dıştan denetimli olan ve aynı zamanda “mutlaka başarılı, yeterli olmalı ve takdir görmeliyim”

yönündeki başarı talebini taşıyan ergenlerin kendi yeterliklerini, başarılarını ortaya koyarak anne-babalarına başarılı olabileceklerini kanıtlama eğilimi taşıyor olabileceklerini ifade etmektedir. Aile ilişkilerinde dıştan denetimli olan ergenlerin aile içinde kendi güçlerine, yeterliklerine daha az güvendikleri ve sorumluluk almaktan kaçındıkları dikkate alındığında, bu yaklaşımlarını güçlendirecek “yaşadığım koşullar, ortam mutlaka rahat ve sorunsuz olmalı” biçimindeki rahatlık talebini yansıtan mantıkdışı inançlara daha çok sahip olmalarının da beklenen bir sonuç olduğu yorumunu yapmaktadır. Araştırmada, akran ilişkileri boyutunda dıştan denetimli olan ergenlerde rahatlık talebi içten denetimlilerden daha yüksek bulunmuştur. Yaşamlarının her koşulda sorunsuz ve rahat olması gerektiğine inanan ergenlerin bu mantıkdışı inançlarının, akran ilişkilerinde daha az sorumluluk alma, sosyal ilişkilerden kaçınma vb. tutumlarına yansımış olabileceği düşünülebilir. Bu çalışmada, denetim odağının batıl inanç ve kader boyutlarında erkeklerin rahatlık talebinin kızlardan daha fazla olduğu ayrıca gerek batıl inanca gerekse kaderci anlayışa sahip olan dıştan denetimli ergenlerin rahatlık talebini ve başarı talebini yansıtan mantıkdışı inançları daha çok sahip olduğu ortaya konmuştur.

Yağcı (1999), öğrencilerin denetim odağı ve güdülenme düzeyleri ile ÖSS başarıları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırma bulgularına göre içsel güdülenme ile içsel denetimlilik arasında, dışsal güdülenme ile dışsal denetimlilik arasında anlamlı bir farklılık saptamıştır. Araştırma içsel güdülenme ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Demirkan (2006), “korkulu bağlanma” ve “duygusal değişkenlik” boyutlarının dışsal kontrol odağı inancıyla ilgili bulurken, “gelişime açıklık” boyutunun içsel kontrol odağı inancıyla ilgili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Lefcourt ve diğ. (1984), içten denetimli bireylerin dıştan denetimlilere oranla daha fazla sosyal destekten yararlandıkları ve sosyal desteğin stres azaltıcı etkilerini daha iyi kullandıklarını ortaya koymuşlardır (Akt: Kaya, 2002:22).

Korkut (1986)’nın çalışması, yaş, sınıf ve başarı düzeylerindeki artış ve yükselmelerin kontrol odağının içte olmasını sağlayıcı yönde etkili olduğunu göstermektedir. Cinsiyet

değişkeni ile anne ve babaların eğitim düzeylerinin, anne ve baba mesleğinin çocuğun kontrol odağı üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Yeşilyaprak (1988), “Lise Öğrencilerinin İçsel ya da Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler” konulu çalışmasında lise öğrencilerinin çocukluk dönemlerine ilişkin ana-baba davranışları ile iç ya da dış kontrollü oluşları arasında önemli bir ilişki saptanmıştır. Çalışmada anne-babanın “ilgi, şefkat gösterme, amaçlarına ulaşmaya yardımcı olma, tutarlı disiplin” davranışlarının artması, çocukta içsel denetimin gelişmesinde etkili olmaktadır. Anne-babanın “koruyuculuk, fiziki ceza, duygusal cezalandırma ve başarı için baskının artması” davranışları ise çocukta dışsal denetimin gelişmesinde etkilidir (Akt: Yılan: 2007:23).

Argun (1995), anne babalarından şefkat gören, memnun edilen, bağımsız davranışları desteklenen, tutarlı disiplin uygulanan, davranışları ödüllendirilen çocukların iç denetim odağı puanlarının diğer çocuklarınkinden daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Küçükkaragöz (1998), ilkokul öğrencilerinde çeşitli değişkenlerin kontrol odağı düzeyi ile ilişkisini incelemiştir. Araştırma bulguları şöyledir: Yaş düzeyi yükseldikçe iç kontrolde artış görülmektedir. Erkek öğrenciler kızlardan daha iç kontrollüdür. Tek çocukların ve ailede ilk çocuk olanların daha iç kontrollü oldukları görülmektedir. Anne babanın öğrenim durumu, anne babanın mesleği, sosyal ve ekonomik olarak statü yüksekliği ile çocukta iç kontrolün artışı arasında bir ilişki saptanmıştır.

Doğan ve Ceyhan (2005), anne babaları arasında anlaşmazlık yaşanan öğrencilerin, anlaşmazlık yaşanmayan öğrencilere göre; kendilerini etkileyen olayları denetim altına alamayacakları, sonucu etkileyemeyecekleri, yaşamlarının başka kişi ya da güçlerce değiştirilip denetlendiği kanısında olduklarını bulmuşlardır. Araştırma, sağlıklı olarak yerine getirilen aile işlevlerinin ergenlerin denetim odağını içsel yönde etkileyebileceğini göstermek açısından önemli görülmektedir.

Cengil (2004), anne-baba tutumu değişkeni ile denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ailesi eşitlikçi-adaletli ve demokratik tutum gösteren öğrenciler, diğerlerine kıyasla daha içten denetimlidir.

Dönmez (1983), Ankara Üniversitesi'nde yaptığı bir araştırmada çevre büyüklüğü ile kontrol odağının ilişkisini incelemiştir. Sonuçlar büyük yerleşim merkezlerinden gelen öğrencilerin, küçük yerleşim birimlerinden gelen öğrencilere göre daha iç kontrollü olduğunu ortaya koymaktadır.

Dönmez (1984), “Belirli Toplumsal Durumların Algılanmasında Denetim Odağının Etkisi” konulu araştırmasında 402 üniversite öğrencisi ile çalışmıştır. Elde edilen sonuçlar, denetim odağının toplumsal durumların ve kişiler arası ilişkilerin daha gerçekçi olarak algılanmasında önemli olduğunu bulgulamaktadır.

Cantekinler (1997), sosyal beceri eğitiminin öğrencilerin denetim odağı puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu bulmuştur (Akt: Alpars, 2007:40).

Özyürek (1992), denetim odağı ile ilgili çalışmasında bireylerin denetim odaklarında psikolojik danışma yardımı ile dıştan içe doğru olumlu bir değişimin olabileceğini ortaya çıkarmıştır.

Yılan (2007), grupla psikolojik danışmaya katılan dıştan denetimli bireylerin içsel denetim düzeylerini anlamlı düzeyde arttırdığını gözlemlemiştir.

Bu alanda yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, iç kontrol odağı yöneliminin kişilikteki etkilerinin dış kontrol odağı yönemli olmaya oranla daha olumlu sonuçları olduğu söylenebilir.

Yukarıda sunulan araştırma bulgularına göre,

1. Cinsiyetin denetim odağı üzerinde fark yaratmadığı anlaşılmakla birlikte iç kontrolün daha çok erkeklerde görüldüğü; takvim yaşı arttıkça iç kontrolde artış olduğu; yerleşim yerinin kontrol odağı üzerinde etkisinin değişken olması yanında sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanların daha çok içselliğe kaydığı; demokratik aile yapısının ve ailede ilgili, destekleyici, tutarlı disiplinin içselliği arttırdığı,
2. Patolojik kişilik özellikleri (depresyon, kaygı, çatışma, intihar, yabancılaşma gibi) ile saldırganlık, riskli davranışlar, tükenmişlik duygusu, öğrenilmiş çaresizlik ve akran baskısına boyun eğmenin dışsal denetim boyutuyla ilgili olduğu,

3. Akademik başarı, yaratıcı düşünce, eleştirel düşünce, mantıklı karar verme, problem çözme becerisi, potansiyel güçleri kullanma becerisi, kendi kararlarına güvenme, olumlu kişilerarası ilişkiler, kendini kabul, benlik algısı mesleki hedeflere ulaşma başarısı ve iş doyumunu ile içsellik arasında yakın ilişki olduğu söylenebilir.

1.3. Denetim Odağı ve Risk Davranışları

1.3.1. Denetim Odağı ve Risk Davranışları Arasındaki İlişki

Risk alma davranışı olarak adlandırılan davranışlar; anormal, uyumsuz, sapan, normdışı, kuraldışı davranış ya da sapma olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramlar, ergenin davranışını olumsuz biçimde nitelendirmekte veya ergeni olumsuz biçimde etiklemektedirler. Önemli olan normalleşme ya da normlara uyma olmaktadır (Yılmaz, 2000:1).

Sosyal yapılar (sosyo-ekonomik düzey, boşanmış aile, akranlarla ilişki vb.), psikolojik özellikler (kişilik treytleri, düşük benlik saygısı ve yüksek anksiyete vb.), tutum ve inançlar, davranışı etkileyebilecek insanlarla gerçekleştirilen bağlanma düzeyinin (aileye az bağlanma, düşük dini katılım ve okulu sevmeme vb.) risk alma davranışında bulunup bulunmamayı etkileyeceği belirtilmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Risk alma davranışı ile ilgili yapılan açıklamalara baktığımızda;

1. Ergenin sosyal gelişimi ve bu gelişimde onu doğrudan etkileyebilecek sosyal etkiler önemlidir. Akran, aile, okul ergenin davranışını etkilemektedir. Eğer ergenin ailesi, akran grubu ya da çevresindeki diğer kişiler aynı davranışı gösteriyorsa ya da onaylıyorsa ergenin de bu tür davranışları gösterme olasılığı artmaktadır. Ergen, risk alma davranışı gösteren bu kişileri izleyerek ve taklit ederek riskli davranışlarda bulunabilir.
2. Ebeveynlerle duygusal bağla temel olan çocuk-ebeveyn ilişkisi risk davranışlarında önemli bir yere sahiptir. Var olan bu ilişki ergenin kişilik özelliklerini belirler. Yetersiz ilişki, ergenin, düşük başarı yönelimi, zayıf ego bütünlüğü ya da süperegö gelişimi, depresyon, düşük benlik saygısı, isyankarlık,

heyecan arama ve zayıf dürtü kontrolü gibi olumsuz kişilik özellikleri geliştirmesine neden olur.

3. Çevrelerinden sürekli negatif değerlendirmeler alan ergenler düşük benlik saygısı ve zarar görmüş bir benliğe sahip olurlar. Zarar gören ya da reddedildiğini hisseden ergen ve onların savunmaya geçebilecek egoları geleneksel rol modellerine yabancılaşabilir, geleneksel standartlara isyan edebilir ve sonunda kendine yansıtılan olumsuz benlik imajıyla geleneksel davranışa alternatif olabilecek bağlanmalar kurarak bu imajı kuvvetlendirecek akranlarla ilişkiye geçebilir.
4. Benlik yeterliliği ergenin davranışlarını etkilemektedir. Birey, davranışı üzerinde yüksek kontrol hissettiğinde ya da başarılı olma beklentisi geliştirdiğinde o davranış için emek sarfeder. Birey davranışı güç ya da tamamlanamaz olarak algılıyorsa o davranış için çaba göstermeyecektir. Reddedici benlik yeterliliği, ergenin davranışa katılmak istemediği durumlarda sosyal baskıya direnerek davranışı göstermeme gücü olarak tanımlanmaktadır. Eğer ergenin reddedici benlik yeterliliği yüksekse arkadaş baskısına karşı koyabilecektir.
5. Her insan yasa ihlal davranışında bulunma potansiyelini taşır ve toplumun kontrolü nedeniyle topluma uyum sağlar. Ergenin toplumsal kurumlarla kurduğu iyi ilişki, onlarla yaşadığı bağlanma ve yaptığı uzlaşmalar tarafından kontrol edilir. Bu kontrolün zayıf bağlanma nedeniyle başaramadığı zamanlarda problem olarak değerlendirilebilecek davranışlar oluşur.
6. Bireylerin davranışlarını anlamak için karar alma süreçlerine bakmak gerekir. Her kararda izlenen beş basamak tanımlanmaktadır. Olası seçeneklerin belirlenmesi; her seçenekte izlenecek yolların belirlenmesi; sonuçların istenilirliklerini değerlendirme; eylem gerçekleştiğinde sonuçların gerçekleşme olasılığını değerlendirme; mantıksal olarak savunulabilir kurallarla bu basamakları birleştirmek. Ergenler bu beş basamaktaki koşulları dikkate alarak davranışın olumlu sonuçlanma olasılığının yüksek olduğuna karar verdiklerinde bu davranışı gerçekleştirmektedirler (Petraitis, Flay ve Miller, 1995, Akt: Yılmaz, 2000: 17-27).

Denetim odağı, insanların kendi geleceğine yön verebileceğine inanıp inanmamaları olarak tanımlanabilen genelleştirilmiş bir beklentidir. Onların birçok alanda nasıl

davranacağını etkilemektedir. Bu bakımdan bireyin yaşamına ilişkin davranışlarında kritik bir öneme sahiptir (Yeşilyaprak, 1988, Akt: Küçükkaragöz:12).

Denetim odağı “beklentiler” ile ilgili bir kavramdır. Denetim odağı, bireyin davranışı ile sonucu arasındaki nedenselliği hangi güçlere bağladığına ilişkin olarak genelleştirilmiş beklentilerdir (Yeşilyaprak, 1995). Yani bireyin içten denetimli olması, olayları kendi kişisel beceri ve güçleriyle etkileyebileceği, denetleyebileceği gibi bir beklentiye sahip olması demektir. Bireyin dıştan denetimli olması ise, başına gelen olaylarda kendi etkisinin olmadığı, davranışlarının sonucu etkilemeyeceği şeklinde bir beklenti içine girmesi demektir. Bir anlamda denetim odağı, sonuçları etkilediği düşünülen güç ve unsurlar açısından bakıldığında beklentilerin genelleştirilerek iki temel guruba (içten denetim beklentisi-dıştan denetim beklentisi) ayrılması demektir. Beklenti kavramı, kişinin her hareketinin belirli sonuçları olacağı konusundaki inancı ifade ederken, denetim odağı da bu sonuçları etkileyen hareketin kaynağının genel olarak dışarıda mı yoksa kişinin kendisinde mi olduğunu ortaya koyan bir kavramdır (Genç, 2000, Akt: Dibekoğlu, 2006:30).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar bireyin ancak kendisini, kendi kaderinin belirleyicisi olarak algıladığında kendi geleceğini yönlendirmede etkin olabildiğini kendini gerçekleştirebileceğini ortaya koymaktadır. Çolak’a (2006) göre, kendi çabalarını önemli gören içten denetimlilerin hayatlarını daha iyiye götürmek ve kişisel gelişimlerini sağlamak için çalışmaya ve sorumluluk almaya eğilimli olduklarını buna karşın dıştan denetimlilerin daha çok kaderci bir anlayış içinde hayatlarının kontrolünü ellerinde tutmaktan uzak olduklarını söylenebilir. Tapçan’a (2002) göre, dıştan denetimli kişinin, dış dünya, toplum ve başkalarının beklentileriyle olan ilişkisi, kendi özbenliğiyle olan ilişkisinden daha baskındır. Çetinkale (2006)’a göre ise, içsel denetimli kişiler çevrelerine karşı daha duyarlı, engellerin üstesinden gelebilen ve bunları engelleyebilecek çözüm yolları bulabilen kişilerdir. Dışsal denetimli bireyler ise gerçeklerle baş edemeyen ve kendilerine acıyan insanlar olarak tanımlanabilirler. (Akt: Alpars, 2007:1).

İçten denetimli kişiler başarısızlıklarının sebebini dış faktörlerde aramayıp, sebepleri kendi davranışlarında aramaktadırlar. Başkalarının baskılarına yenik düşerek onların

otoriteleri altına girmemektedirler. Kendi düşüncelerine önem vermekte ve kendi düşüncelerini uygulamaktadırlar. Karar vermeden önce uzun bir süre düşünerek olayların sonuçlarını göz önüne almakta, kendilerini daha olumlu değerlendirmekte ve daha uyumlu davranış göstermektedirler (Dönmez, 1983:70).

Bireyin çocukluktan itibaren zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi, öğrenmeleri, aldığı modeller, tecrübeleri, olaylara yüklediği anlam ve beklentileri, denetim odağının yönünü belirlemede; denetim odağı da diğer tüm faktörlerle birlikte ergenin risk alma davranışlarını etkileyen önemli bir kişilik özelliğini oluşturduğu söylenebilir.

1.3.2. Risk Davranışları İle Denetim Odağının Birlikte Ele Alındığı Araştırmalar

Yapılan literatür araştırmasında risk davranışları ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen birkaç tane araştırmaya rastlanmıştır.

Özmen (2006), “Türk Ergenlerinde Risk Alma Davranışını Yordayan Değişkenler” konulu araştırmasında cinsiyet, yaş, heyecan arama, benlik saygısı ve denetim odağının, ergenlerin risk alma davranışını ne derece yordadığı incelenmiştir. Araştırmanın katılımcıları 15-19 yaşlar arasındaki 867 lise öğrencileridir. Elde edilen sonuçlar, benlik saygısı dışında tüm değişkenlerin ergenlerde risk alma davranışlarıyla anlamlı derecede ilişkili olduğunu göstermiştir. Heyecan arama gereksinimi yüksek ve dıştan denetimli erkek ergenlerin birçok risk davranışına girme açısından en riskli grup olduğunu ortaya koymuştur.

Eliot (1996)’ın bir grup problem davranış (okula zarar verme, öğretmenleri rahatsız etme, ihmalkarlık, fiziksel saldırganlık, sözlü saldırganlık, kırıncı davranış, dersleri asma, içe dönük olma, anne-babayı rahatsız edici davranışta bulunma) ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmak için duygusal ve davranış bozukluğu olan 237 çocuk üzerinde yaptığı araştırmada problem davranış ile denetim odağı arasında çok küçük ilişki bulunduğunu ifade edilmiştir (Akt: Karadeniz, 2005: 116).

BÖLÜM 2: YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın hangi yöntemle gerçekleştirildiği, evren, örneklem, veri toplama araçları ve verilerin hangi istatistiksel yöntemlerle gerçekleştirildiğine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma ilişkisel tarama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem iki temel amaca ulaşmak için kullanılmıştır. Birincisi problem durumuna ilişkin durumun olduğu şekliyle betimlenmesidir. İkinci ise problem durumu ile ilişkili olabilecek değişkenlerin mevcut durumla ilişkisini belirlemektir. Araştırmada iç-dış kontrol odağına sahip olma bağımsız değişken, risk alma davranışı ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Araştırmada ayrıca bağımlı değişken için faktör olabilecek durumlardan, cinsiyet, okul türü, akademik başarı düzeyi, sınıfta kalıp kalmama, devamsızlık ve disiplin cezası alıp almama da bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini ortaöğretim kurumlarında 2008-2009 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleme rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin öğrenim gördükleri lise türündeki öğrenci sayıları dikkate alınarak her bir liseden alınacak öğrenci sayısı belirlenmiştir. Her lisedeki öğrencilerin isimleri bir kağıda yazılarak torbaya atılmış ve bir numara verilmiştir. Rastgele belirlenmiş başlangıç numarasından başlanarak her üç öğrenciden biri örnekleme dahil edilmiştir. Evrendeki birey sayısı ve sayıyı temsil edecek uygun örnekleme sayısına ilişkin standart olarak kabul edilen sayı kadar öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın örnekleme araştırma grubuna ulaşmada kolaylık sağlanması amacıyla Diyarbakır ilinden seçilmiştir.

**Tablo 1. (Göz Yumulabilir Yanılgı) Sınırları İçin Örnek Büyüklükleri %95
Güven Düzeyi**

Evren Büyüklüğü	Kesinlik (Göz Yumulabilir Hata)				
	+ 1%	+ 2%	+ 3%	+ 4%	+ 5%
1.000	**	**	**	375	278
2.000	**	**	696	462	322
3.000	**	1334	787	500	341
4.000	**	1500	842	522	350
5.000	**	1622	879	536	357
10.000	4899	1936	964	566	370
20.000	6489	2144	1013	583	377
50.000	8057	2291	1045	593	381
100.000	8763	2345	1056	597	383
500.000 to ∞	9423	2390	1065	600	384

Örnekleme oluşturan bireylerin demografik özelliklerinin dağılımına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir. Örnekleme katılan bireylerin, % 14,2’sinin Genel Lise’de; % 13,8’inin Anadolu Lisesi’nde; % 8,0’inin Fen Lisesi’nde ve %15,1’inin ise Meslek Lisesi’nde öğrenim görmektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin % 19,1’i kız ve % 32,0 erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan bireylerin akademik başarı düzeylerine göre dağılımları % 0,7’si 1,00-2,49; % 9,0’ı 2,50-3,49; % 20,6’ı 3,50-4,49 ve % 20,9’u 4,50-5,00 başarı aralığında şeklindedir. Örnekleme oluşturan bireylerin sınıfta kalıp kalmama durumuna ilişkin incelemede, bireylerin % 1,6’sı sınıfta kaldığını ifade ederken, % 49,5’i sınıfta kalmadığını ifade etmiştir. Örnekleme oluşturan bireylerin devamsızlık durumlarına ilişkin incelemede, örnekleme oluşturan bireylerin % 2,7’sinin hiç devamsızlık yapmadıkları; % 18,6’sının 1-5 gün arası; % 15,9’unun 6-10 gün arası; % 12,9’unun 11-19 gün arası; % 1,1’inin ise 20 ve üzeri gün devamsızlık yaptığı ortaya görülmektedir. Örnekleme oluşturan bireylerin disiplin cezası alıp almama durumlarına ilişkin incelemede, örnekleme oluşturan bireylerin % 47,4’ünün hiç disiplin cezası almadıkları; % 3,1’inin 1 kez aldıkları; % 0,7’sinin iki ve daha fazla sayıda disiplin cezası aldıkları bulunmuştur.

Tablo 2. Örneklemen Demografik Özelliklerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

CİNSİYET	Frekans	Yüzde
Kız	141	19.1
Erkek	236	32.0
Toplam	377	51.2
OKUL TÜRÜ	Frekans	Yüzde
Fen Lisesi	59	8.0
Anadolu Lisesi	102	13.8
Genel Lise	105	14.2
Meslek Lisesi	111	15.1
Toplam	377	51.2
AKADEMİK BAŞARI DÜZEYİ	Frekans	Yüzde
1,00-2,49	5	.7
2,50-3,49	66	9.0
3,50-4,49	152	20.6
4,50-5,00	154	20.9
Toplam	377	51.2
DEVAMSIZLIK DURUMU	Frekans	Yüzde
Hiç	20	2.7
1-5 Gün	137	18.6
6-10 Gün	117	15.9
11-19 Gün	95	12.9
20 ve üzeri	8	1.1
Toplam	377	51.2
DİSİPLİN CEZASI ALMA DURUMU	Frekans	Yüzde
Almadım	349	47.4
1 Kez	23	3.1
2 ve üzeri	5	.7
Toplam	377	51.2

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amaçları doğrultusunda veri elde edebilmek için bu çalışmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Öğrenciler hakkında çeşitli bilgiler elde etme amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”; genellenmiş kontrol beklentilerinin içsellik-dışsallık konumunu belirlemek üzere “Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği”; ergenlerin riskli davranışlarını tespit etmek amacıyla “Kuraldışı Davranış Ölçeği” uygulanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin başarı düzeyleri 12. sınıfın birinci dönem karne notları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilere ait kişisel bilgileri elde etmek üzere araştırmacı tarafından 6 maddelik bir anket hazırlanmıştır. Ankette ergenlerin cinsiyeti, okul türü, birinci dönem başarı ortalaması, sınıf tekrarı yapıp yapmadığı, devamsızlık durumu, disiplin cezası alıp almadığını soran sorular bulunmaktadır.

2.3.2. Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği

Rotter (1966), tarafından geliştirilen bu ölçek 29 maddeden oluşmakta ve bireylerin genellenmiş kontrol beklentilerinin, içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumunu saptamayı amaçlamaktadır. Her madde, zorunlu seçmeli cevaplama türünde ikişer seçeneği kapsamaktadır. 6 madde ölçeğin amacını gizlemek için dolgu olarak yerleştirilmiştir ve diğer 23 maddenin dışsallık yönündeki seçenekleri birer puanla değerlendirilmektedir. Böylece ölçek puanları 0 ila 23 puan arasında değişmekte ve yükselen puan dış denetim odağı inancının artmasına işaret etmektedir.

Bu maddelerin hangileri olduğu aşağıda verilmiştir:

Dolgu maddeler: 1, 8, 14, 19, 24, 27

“a” şıkkı “1” puan olan maddeler: 2, 6, 7, 9, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 29

“b” şıkkı “1” puan olan maddeler: 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 22, 26, 28

Rotter denetim odağı ölçeğini Türkçe’ye İhsan Dağ uyarlamıştır. Testin geçerlik ve güvenilirlik çalışması üniversite öğrencileri üzerine yapılmıştır. Rotter Denetim Odağı Ölçeği’nin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .83’ tür. Ölçeğin KR-20 tekniği ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı .68, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Esas araştırma örneklemini (N=532) verileri üzerinden iç tutarlık katsayısı

da .71'dir. Deneklerin denetim odağı puan ortalaması ile Rotter Denetim Odağı Ölçeği puanları arasında .69'luk bir Pearson korelasyonu elde edilmiştir. Bu da aracın ölçtüğü boyutu kabul edilebilir düzeyde geçerli bir şekilde ölçebildiğini göstermektedir (Dağ, 1991, s.11–12). Örnek ölçek Ek-2'de sunulmaktadır.

2.3.3. Kuraldışı Davranış Ölçeği

Bu ölçek 1998 yılında Kaner tarafından 15-18 yaş arasındaki 896 öğrenci ile yapılan çalışmada geliştirilmiştir. Ergenlerin resmi kurumlara yansımamış ancak yakalanmış olsalar çoğu suç olarak kabul edilecek ve ergeni yasalarla karşı karşıya getirecek davranışları belirlemek amacıyla geliştirilen 38 maddelik 9 alt ölçekten oluşan ergenlerin kendi bildirimine dayalı bir ölçektir. Testin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .93, Spearman Brown formülüyle hesaplanan testi yarılama güvenirlik katsayısı ise .89 olarak belirtilmiştir. Ergenlerin kendi bildirimine dayanan bir ölçek olan KDÖ, 9 alt ölçek ve 38 maddeden oluşmaktadır. Alt ölçekler 'statü suçu ve okul kurallarına aykırı davranmak' (7 madde), 'hırsızlık' (6 madde), 'öfkeyi kontrol edememek ve kavga etmek' (6 madde), 'hafif hırsızlık' (4 madde), 'dikkat çekici tahripçilik' (3 madde), 'statü suçu ve başkalarını kandırmak' (5 madde), 'uyuşturucu ve şiddet suçu' (3 madde), 'binalara zarar verme' (2 madde), 'kopya çekmek' (2 madde) şeklindedir. Ölçek, bu davranışların son 6 ay içinde yapılma sıklığına ilişkin dört seçeneğe göre yanıtlanmaktadır. Seçenekler 'hiçbir zaman' (1 puan), 'bir ya da iki kez' (2 puan), 'üç ya da dört kez' (3 puan), 'beş ya da daha fazla' (4 puan) olarak puanlanmaktadır. İşaretlenen puanların toplanmasıyla her öğrencinin toplam puanı elde edilmektedir. KDÖ toplam puanının yüksek bulunması suç işleme eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Örnek ölçek Ek-3'de sunulmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veriler aşağıdaki istatistikler yöntemler kullanılmıştır.

Tablo 3. Veri Analiz Teknikleri ve Gerekçeleri

Kullanılan teknikler	Gerekçe
Frekans ve Yüzdelik	Örnekleme ait bulgular ve İç-Dış kontrol odağına sahip olma durumu
Bağımsız Gruplarda t- testi	Birbirinden bağımsız iki grubun puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek
Varyans Analizi	Birbirinden bağımsız ikiden fazla grubun puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek
Scheffe Testi	Birbirinden bağımsız ikiden fazla grubun puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark varsa bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek

BÖLÜM 3: BULGULAR

3.1 Örneklem Ait Bulgular

3.1.1. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

	N	%
KIZ	141	19,1
ERKEK	236	32,0
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin cinsiyetlere göre dağılımları tablo 3’de incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 19,1’inin kız ve % 32,0’nın ise erkek olduğu bulunmuştur. Araştırmamızda lise son sınıf öğrencilerinin daha çok erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Bu farklılık uygulama yapılan bölgenin kültürel yapısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sınıf düzeyi yükseldikçe kız öğrencilerin okullaşma oranında önemli bir düşüş gözlenmiştir.

3.1.2. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Okul Türlerine İlişkin Bulgular

Tablo 5. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Okul Türlerine Göre Dağılımları

	N	%
GENEL LİSE	105	14,2
ANADOLU LİSESİ	102	13,8
FEN LİSESİ	59	8,0
MESLEK LİSESİ	111	15,1
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin okul türlerine göre dağılımları tablo 4’te incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 14,2’sinin Genel Lise’de; % 13,8’inin Anadolu Lisesi’nde; % 8,0’inin Fen Lisesi’nde ve %15,1’inin ise Meslek Lisesi’nde öğrenim gördüğü bulunmuştur. Fen Lisesi örnekleminin dengeli olmayışı kontenjan sayısından kaynaklanmaktadır.

3.1.3. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Akademik Başarı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 6. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Dağılımları

	N	%
1,00-2,49	5	,7
2,50-3,49	66	9,0
3,50-4,49	152	20,6
4,50-5,00	154	20,9
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin akademik başarı düzeylerine göre dağılımları tablo 5’te incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 0,7’sinin 1,00-2,49; % 9,0’ının 2,50-3,49; % 20,6’sının 3,50-4,49 ve % 20,9’unun 4,50-5,00 başarı aralığında bulunduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin akademik başarılarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.4. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Sınıfta Kalıp Kalmama Durumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 7.Örneklemi Oluşturan Bireylerin Sınıfta Kalıp Kalmama Durumlarına Göre Dağılımları

	N	%
EVET	12	1,6
HAYIR	365	49,5
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin sınıfta kalıp kalmama durumuna ilişkin bulguları tablo 6’da incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 1,6’sı sınıfta kaldığını ifade ederken, % 49,5’i sınıfta kalmadığını ifade etmiştir.

3.1.5. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Devamsızlık Durumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 8. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Devamsızlık Durumlarına Göre Dağılımları

	N	%
HIÇ	20	2,7
1-5 GÜN	137	18,6
6-10 GÜN	117	15,9
11-19 GÜN	95	12,9
20 ve GÜN	8	1,1
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin devamsızlık durumlarına ilişkin bulgular tablo 7’de incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 2,7’sinin hiç devamsızlık yapmadıkları; % 18,6’sının 1-5 gün arası; % 15,9’unun 6-10 gün arası; % 12,9’unun 11-19 gün arası; % 1,1’inin ise 20 ve üzeri gün devamsızlık yaptığı ortaya çıkmıştır.

3.1.6. Örneklemenin Disiplin Cezası Alıp Almama Durumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 9. Örneklemi Oluşturan Bireylerin Disiplin Cezası Alıp Almamaya Durumlarına Göre Dağılımları

	N	%
ALMADIM	349	47,4
1 KEZ	23	3,1
2 +	5	,7
TOPLAM	377	51,2

Örneklemi oluşturan bireylerin disiplin cezası alıp almama durumlarına ilişkin bulgular tablo 8’de incelenmiştir. Yapılan incelemede, örneklemi oluşturan bireylerin % 47,4’ünün hiç disiplin cezası almadıkları; % 3,1’inin 1 kez aldıkları; % 0,7’sinin iki ve daha fazla sayıda disiplin cezası aldıkları ortaya konulmuştur.

3.2. Araştırma Hipotezine İlişkin Bulgular

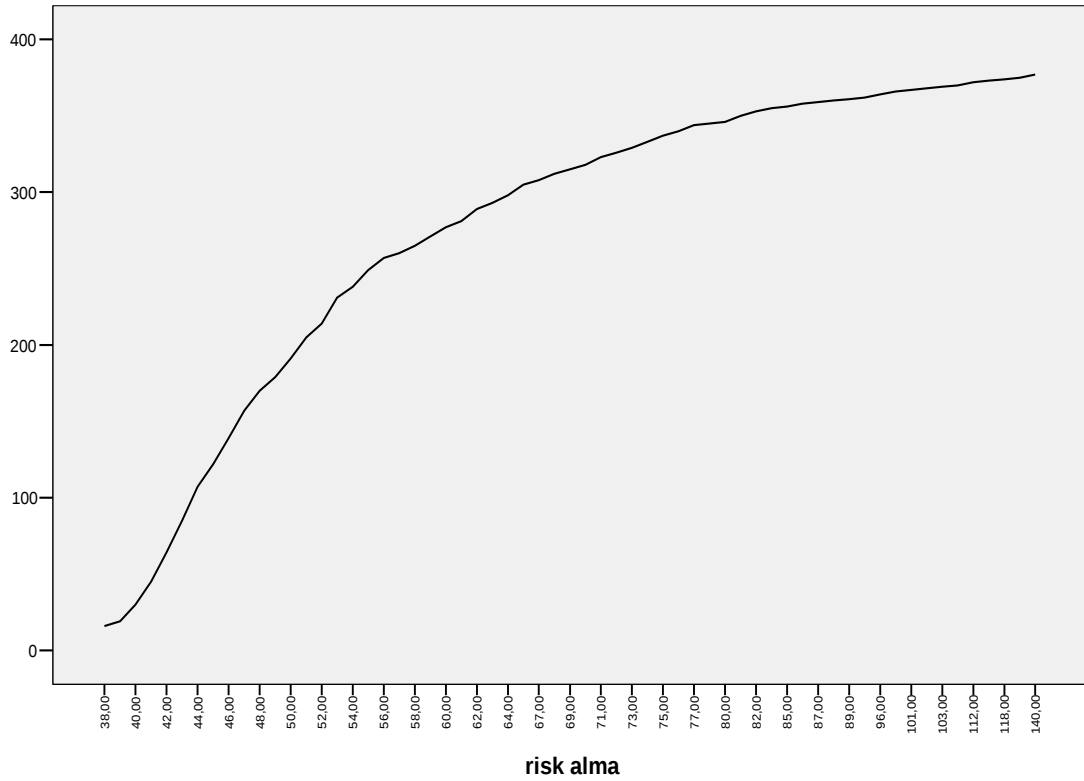
3.2.1. İç-Dış Kontrol Odağına Sahip Olma ile Risk Alma Davranışı Arasındaki Farka İlişkin Bulgular

Tablo 10. İç Dış Kontrol Odağına Sahip Olma ve Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

	KONTROL ODAGI	N	ortalama	standart sapma
risk alma	İÇ	176	51,27	12,86
	DIS	201	58,95	18,79

ortalamlar arasındaki fark için t-testi

	t	sd	önemlilik düzeyi
risk alma	-4,565	375	,000



Şekil 2. İç-dış kontrol odağına sahip olma ile risk alma davranışı arasındaki fark.

Örnekleme oluşturan bireylerin iç dış kontrol odağına sahip olma ve risk alma puan ortalamaları standart sapmaları t değerleri ve önemlilik düzeyleri tablo 9’da incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin risk alma düzeyinin ortalaması 51,27; dış kontrol odağına sahip bireylerin risk alma düzeyinin ortalaması 58,95 olarak bulunmuştur. Kontrol odaklarına göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız t testi kullanılmıştır. Yapılan t testi sonucunda farkın [$t_{(375)} = -4,565$, $p < 0,001$] düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu incelemenin sonucunda dış kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeylerinin iç kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeylerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

3.3. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

3.3.1.Cinsiyet Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 11. Kız ve Erkek Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t değerleri ve önemlilik düzeyleri

Cinsiyet	N	Ortalama	SS	SD	t	P
Kız	141	50,43	13,59	375	-4,53	.000
Erkek	236	58,30	17,71			

Örnekleme oluşturan bireylerin cinsiyet değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular tablo 10’da incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre kız öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 50,43; erkek öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 58,30 olarak bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni ile risk düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız t testi kullanılmıştır. Yapılan t testi sonucunda farkın [$t_{(375)} = -4,53$, $p < 0,001$] düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu incelemenin sonucunda erkek öğrencilerde risk alma düzeyinin kız öğrencilerin risk alma düzeyine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

3.3.2. Okul Türü Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 12. Okul Türü Değişkenine Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

Lise Türü	N	Ort.	SS	F	P	Farkın Kaynaklandığı Grup
1.Genel Lise	105	55,01	18,68			
2.Anadolu Lisesi	102	67,72	16,68			
3.Fen Lisesi	59	53,19	15,94	11,49	,000	2>1, 2>3 ve 2>4*
4.Meslek Lisesi	111	50,09	12,46			
Toplam	377	55,36	16,72			

- Fark Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerinden kaynaklanmaktadır.
P<0,001

Örneklemi oluşturan bireylerin okul türü değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular 11’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre Genel Lise’de öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 55,01; Anadolu Lisesi’nde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 67,72; Fen Lisesi’nde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 53,19; Meslek Lisesi’nde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 50,09 olarak bulunmuştur. Okul türlerine göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda Anadolu Lisesi’nde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinin diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeylerinin daha yüksek olduğu [F= 11,49, p < 0,001] bulunmuştur.

3.3.3. Akademik Başarı Düzeyi Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 13. Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

Akademik başarı düzeyi	N	Ort.	SS	F	P	Farkın Kaynaklandığı Grup
1.1,00- 2,49	5	87,60	18,28			
2. 2,50- 3,49	66	57,18	20,80			
3.3,50- 4,49	152	55,91	15,63	7,96	,000	1>2, 1>3 ve 1>4*
4.4,50- 5,00	154	52,98	15,54			
Toplam	377	55,36	16,71			

- Fark akademik başarı düzeyi 1.00 ile 2.49 olan öğrencilerinden kaynaklanmaktadır. $P < 0,001$

Örnekleme oluşturan bireylerin akademik başarı düzeyi değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular 12’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre 1,00- 2,49 akademik başarı aralığındaki öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 87,60; 2,50- 3,49 akademik başarı aralığındaki öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 57,18; 3,50- 4,49 akademik başarı aralığındaki öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 55,91; 4,50- 5,00 akademik başarı aralığındaki öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 52,98 olarak bulunmuştur. Akademik başarı düzeyine göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda, akademik başarı düzeyi 1.00-2.49 olan öğrencilerin akademik başarı düzeyi 2,50- 3,49, akademik başarı düzeyi 3,50- 4,49, akademik başarı düzeyi 4,50- 5,00 olan öğrencilere oranla risk alma düzeyinin daha yüksek olduğu [$F=7,96$, $p < 0,001$] bulunmuştur.

3.3.4. Sınıfta Kalıp Kalmama Durumu Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 14. Sınıfta Kalıp Kalmama Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

Sınıfta kalıp Kalmama Durumu	N	Ortalama	SS	SD	t	P
Evet	12	71,08	28,36	375	3,35	.001
Hayır	365	54,84	15,99			

Örnekleme oluşturan bireylerin sınıfta kalıp kalmama durumu değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular 13’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre sınıfta kalmış olduğunu ifade eden öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 71,08; sınıfta kalmamış olduğunu ifade eden öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 54,84 olarak bulunmuştur. Sınıfta kalıp kalmama durumuna göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız t testi kullanılmıştır. Yapılan t testi sonucunda farkın [$t_{(375)} = 3,35$, $p < 0,001$] düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu incelemenin sonucuna göre sınıf tekrarı yapan öğrencilerin risk alma düzeyinin, sınıf tekrarı yapmayan öğrencilerin risk alma düzeyine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

3.3.5. Devamsızlık Durumu Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 15. Devamsızlık Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları t Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

Devamsızlık Durumu(Gün)	N	Ort.	SS	F	P	Farkın Kaynaklandığı Grup
1. Hiç	20	48,60	11,16	15,38	,000	1<4 ve 1<5
2. 1-5	137	49,75	12,65			2<4 ve 2<5
3. 6-10	117	54,67	13,75			3<4
4.11-19	95	64,43	19,69			4>1, 4>2 ve 4>3
5. 20 +	8	70,50	34,93			5>1 ve 5>2
Toplam	377	55,36	16,71			

Örnekleme oluşturan bireylerin devamsızlık durumu değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular 14’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre hiç devamsızlık yapmayan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 48,60; 1-5 gün arası devamsızlık yapan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 49,75; 6-10 gün arası devamsızlık yapan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 54,67; 11-19 gün arası devamsızlık yapan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 64,43; 20 gün ve daha fazla devamsızlık yapan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 70,50 olarak bulunmuştur. Devamsızlık durumuna göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda, devamsızlık durumu 20 gün ve fazlası olan öğrencilerin risk alma düzeyinin daha az devamsızlık yapan öğrencilere göre daha yüksek olduğu [$F=15,38$, $p < 0,001$] bulunmuştur.

3.3.6. Disiplin Cezası Alıp Almama Değişkeni İle Risk Alma Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 16. Disiplin Cezası Alıp Almama Durumuna Göre Öğrencilerin Risk Alma Puan Ortalamaları Standart Sapmaları F Değerleri ve Önemlilik Düzeyleri

Disiplin Cezası	N	Ort.	SS	F	P	Farkın Kaynaklandığı Grup
1. Almadım	349	54,48	15,95			1<3
2. Bir kez aldım	23	62,08	19,38			2<3
3. İki ve daha fazla	5	85,80	24,23	11,20	,000	3>1 ve 3>2
Toplam	377	55,36	16,71			

Örnekleme oluşturan bireylerin disiplin cezası alıp almama değişkeni ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiye ait bulgular 15’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre hiç disiplin cezası almayan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 54,48; bir kez disiplin cezası alan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 62,08; iki ve daha fazla disiplin cezası alan öğrencilerin risk alma düzeyinin ortalaması 85,80 olarak bulunmuştur. Disiplin cezası alma durumuna göre risk alma düzeyi puan ortalamasında fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda, iki ve

daha fazla disiplin cezası alan olan öğrencilerin risk alma düzeyinin daha az disiplin cezası alan öğrencilere göre daha yüksek olduğu [11,20, $p < 0,001$] bulunmuştur.

3.3.7. Cinsiyet Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 17. Kız ve Erkek Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

			cinsiyet	
			KIZ	ERKEK
KONTROL ODAGININ YÖNÜ	İÇ	N	59	117
		%	33,5%	66,5%
	DIS	N	82	119
		%	40,8%	59,2%
TOPLAM		N	141	236
		%	37,4%	62,6%

Örnekleme oluşturan bireylerin cinsiyet değişkeni ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 16’da incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 33,5’ini kızların, % 66,5’ini erkeklerin oluşturduğu; dış kontrol odağına sahip bireylerin % 40,8’ini kızların, % 59,2’sini erkeklerin oluşturduğu bulunmuştur. Elde edilen bulguya göre, erkek öğrenciler iç kontrol odağına kız öğrenciler ise dış kontrol odağına sahiptir. Genel grupta ise 377 öğrencinin %46,6’sı içten denetimli, %53,4’ü dıştan denetimli olduğu görülmektedir. Rotter Denetim Odağı ölçeğine göre 0-11 puan içten denetim, 11-23 puan dıştan denetimliliğe işaret etmektedir.

3.3.8. Okul Türü Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 18. Okul Türü Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

			okültürü			
			genel lise	anadolu lisesi	fen lisesi	meslek lisesi
KONTROL ODAGININ YÖNÜ	İÇ	N	50	44	27	55
		%	28,4%	25,0%	15,3%	31,3%
	DIS	N	55	58	32	56
		%	27,4%	28,9%	15,9%	27,9%
TOPLAM		N	105	102	59	111
		%	27,9%	27,1%	15,6%	29,4%

Örnekleme oluşturan bireylerin okul türü değişkeni ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 17’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 28,4’ü Genel Lise’de; % 25,0’ı Anadolu Lisesi’nde; % 15,3’ü Fen Lisesi’nde; % 31,3’ü Meslek Lisesi’nde öğrenim görmektedir. Dış kontrol odağına sahip bireylerin ise % 27,4’ü Genel Lise’de; % 28,9’u Anadolu Lisesi’nde; % 15,9’u Fen Lisesi’nde; % 27,9’u Meslek Lisesi’nde öğrenim görmektedir. Elde edilen bulgular öğrenim görülen lise türü ile denetim odağının yönü arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Genel lise ile Meslek lisesinde okuyan öğrencilerin içten denetimli, Fen lisesi ve Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin ise dıştan denetimli olduğu görülmüştür.

3.3.9. Akademik Başarı Düzeyi Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 19. Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

			akademik basari			
			1,00-2,49	2,50-3,49	3,50-4,49	4,50-5,00
KONTROL ODAGININ YÖNÜ	İÇ	N	1	34	65	76
		%	,6%	19,3%	36,9%	43,2%
	DIS	N	4	32	87	78
		%	2,0%	15,9%	43,3%	38,8%
TOPLAM		N	5	66	152	154
		%	1,3%	17,5%	40,3%	40,8%

Örnekleme oluşturan bireylerin akademik başarı düzeyi değişkeni ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 18’te incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 0,6’sı 1,00-2,49 akademik başarı aralığında; % 19,3’ü 2,50-3,49 akademik başarı aralığında; % 36,9’u 3,50-4,49 akademik başarı aralığında; % 43,2’ü 4,50-5,00 akademik başarı aralığında bulunmaktadır. Dış kontrol odağına sahip bireylerin ise % 2,0’ı 1,00-2,49 akademik başarı aralığında; % 15,9’u 2,50-3,49 akademik başarı aralığında; % 43,3’ü 3,50-4,49 akademik başarı aralığında, % 38,8’i 4,50-5,00 akademik başarı aralığında bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre akademik başarı aralığı 2.50-3.49 ile 4.50-5.00 olanlar iç kontrol odaklı, 1.00-2.49 ile 3.50-4.49 olanlar dış kontrol odaklı olduğu görülmektedir. Sonuçlar, akademik başarı düzeyi arttıkça denetim odağının yönünün içe döndüğünü göstermektedir.

3.3.10. Sınıfta Kalıp Kalmama Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 20. Sınıfta Kalıp Kalmama Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

			SINIFTA KALMA DURUMU	
			EVET	HAYIR
KONTROL ODAGININ YÖNÜ	İÇ	N	5	171
		%	2,8%	97,2%
	DİŞ	N	7	194
		%	3,5%	96,5%
TOPLAM		N	12	365
		%	3,2%	96,8%

Örnekleme oluşturan bireylerin sınıfta kalıp kalmama değişkeni ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 19’te incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 2,8’i sınıfta kalmış olduğunu ifade ederken, % 97,2’si sınıfta kalmamış olduklarını ifade etmişlerdir. Dış kontrol odağına sahip bireylerin % 3,5’i sınıfta kalmış olduğunu ifade ederken, % 96,8’si sınıfta kalmamış olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre sınıf tekrarı ile denetim odağının dışsal olması arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır.

3.3.11. Devamsızlık Değişkeni İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 21. Devamsızlık Değişkenine Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

		DEVAMSIZLIK DURUMU (GÜN)				
		HIÇ	1-5	6-10	11-19	20 +
KONTROL ODAGIN İÇ YÖNÜ	N	8	68	59	39	2
	%	4,5%	38,6%	33,5%	22,2%	1,1%
DIS	N	12	69	58	56	6
	%	6,0%	34,3%	28,9%	27,9%	3,0%
TOPLAM	N	20	137	117	95	8
	%	5,3%	36,3%	31,0%	25,2%	2,1%

Örnekleme oluşturan bireylerin devamsızlık değişkeni ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 20’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 4,5’i hiç devamsızlık yapmamışken; % 38,6’sı 1-5 gün arası; % 33,5’i 6-10 gün arası; % 22,2’si 11-19 gün arası ve % 1,1’i 20 gün ve daha fazla devamsızlık yapmıştır. Dış kontrol odağına sahip bireylerin % 6,0’ı hiç devamsızlık yapmamışken; % 34,3’ü 1-5 gün arası; % 28,9’u 6-10 gün arası; % 27,9’u 11-19 gün arası ve % 3,0’ı 20 gün ve daha fazla devamsızlık yapmıştır. Bu sonuçlara göre 1 ila 10 gün arasında devamsızlık yapan öğrenciler iç kontrol odaklı, (11+) devamsızlık yapanlar ile hiç devamsızlık yapmayan öğrenciler dış kontrol odaklı oldukları görülmektedir. Araştırma bulgusu, denetim odağının dışa dönük olmasının öğrencilerde devamsızlık davranışının ortaya çıkmasına neden olduğu yönündedir.

3.3.12. Disiplin Cezası Alıp Almama İle Kontrol Odağının Yönü Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 22. Disiplin Cezası Alıp Almama Durumuna Göre Öğrencilerin Kontrol Odaklarının Yönüne İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

			DISİPLİN CEZASI ALIP ALMAMA DURUMU		
			HIÇ ALMADIM	BİR KEZ ALDIM	İKİ VE DAHA FAZLA ALDIM
KONTROL ODAGININ YÖNÜ	İÇ	N	162	12	2
		%	92,0%	6,8%	1,1%
	DIS	N	187	11	3
		%	93,0%	5,5%	1,5%
TOPLAM		N	349	23	5
		%	92,6%	6,1%	1,3%

Örnekleme oluşturan bireylerin disiplin cezası alıp almama ile kontrol odağının yönü arasındaki ilişkiye ait bulgular 21’de incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre iç kontrol odağına sahip bireylerin % 92,0’ı hiç disiplin cezası almamışken; % 6,8’i bir kez; % 1,1’i iki ve daha fazla disiplin cezası almıştır. Dış kontrol odağına sahip bireylerin % 93,0’ı hiç disiplin cezası almamışken; % 5,5’i bir kez; % 1,5’i iki ve daha fazla disiplin cezası almıştır. Elde edilen sonuçlara göre “bir ve iki kez” disiplin cezası alanların hiç almayanlara göre daha içsel olduğu yönündedir. Diğer bir ifade ile dış kontrol odağına sahip bireylerin kurallara uyma davranışı daha yüksektir.

BÖLÜM 4: TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde lise son sınıf öğrencilerinin denetim odaklarının yönü ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi ve bazı değişkenlerin denetim odağı ve risk davranışları ile ilişkisini ortaya koymak üzere yapılan araştırmadan elde edilen bulgular tartışılıp yorumlanmıştır.

4.1. Öğrencilerin denetim odaklarının yönüne ilişkin bulguların yorumu:

Denence 1’de lise son sınıf öğrencilerinin denetim odağı algılarının daha çok içsel olacağı belirtilmişti. Elde edilen bulgular lise öğrencilerinde denetim odağı algısının daha çok dışsal olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları denenceyi desteklememektedir. Literatür incelendiğinde lise öğrencilerinin denetim odağı algılarının yönü ile ilgili tutarsız sonuçlar bildirilmiştir. Lise öğrencilerinin denetim odağı algılarının çoğunlukla içten denetimli olduğunu bildiren araştırmaların yanı sıra (Cengil (2004); Köksal (1991)) dıştan denetimli olduğunu bildiren çalışmalar da (Yaşar (2006); Dibekoğlu (2006); Karadeniz (2005)) göze çarpmaktadır. Bireyin çocukluktan itibaren zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi, öğrenmeleri, aldığı modeller, tecrübeleri, olaylara yüklediği anlam ve beklentileri, denetim odağının yönünü belirlemede önemli unsurlardır. Araştırma örneklemimizin daha çok dıştan denetimli çıkması toplumsal öğrenme kuramı açısından değerlendirilebilir. Davranışlarla sonuçları arasında bir nedenselliğin bulunduğu ya da bulunmadığı yolunda genelleştirilmiş beklentiler ile doğrudan yaşanan ve başkalarının yaşantılarına bakılarak elde edilen öğrenme yaşantıları denetim odağının yönünü belirlemektedir (Dönmez, 1983). Çocuğun, kendisi için önemli bir takım kararları alabilme özgürlüğü kazanması, aile ve çevresine karşı görece bir bağımsızlığa kavuşması ve kendi başına daha yeterli bir duruma gelme çabaları içten denetimlilik yolunda ilerlediğinin kanıtı olarak görülmektedir (Kaval, 2001). Ülkemizin kültürel yapısının yanı sıra eğitim sistemimizin belirsizlik yaratmasının da ergende dışsal uyaranların daha baskın olmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

4.2. Öğrencilerin denetim odaklarının yönünün risk alma davranışlarına olan etkisine ilişkin bulguların yorumu:

Denence 2’de denetim odağı puanları yüksek olan öğrencilerin risk alma davranış puanlarının da yüksek olacağı ifade edilmişti. Diğer bir ifadeyle dış kontrol odağına sahip öğrencilerin risk davranışlarında bulunma düzeyinin daha yüksek olacağı yönündeydi. Araştırma sonuçları denetim odağı ile risk davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Sonuçlar denenceyi desteklemektedir. Özmen (2006) ve Eliot (1996)’ın çalışmaları dıştan denetimli ergenlerin birçok risk davranışına girme açısından en riskli grup olduğunu ortaya koymuştur. Risk davranışlarını tek tek ele alan çalışmalarda da olumsuz davranışların dışsal denetim boyutuyla ilgili olduğunu göstermektedir (Köksal (1991); Efilti (2006); Haye (2003); Williams ve Vantress (1969); Özben (1997)). Ergen risk davranışını etkileyen birçok faktör vardır. Aile, arkadaş, okul gibi etmenlerin olumsuz etkisi ergenin, zayıf ego bütünlüğü ya da süper ego gelişimi, düşük benlik saygısı, isyankarlık, düşük başarı yönelimi ve zayıf dürtü kontrolü gibi olumsuz kişilik özellikleri geliştirmesine neden olarak çevresine yabancılaşmasına, geleneksel standartlara isyan ederek toplumca kabul görmeyen ve kendine zarar verebilecek davranışlara yönelmesine neden olabilir. Yetersiz benlik algısına sahip ergen, davranışları üzerindeki kontrol duygusunu kaybeder. Ergen kaybettiği kontrolü kendinden başka kişi, durum ya da olaylara atfederek kişisel bütünlüğünü koruma yoluna gidecektir. Denetim odağı kişinin başına gelenlerin kadere, şansa bağlaması öğelerini beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalar dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında içsel denetimlilerin; okul başarılarının daha yüksek olduğunu, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan, yüksek derecede öz-saygıya sahip, atılgan, girişimci, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli kişiler oldukları, çevreyle daha iyi baş etme davranışları gösterdiklerini, daha objektif olduklarını, etkili iletişim kurmada daha başarılı ve etkin olduklarını ortaya koymuştur.

Yapılan araştırma sonuçları dıştan denetimlilerin daha fazla risk davranışında bulunduğu hipotezimizi destekler niteliktedir.

4.3.Cinsiyete göre öğrencilerin denetim odaklarında ve risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulguların yorumu:

Denence 3'te erkek öğrencilerin risk alma davranış puanlarının kız öğrencilere göre daha yüksek olacağı ifade edilmişti. Elde edilen bulgular denenceyi destekler niteliktedir. Cinsiyet en önemli alt kültür değişkenlerinden biridir. Araştırmada elde edilen sonuçlar literatürdeki çoğu araştırmanın bulgularıyla tutarlıdır (Yılmaz (2000); Alikeşifoğlu ve diğ. (2004); Eke ve diğ. (2004); Arnett, (1992); Rolison ve Scherman (2003); Kıran (2002); Sarıbeyoğlu (2007); Aras ve diğ. (2007)). Denence 9'da ise erkek öğrencilerin denetim odağı puanlarının kız öğrencilere göre daha fazla olacağı diğer bir ifade ile erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha dış kontrol odaklı olacağı düşünülmüştür. Çünkü literatürde risk davranışında bulunanların dışsal özelliklere sahip olduğu bulguları yoğunluk kazanmaktaydı. Araştırmamızda elde ettiğimiz ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin daha iç kontrol odaklı olduğu görülmektedir. Bu bulgular denencemizi desteklememektedir. Literatüre bakıldığında içten ya da dıştan denetimli olmanın cinsiyete göre değişimi konusunda birbirini desteklemeyen araştırma sonuçları ile karşılaşmaktadır. Elde edilen sonuç erkekler lehine iç kontrolün yüksekliğini bildiren araştırmalarla (Gable (1990), Küçükkaragöz (1998); Karadeniz (2005)) paralellik göstermektedir. Bazı araştırmalarda ise kızların erkeklere oranla daha içten denetimli oldukları (Österman ve diğ.(1999); Doğan ve Ceyhan (2008)) tespit edilmiştir. Cinsiyetin denetim odağını etkilemediğini bildiren araştırmalarda (Yeşilyaprak (1988); Yaşar (2006); Şengüder (2006); Alpars (2007) Gülveren (2008)) dikkat çekmektedir. Cinsiyet ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçları tutarlı bir görüş ortaya koymamızı engellemektedir. Erkeklerin daha fazla riskli davranışlar içinde olması ülkemizde geleneksel yapının getirdiği yetiştirme biçiminden ve cinsel rol modellerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Risk alma davranışlarının çoğu geleneksel kültürümüzde erkeğe uygun bulunan davranışlardır. Erkekler toplumumuzda daha baskın, girişken, bağımsız davranışlar sergilemesi konusunda desteklenmektedirler. Ayrıca erkekler daha hoşgörülü, gevşek disiplinle büyütülürken kızlara daha baskıcı, korumacı yaklaşılması ve daha fazla aile kontrolünde olmalarının kızlarda dışsal denetimliliğin artmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Toplumumuzda kızların bağımsız davranışlarına

hoş gözle bakılmaması onların engeller karşısında problem çözme becerilerini kazanmaları ve kişisel sorumluluklarını üstlenmelerine engel olacağından denetim odaklarının daha dışsal olmasına neden olabilecektir.

4.4.Okul türlerine göre öğrencilerin denetim odaklarında ve risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulguların yorumu:

Denence 4 ve Denence 10'da okul türleri ile denetim odağı ve risk alma davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmayacağı ifade edilmişti. Elde edilen bulgular, okul türünün hem denetim odağının yönü hem de risk davranışlarında bulunma düzeyini etkilediği yönündedir. Sonuçlar, denenceleri desteklememektedir. Bulgular incelendiği zaman daha çok dış kontrol odaklı öğrencilerden oluşan Anadolu Lisesi öğrencilerinin en fazla risk alma davranışında bulunan okul türü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu 2. denencemizi de doğrular niteliktedir. Risk alma puan ortalaması 2. olarak Genel liselerde yüksektir. En düşük risk alma davranış puanına sahip Meslek Lisesi öğrencilerinin daha çok iç kontrol odağına sahip oldukları görülmüştür. Araştırma bulguları Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi'nde okuyan öğrencilerin dıştan denetimli, Genel lise ile Meslek lisesinde okuyan öğrencilerin ise içten denetimli olduğu yönündedir. Literatür incelemesinde Akboy (1997) denetim odağı ile okul türleri arasında anlamlı farklılık saptamıştır. Efilti (2006), Aras ve diğ. (2007) meslek lisesinde okuyan öğrencilerin daha çok kuraldışı davranış eğilimi gösterdiğini bildirmişlerdir. Gülveren (2008); Yılan (2007); Yaşar (2006); Çelik (2006) okul türü ile denetim odağı puanları arasında anlamlı bir farklılık saptamamıştır. Araştırmada elde edilen bulgular literatürdeki araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermemiştir. Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencileri seçilerek gelmiş ve yüksek başarı hedefi olan öğrencilerdir. Literatürdeki araştırma bulguları başarı algısı yüksek, problem çözme becerisi, kendine güven gibi olumlu kişilik özellikleri taşıyan bireylerin daha içsel olduğu ve içsel bireylerin kuraldışı davranışlarda daha az bulunacağı şeklindeydi. Ancak yaşanan yerin kültürü, kentleşme düzeyi, eğitim olanakları gibi çevresel faktörler hem ergenin hem de ergene yönelen tutum ve beklentileri etkilemektedir. Çocuklardan sorumluluk isteyen (Segal ve Ember, 1997) ve çocuğa yaşlılık güvencesi olarak bakan (Kağıtçıbaşı,1993) toplumlarda bağımlı ve itaatkar bireyler yetişmektedir. Yaşanan bölgede çoğunlukla çok istekli ve başarılı çocukların okula devam ettiği,

başarısız olanların bir an önce meslek edinmesi için çırak olarak verildiği gözlenmiştir. Dolayısıyla okula devam eden çocuğa “okuyup aileyi de kurtaracak kişi” gözüyle bakılmakta, çocuğa büyük beklentiler yüklenmektedir. Fen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin tek hedefi üniversiteye devam etmek olduğu düşünüldüğünde sistemin beklentisine ve değerlerine uygun ve bağımlı davranmanın bu öğrencileri dışsal yönelimli olmaya itmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca sınavla bu okullara giren öğrencilerin özel dersane, özel dersler gibi dışsal yardımlarla başarıyı yakaladıklarını düşünmeleri, bu başarıyı kendi çabalarına atfetmek yerine kendi dışındaki kişi ya da durumlara yöneltmeleri dış kontrolü arttırmış olabilir. Genel liselerde başarı şartının olmaması, öğrencilerin OGS sınavında başarısızlık yaşaması nedeniyle benlik algılarının ve kendine güven duygusunun zarar görmesi, okuma sebeplerini tesadüfi hale getirmektedir. Ülkemizdeki sosyo-ekonomik-kültürel ve eğitim koşulları göz önüne alındığında kısa sürede hayata atılmayı ve iş imkanını sunan Meslek Liselerine ise öğrenciler belirli hedef ve beklentilerle girmektedir. Yani okul türleri içinde beklentileri en net olan grubun meslek liseleri olduğu düşünülmektedir. Arnett (1992)’e göre sorumlulukları ve beklentileri net olan dar toplumsallaşma alanlarında risk alma davranışı az görülür. Belirsizlik riski arttırmaktadır. Lise öğrencilerinin ÖSS ve belirli olmayan bir geleceğe ilişkin kaygıları bu öğrencileri daha fazla riskli davranmaya itiyor olabilir. Bu anlamda Anadolu ve genel liselerin risk davranışlarının yüksekliği anlaşılır bulunmuştur.

4.5. Akademik başarılarına göre öğrencilerin denetim odaklarında ve risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulguların yorumu:

Denence 5’de, akademik başarıları düşük olan öğrencilerin risk alma davranış puanlarının yüksek olacağı ifade edilmişti. Elde edilen bulgular öğrencilerin risk alma davranışları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bulgular denenceyi destekler niteliktedir. Uluğtekin (1991); Cebiroğlu ve ark. (1979); Coleman (1966); Berndt ve Perry (1990); Ögel (2007); Koç (2006); Erdoğan (2007)’in çalışma bulgularına göre, okulda başarısız olan ergenlerde risk alma davranışlarının fazla olduğu ve ders başarısı yüksekliğinin ise sağlıklı davranışlarla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sınıfta kalan öğrencilerin sınıfta kalmayan öğrencilere oranla daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini ifade eden araştırma

bulgularına (Jean (1998); Berndh ve Perry (1990); Aras ve diğ. (2007); Eke ve diğ. (2004); Yılmaz (2000); Bayar (1999)) rastlanmıştır. Literatür bulguları araştırma sonuçları ile tutarlıdır. Denence 11’de akademik başarıları düşük olan öğrencilerin denetim odağı puanlarının yüksek olacağı yani dış kontrol odaklı öğrencilerin akademik başarılarının da düşük olacağı ifade edilmişti. Elde edilen bulgular öğrencilerin denetim odaklarının yönü ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bulgular denenceyi destekler niteliktedir. Araştırma sonuçları literatürdeki birçok araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Çivitçi (2007); Kulas(1996); Korkut (1991); Yeşilyaprak (1988); Demir (1998)). İçten ya da dıştan denetimli olmanın akademik başarıyı etkilemediği bulgusuna sahip araştırma sonuçları da bildirilmiştir. Okul başarısı yüksek olan öğrencilerin kendi çabaları sonucunda başarı duygusunu yaşamaları, çabalarının karşılığında başarı ödülünü yaşamalarının kontrol bende duygusunu arttıracak düşünülebilir. Giancola ve Banicky (1998), akademik benlik algısı zayıf olan öğrencilerin daha sık davranış sorunu yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Ülkemizde özellikle eğitim sisteminin kendisine bir şey katmayacağını, okul ve öğretmenlerin hayata hazırlanma konusunda kaynak olamayacağını düşünen bireyler eğitim sistemi, okul, öğretmen faktörlerini kendisi için referans algılamıyor olabilir. Bu algı bireyin akademik ilgisini azaltmakta, başarı güdüsü düşmekte, geleceğe umutsuz bakabilmekte ve bu umutsuzluk riskli davranışlara yol açabilmektedir.

4.6. Okula devamsızlık yapma durumlarına göre öğrencilerin denetim odaklarında ve risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulguların yorumu:

Denence 7’de öğrencilerinin risk alma davranışları ile devamsızlık alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki olacağı, risk alma davranış puanı yüksek olan öğrencilerin devamsızlığının da fazla olacağı ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular denenceyi desteklemektedir. Okul yaşantısı ile ilgili değişkenlerden biri olan okula devamsızlığın risk davranışlarıyla ilişkisi incelendiğinde, okula devamsızlık yapmayanların ya da daha az yapanların fazla devamsızlık yapanlardan daha az risk aldığı görülmektedir. Devamsızlık arttıkça risk alma davranışı artmaktadır. Araştırma sonuçları literatürdeki sonuçlarla (Machamer ve Gruber (1998); Yavuzer (1992); Eke (2004)) tutarlıdır. Denence 13’te öğrencilerinin denetim odakları ile devamsızlık alışkanlığı arasında

anlamli bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Bulgulara göre, (11+) gün devamsızlık yapan öğrenciler ile hiç devamsızlık yapmayanların dış kontrol odaklı olduğunu göstermektedir. Literatür taramasında ilgili denencenin karşılaştırılabileceği bir sonuç bulunamamıştır. Eisenberg (1998)'e göre, riskten kaçınan kişiler riskli davranışın kötü sonuçlar doğuracağına ilişkin inanca sahiptirler. Hiç devamsızlık yapmayan öğrencilerin risk oluşturacak devamsızlık davranışına yönelmemesi ve kurallara tavizsiz uymasına neden olan dış kontrol yönelimli olmaları anlaşılır bulunmaktadır. Irvin (2004) okuldan hoşlanıp hoşlanmamayla yanlış davranma arasında ilişki saptamıştır. Okula çok fazla devamsızlık yapan öğrencilerin okula karşı negatif duygular yaşadığı ya da okula ait hissetmediği için okul kurallarına uygun davranmadığı düşünülebilir. Araştırmalar okula karşı olumlu duygular besleyen ve başarı duygusunu yaşayan bireylerin daha az kuraldışı davranışlar sergilediğini göstermektedir. Kendini başarısız hisseden, başarı kaygısı yüksek, eleştirilen, dışlanan  ğrenci, okula karşı ilgisini kaybedecek, okul ortamına yabancılaşacak ve zamanını kabul gördüğü, kendini onaylayan ortamlarda geçirecektir.

4.7. Disiplin cezası alıp almama durumlarına göre öğrencilerin denetim odaklarında ve risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulguların yorumu:

Denence 8'de disiplin cezası almış öğrencilerin risk alma davranış puanlarının da yüksek olacağı ifade edilmiş, bulgular denenceyi desteklemiştir. Araştırmada uygulanan ölçek maddeleri eğitim kurumlarında suç teşkil eden ve disiplin cezasını gerektiren davranışları içermektedir. Bu sebeple disiplin cezası alan öğrenciler en çok risk davranışında bulunan öğrenciler olacaktır. Sonuçlar ulaşılan literatürdeki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Faralyalı ve Ak n (1999), disiplin cezası alan öğrencilerin daha çok kavga, arkadaşa hakaret, sigara içme, kopya, okulu izinsiz terk etme, ders saatinde dışarıda olma suçlarını işlediklerini; Gioncele ve Banicky (1998), cezanın okulda şiddeti arttırdığı, yanlış davranışı daha da arttırdığı ifade etmektedir. Dayağın hala eğitim sistemimizin bir unsuru olarak geçerliliğini koruduğu düşünülürse disiplin cezası alan öğrencilerin yasal ceza almadan önce şiddetle karşılaştığı varsayımında bulunulabilir. Ergenin olumsuz davranışlarla karşılaşması öfkesini dışa vuracak kuraldışı davranışlarda bulunmasını arttırdığı düşünülebilir. Okul içi istenmeyen davranışlar disiplin cezaları ile engellenmeye çalışılmaktadır.

Ortalama yaş düzeyi 18 olan lise son sınıf öğrencileri ise yetişkinlik statüsüne ulaşmak, kendini ispatlama gereksinimi içindedir bu da risk alma davranışını arttırıyor olabilir. Arnett (1992), standartlara uymada tutarsız ve yumuşak davranılan toplumsallaşma alanlarında ergenlerin daha fazla risk alma davranışlarında bulunduğunu ifade eder. Okul personeli tarafından tutarsız uygulanan bir disiplin yaklaşımı da gençleri sahip oldukları hakları ve sınırları esnetme çabasına itecektir.

Denence 13'te öğrencilerin denetim odakları ile disiplin suçu işleme arasında anlamlı bir ilişki olacağı ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular hiç disiplin cezası almayanların dış kontrol odaklı olduğu, bir ve iki kez disiplin cezası alanların ise iç kontrol odaklı olduklarını göstermektedir. Araştırmanın sonucu denenceyi desteklememektedir. Çakıl (1992) alınan ceza türünün kontrol odağı düzeyleri üzerinde etkili olmadığını belirtirken; Heaven (1988) içsel denetimlilerin otorite ve düzene karşı olumlu tutumları olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Yeşilyaprak (2004) içsel denetimlilerin daha az uygucu davrandıklarını; Crowne (1963) iç kontrollü deneklerin dışsallara oranla başkalarından gelen baskılara boyun eğmeye daha az eğilimli olduklarını belirtmektedir. Disiplin cezası almayanların daha içsel olacağı yolundaki beklentiyi literatür bilgileri de desteklemekteydi. Elde edilen sonucun denenceyi desteklemiyor olmasının nedeninin içsel denetim odaklı öğrencilerin okullardaki disiplin kurallarını farklı algılamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu öğrenciler disiplini kalıp yargılarla değerlendirmiyor olabilirler. Olumlu kişilik özelliklerine ve yüksek benlik saygısına sahip bireylerin her zaman uyumlu kişiler olduğunu düşünmekte gerçekçi olmayabilir. Kendine güvenen, olumlu benlik algısına sahip öğrenciler her zaman öğretmenler için istenen öğrenciler olmamaktadır. Öğretmenleri zorlayabilen, kalıp yargılara tepki gösteren öğrenciler yasal yaptırımla karşılaşabilmektedirler. Bazı durumlarda kurallara uymamanın iç kontrolün gereği olduğu düşünülebilir. Ayrıca kendine güvenen, daha az uygucu davranan, kendini savunabilen içsel bireyler toplumda hoş karşılanmayan davranışları yapmakta sakınca görmüyor olabilirler. Buna karşın dışsal özelliklere sahip öğrencilerin, “iyi çocuk” rolünün getirdiği onay duygusunu kaybetmemek ya da toplumun vereceği cezaya karşı kendini savunamayıp başlarına kötü şeyler gelebileceği kaygısıyla hiç disiplin cezası almadıkları düşünülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, ortaöğretim kurumlarında okuyan lise son sınıf öğrencilerinin denetim odaklarının yönü ile risk alma davranışları arasındaki ilişki incelenmiş, okulla ilgili bazı değişkenlerin denetim odağı ile risk alma davranışına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

1. Ergenlerde denetim odağının yönü daha çok dışsaldır.
2. Dış kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeylerinin iç kontrol odağına sahip olan bireylerin risk alma düzeylerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
3. Erkek öğrencilerin risk alma düzeyi kız öğrencilerin risk alma düzeyine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
4. Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeyinde diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin risk alma düzeylerinin daha yüksektir.
5. Akademik başarı düzeyi 1.00-2.49 olan öğrencilerin akademik başarı düzeyi 2,50- 3,49, akademik başarı düzeyi 3,50- 4,49, akademik başarı düzeyi 4,50- 5,00 olan öğrencilere oranla risk alma düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.
6. Sınıfta kalmış olduğunu ifade eden öğrencilerin risk alma düzeyinin, sınıfta kalmamış olduğunu ifade eden öğrencilerin risk alma düzeyine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
7. Okula devamsızlık süresi arttıkça risk alma düzeyinin yükseldiği bulunmuştur.
8. İki ve daha fazla disiplin cezası alan öğrencilerin risk alma düzeyinin daha az disiplin cezası alan öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.
9. Erkek öğrencilerin iç kontrol odağına kız öğrenciler ise dış kontrol odağına sahip oldukları bulunmuştur.
10. Öğrenim görülen lise türü denetim odağının yönünü belirlemede bir faktör olduğu bulunmuştur.

11. Akademik başarı düzeyi arttıkça denetim odağının yönü içe dönmektedir. Bir başka ifadeyle akademik başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin kontrol bende duygusu da yüksektir.
12. Sınıfta kalmama durumu ile denetim odağının içsel olması arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır.
13. Denetim odağının dışa dönük olması öğrencilerde devamsızlık davranışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
14. Dış kontrol odağına sahip bireylerin kurallara uyma davranışı daha yüksektir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulan öneriler aşağıda sunulmuştur:

1. Araştırma sonucumuz ergenlerde risk alma davranışlarını yordayan kişilik özelliklerinden birinin de denetim odağı olduğunu göstermiştir. Literatüre risk alma davranışını belirleyen kişisel faktörlerden biri olarak denetim odağının da katılması önerilmektedir.
2. Ergenin psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen riskli davranışlara ilişkin eğitim ve önleme projeleri geliştirilmelidir. Ergenin olumsuz davranışlarını önlemeye yönelik bu çalışmalara aile, okul, arkadaş, medya, politik süreçler gibi faktörleri de katmak gerekmektedir.
3. Kontrol odağı kavramı bireylerin başlarına gelenleri, geleceklerini kimin yönlendirdiği üzerine bir kavramdır. Ergenin kendi ve başkaları ile ilgili farkındalık kazanması, kendi yaşamını belirlemede etkili olduğunu düşünmesi onu daha sağlıklı davranışlar seçmeye itecektir. Bu nedenle ergenlerle yapılacak çalışmalar öncelikle kişisel gelişime yönelik olmalıdır.
4. Her şeyin başlangıcının aile olması ve aile-çocuk iletişiminin hem denetim odağının içsel olması hem de risk davranışlarından uzak kalması konusundaki etkisi düşünüldüğünde, ana-babalara özellikle okul öncesi dönemden başlayarak çeşitli seminerler verilerek bilinçlendirilmeleri sağlanmalı; okul-aile işbirliğine önem verilmelidir.

5. Başarısızlık ve çeşitli sorunlar yaşayan ergenlere yardımcı olunmalı gereken destek verilmelidir. Özellikle devamsızlık, sınıfta kalma, disiplin cezası gibi risk alma davranışlarıyla ilişkili olduğu bulunan davranışlar sergileyen öğrencilere ulaşılmalı ve onları bu tür davranışlara iten sebepler araştırılarak önlem alınmalıdır.
6. Okullarda geleneksel disiplin yaklaşımları değil içsel denetimi arttıracak yol gösterici çalışmalar yapılmalıdır.
7. Ergenlik dönemi çeşitli risk davranışlarının denendiği bir dönem olmakla birlikte birçok ergende bu davranışlar süreklilik göstermemektedir. Bu nedenle ergenin hemen etiketlenmesi ya da cezalandırılmasının sakınca yaratabileceği düşünülmektedir.
8. Araştırma sonucunda erkeklerin kızlardan daha fazla risk davranışında bulunduğu saptanmıştır. Yapılacak çalışmaların bu farklılığın nedenlerini somut olarak tespit etmek ve gereken önlemleri almak yönünde olmalıdır.
9. Araştırmada okul türünün denetim odağının yönünü belirlediği görülmüştür. Fen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin başarı düzeylerinin yüksek olması yanında daha dışsal özelliklere sahip olmasının gelecek kaygısından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Belirsizliğin, umutsuzluğun dış kontrolü arttırdığı göz önüne alındığında eğitim sistemimizin başarıya endeksli olmaması önem kazanmaktadır.
10. Literatürde belirsizliğin risk davranışlarını arttırdığı belirtilmekle birlikte bu konuda yeterli sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Belirsizlik ile risk davranışları arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koyan araştırmalar yapılabilir.
11. Araştırmalar olumlu risk almanın, gencin kendini tanıma, karar verme, kendini ortaya koyma, iletişim, olumsuz duygularla baş etme gibi becerilerini geliştirmesine yararı olabildiğini ortaya koymaktadır. Bu bilgidен hareketle gençlerin risk alabilme özelliğinin bastırılması değil pozitif alanlara yönlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sağlığını ve hayatını riske atmayan, çevresine zarar vermeyen risk alımları cesaretlendirilebilir. Ergenin riskli davranışları yarar amaçlı yapmasını ve karar verirken riskleri doğru hesaplamasını sağlayan, riskin algılanan yararının algılanan zarardan fazla olmasını hesaba

katabilecek bilinç düzeyine ve olgunluğa ulaştıracak eğitimin aile ve okulda verilmesi önemli görülmektedir. Ayrıca ergenlere risk davranışları tanıtılarak kendini kanıtlama çabası içinde tehlikeli davranışlarda bulunmalarının sonuçları konusunda danışmanlık yapılmalıdır.

12. Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi ve öğrencilere daha fazla ulaşma imkanı yaratılması önemli görülmektedir.
13. Literatür taramasında ergen risk davranışlarını birlikte ele alan ve denetim odağı ilişkisini inceleyen yeterli sayıda çalışma bulunamamıştır. Ergen risk davranışlarının arttığı günümüzde araştırmacıların ergen risk davranışlarına iten kişisel ve çevresel faktörleri saptamaya yönelik çalışmalar yapması önemli görülmektedir. Somut sonuçlara ulaşabilmek için bu araştırmaların farklı yaş, sınıf düzeyi, sosyo-kültürel ortamlarda yapılması önerilmektedir.
14. Okullarda mevcut risk faktörlerini saptamak ve koruyucu önlemler alabilmek için rutin tarama çalışmaları uygun görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, N. (1999), “Çocuğun Suça İtilmesinde Toplumsallaşma Ögelerinin Etkisi”,
Editör: ŞİRİN, M. R. ve S. U. Sayita, *I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler
Kitabı*, İstanbul Çocukları Vakfı, sf. 528
- AKBOY, R. (1997), *Kuruluş Amaçları, ÖSS/ÖYS ve Öğretim Planları Çerçevesinde
Fen Liseleri-Fen Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Denetim Odağına Bağlı
Olarak Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi
Araştırma Fon Saymanlığı, İzmir.
- AKFERT, S. K., E. Çakıcı, M. Çakıcı (2009), “Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol
kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, s. 40.
- AKINCI, F. S. (2009), “Şiddet Çocukları Vuruyor”, *Cumhuriyet*, 19 Haziran, s. 7
- AKSOY, Alper (2007a), “Suça İtilen Çocuklar”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar
Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları,
s. 331-335.
- (2007b), “Kendine Zarar Verme Davranışı”, *Riskli Davranışlar
Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları,
s. 393-399.
- AKTUĞ, T. (2006), *Ergenlerde Akran Baskısı ve Benlik Saygısının İncelenmesi*,
Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- ALİKAŞİFOĞLU, M. (2005), “Madde kullanımı risk faktörleri ve koruyucu faktörler:
Adolesan Sağlığı’nda.”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi
Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, No: 43 s.73-83.
- (2008), “Ergenlerde davranışsal sorunlar”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp
Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı II Sempozyum
Dizisi*, No: 63 s.55-59.
- ALPAR, G. (2007), *Düşünme Eğitimi Programının Çocukların Denetim Odağı
Algılarına Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- ALPER, S. İ. (2008), *İlköğretimde Zorbalık, Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- ALTINTAŞ, E. ve M. Gültekin (2005), *Psikolojik Danışma Kuramları*, Alfa Akademi Yayınları, Bursa.
- ARAS, Ş., T. Günay, S.Ozan ve E.Orçin (2007), “İzmir İlinde Öğrencilerin Riskli Davranışları”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, s.186-196
- ARGUN, Y. (1995), *Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Ortaokul Öğrencilerinin Denetim Odağı Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ARICAK, O. T. (1995), *Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ARICAK, O. T. ve A. Kulaksızoğlu (1997), *Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi*, IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 1-3 Eylül, Ankara.Ü.: Sunulmuş bildiri.
- AŞKIN, M. (1981), *Bazı Kişilik Değişkenlerinin Kültürlerarası Psikolojik Açısından İncelenmesi*, Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- ATİK, G. (2006), *The Role of Locus of Control, Self-Esteem, Parenting Style, Loneliness and Academic Achievement in Predicting Bullying Among Middle School Students*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara.
- AVCI, R. (2006), *Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- AYDIN, B. (1997), *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BALKAYA, A. (2005), *Lise Öğrencilerinin Kimlik Duygusu Kazanım Düzeylerinin Bazı Kişisel-Sosyal ve Ailesel Nitelikler İle Suç Davranışı Düzeyi Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Ün.Eğitim Bil. Enstitüsü, Eskişehir

- BALKULVAR, N. G. (1998), *Farklı Lise Öğrencilerinin Denetim Odağı ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Belirlenip Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- BAYAR N. (1999), *Ergenlerde Risk Alma Davranışı: İçtepisellik, Aile Yapısı ve Demografik Değişkenler Açısından Gelişimsel Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BAYSOY, N. G. (2007), *Üniversite Öğrenimi Sırasında Öğrencilerin Sağlık Riskleri Konusundaki Bilgi, Tutum, Davranışlarındaki Değişim*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BEYAZ Ş. (2004), *Heyecan Arama Gereksinimi ve Akran Baskısının Ergenlerin Risk Alma Eğilimleri ile İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BİLAL, E. ve İ. Dağ (2005), “Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (2) s. 56-67
- BİLGİ, A. (2005), *Bilgisayar Oyunu Oynayan ve Oynamayan İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık, Depresyon ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İst.
- BOYACI, A., “Güdülenme”, 26.05.2009 tarihinde alınmıştır.
<http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/syonetimi/motivasyon.pdf>
- BUDAK, B. “Yaşamda Risk Alabilmek”
http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_1195.htm 05.09.2009
- CAN, M. Ş. (2007), *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı (Sakarya Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- CAN, F. E. (2007), *Edirne Şehir Merkezindeki Lise Öğrencilerinde Riskli Sağlık Davranışlarının Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Edirne.

- CANDANGİL, S. Ö. (2005), *Denetim Odakları Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Kişisel, Sosyal ve Ailesel Özelliklerine Göre Karar Vermede Öz-Saygı ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- CENGİL, M. (2004), “Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), s. 65-68
- CLOUTIER, R. (1994), “Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar”, Çev; ONUR, B., *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), s. 878-894 Ankara.
- CÜCELOĞLU, D. (1991), *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul
- ÇALIK, S. (2008), *Belediye Otobüsü Sürücülerinin Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÇAMUR, D., S. Üner, N. Çilingiroğlu ve H.Özcebe (2007), “Bir Üniversitenin Bazı Fakülte ve Yüksekokullarında Okuyan Gençlerde Bazı Risk Alma Davranışları”, *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26 (3).
- ÇANKAYA, B. (2007), *Lise I. ve II. Sınıf Öğrencilerinin Algılanan Benlik Saygısının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÇELİK, F. (2005), *Ortaöğretim Öğrencilerinin Okula Yabancılaşma Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÇELİK, M. V. (2006), *Madde Bağımlılığı İle Mücadelede Ortaöğretim Öğretmenlerinin Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- ÇELİKKOL, A. , “Sokakta Çalışan ve/veya Yaşayan Çocukların Psikososyal Özellikleri”, <http://www.celikkol.org/sokakcocuklari.htm> 13.06.2009 tarihinde alınmıştır.

- ÇIRAK, G. K. (2006), *Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Kendini Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÇIRAKOĞLU, O. C. (2006), *Role of Locus of Control and Critical Thinking in Handling Dissatisfactions in Romantic Relationships of University Students*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇİLELİ, M. (1987), “Ergenlikte Ahlak Gelişimi”, Editör: ONUR, B., *Ergenlik Psikolojisi*, Hacettepe Taş Kitapçılık, s. 266.
- ÇİVİTCİ, A. (2007), “Erken Ergenlik Döneminde İçsel-Dışsal Denetim Odağı Boyutları ve Cinsiyete Göre Mantıkdışı İnançlar”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(1), s. 3-12.
- ÇOBAN A. ve Z. Hamamcı (2006). “Kontrol Odakları Farklı Ergenlerin Karar Stratejileri Açısından İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (2).
- ÇOK, F. ve N. G. Karaman, “Ergenlerde Risk Alma”
<http://www.pdrcliyz.biz/ergenlerde-risk-alma-t4101.html> 10.06.2009
- ÇORUH, Y. (2003), *Denetim Odağı İle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- DAĞ, İ. (1990), *Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (1991), “Rotter’in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliliği”, *Ankara. Psikoloji Dergisi*, 7(26) s.10-11.
- (2002), “Kontrol Odağı Ölçeği (KOÖ): Ölçek Geliştirme Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49) s.77-90.
- (2005), *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu, Ankara.

- DEMİRKAN, S. (2006), *Özel Sektördeki Yöneticilerin ve Çalışanların Bağlanma Stilleri, Kontrol Odağı, İş Doyumu ve Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DERELİOĞLU, Y. (2004), *Üniversite Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme ile Denetim Odağı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DERİN, R. (2006), *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Denetim Odağı Düzeyleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- DİBEKOĞLU, Z. (2006), *Okul Yöneticilerinde Denetim Odağı ve Denetim Odağının Tükenmişlik Düzeyine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- DİNÇTÜRK, S. (2007), *Türkiye’de Vandalizmin Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Boyutları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- DOĞAN, M. ve E. Ceyhan (2008), “Genel Lise Öğrencilerinin Aile İşlevlerinin ve Denetim Odaklarının İncelenmesi”, *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl: 10, 4 (15), s.67-80.
- DÖNMEZ, A. (1983), “Denetim Odağı (Locus Of Control) ve Çevre Büyüklüğü” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), s.38-45, Ankara.
- (1984), “Belirli Toplumsal Durumların Algılanmasında Denetim Odağının Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), Ankara.
- (1986), “Denetim Odağı: Temel Araştırma Alanları” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 19(1), s.260-275, Ankara.

- DÖNMEZ E. (2007a), “Aile Özellikleri”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s. 73-83.
- (2007b), “Evden Kaçma Davranışı”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s. 421-422.
- EFİLTİ E. (2006), *Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.
- EFE K. (2005), *Okul Öncesi Eğitim Çağında Çocuğu Olan Ailelerin Denetim Odağı Türü ve Çocuklarının Sosyal Davranışlarını Denetlemeleri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- EKE, C. Y., K. Ögel ve S. Taner (2004), “İstanbul’da Yaşayan Ergenlerde Riskli Davranışların Yaygınlığı”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s. 55-69.
- EKE, C. Y. (2007), “Davranış Sorunları”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s. 211-216.
- EKŞİ, A. (2003), “Gözden Geçirme: Beş Kıtada Genç Sorunları”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(2).
- ERCAN, E. S. ve C. Aydın (1999), *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu*, Gendaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ERDOĞAN, N. (2007), “Riskli Cinsel Davranışlar”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s. 229-236.
- ERDOĞAN, A. (2005), “Ergenlik Dönemi: Davranış ve Disiplin”
http://www.aile.org/index.php?bolum_yazi=660 05.09.2009 tarihinde alınmıştır.

- ERDOĞAN, A. (2008), “Ergenlerde risk alma davranışı: Anne-babalara öneriler”
<http://saglik.corlu.org/2008/07/16/s203-ergenlerde-risk-alma-davranisi-anne-babalara-oneriler.html>. 15.06.2009 tarihinde alınmıştır.
- EROL, B. (2007), “Okul, Çocuk, Risk”, Editör: Ögel, K., Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s: 85-113.
- GANDER, M. J. ve H. W. Gardiner (1995), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Editör: ONUR, B., İmge Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.
- GOMELAUİRİ, M (1966), “Ergenlerde Çatışmalar ve Sosyal Beklentiler”, Çev: ARKUN, N., *Psikolojide Yeni Çalışmalar (18. Milletlerarası Psikoloji Kongresi, Moskova)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2928, s.49, İstanbul.
- GÖKENGİN, D., T. Yamazhan, D. Özkaya, S.Aytuğ, E.Ertem, B. Arda ve D. Serter (2003), “Sexual knowledge, attitudes and risk behaviours of students in Turkey”, *J Sch Health*, 73(7), s.258.
- GÜLGEZ, Ö. E. (2007), *Lise Öğrencilerinin Olumsuz Risk Alma Davranışlarının Psikolojik Belirtiler, Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri Açısından İncelenmesi: Ankara Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- GÜLVEREN, H. (2008), *Lise Son Sınıf Öğrencilerinde İç-Dış Kontrol Odağı, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı İle Zeka Arasındaki İlişkinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HERKEN, H. ve İ. Özkan, “Sigara alışkanlığı ve anne baba tutumu”
<http://www.aile.selcuk.edu.tr/text/makale5.pdf> 14.05.2009 tarihinde alınmıştır.
- İÇLİ, T. G. (1992), *Türkiye’de Suçlular*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- KALKAN, E. (1995), *Işıklar Askeri Lisesi Öğrencilerinin Denetim Odağı Algılarının, Okul İçeri Gelişimi ile Başarı ve Disiplin Durumları Açısından Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- KANER, S. (1991a), “Antisosyal Davranış Eğilimi Envanterinin Geliştirilme Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1) s.187-193.
-(1991b), “Suçlu Çocuklara/Gençlere Sorunlarına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1).
-(1992), “Suçluluğu Açıklayan Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2) s.473-494.
-(1998), “Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği Geliştirme Çalışması”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), s.77-86.
- KAPCI, E. G. (2004), “İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), s.1-13, Ankara.
- KARADENİZ, E. (2005), *Üniversite Giriş Sınavına Hazırlanan Lise Son Sınıf Öğrencileri ve Velilerinin Kaygı Düzeyleri, baş etme Yolları ve Denetim Odağı Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KAYA, M. (2002), *Cinsiyetleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Eş Seçim Tercihlerine Göre Denetim Odakları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KIRCAN, S. (2006), *Ergenlerde Akran Baskısı İç veya Dış Kontrol Odağının Madde Kullanımı İle İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KIZMAZ, Z. (2005), “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), s.149-174.
- KOÇ, Z. (2006), *Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- KORKUT, F. (1986), *İlkokul Öğrencilerinde Kendilerine ve Ailelerine İlişkin Bazı Değişkenlerin Denetim Odakları Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KÖKNEL, Ö. (1982), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- (2000), *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KÖKSAL, F. (1991), *Denetim Odağı ile Saldırgan Davranışlar Arasındaki İlişkiler*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KÜÇÜKKARAGÖZ, H. S. (1998), *İlkokul Öğretmenlerinde Kontrol Odağı ve Öğrencilerinin Kontrol Odağının Oluşumuna Etkileri*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- MİLLER, J. G. (2003), *Sorunun Ardındaki Soru*, Çev., Arzu Sami, Sistem Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.
- ORDU, F. (2005), *Psikososyal Risk Yatkınlığı Olan Ergenlerin Benlik Algılarını Geliştirici Grup Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÖGEL, K., H. Yücel ve A. Aksoy (2004), *Sokakta Yaşayan Çocukların Özellikleri*, Yeniden Bilimsel Araştırma Raporları, No:7, İstanbul.
- ÖGEL, K., C. Eke, B. Erol ve S. Taner (2005), *İstanbul’da 10. Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Bağımlılığı Yaygınlığı*, Yeniden Bilimsel Araştırma Raporları, No:15, İstanbul.
- ÖGEL, K., C. Y. Eke, S. Taner, “Yıkıcı Davranış Bozukluğu Belirtileri Olan Çocuklarda Risk Faktörlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması”
<http://www.yeniden.org.tr/makaleler/makaleler.asp> 14.05.2009 tarihinde
<http://www.yeniden.org.tr/makaleler/makaleler.asp> 14.05.2009 tarihinde alınmıştır.
- ÖGEL, K. (2007a), “Risk Kavramının Tanımı, Psikososyal Gelişim”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s.13-24.

- (2007b), “Madde Kullanımı ve Bağımlılık”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s.261-264.
- ÖKSÜZ, E., S. Malhan (2005), “Socioeconomic factors and healt risk behaviors among university students in Turkey questionnaire study”, *Croat Med J.*, 46(1), s.73.
- ÖNGEN, Demet (1993), “Ergenlikte Zihinsel Gelişim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(1) s.300.
- ÖREN, N. (1989), *Üniversite Öğrencilerinin Denetim Odağı ve Kendini Kabul Değerleri Arasındaki İlişki*, Atatürk Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- ÖTER, A. (2005), *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri (Antalya Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ÖZBEN, Ş. (1997), *Suçlu Çocuklarda Denetim Odağı, Nasıl Bir Eğitim Sistemi: Güncel Uygulamalar ve Geleceğe İlişkin Öneriler Sempozyumu*, DEÜ ve Bilsa, Yayında, İzmir.
- ÖZDEMİR, L. (2007), *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Sigara İle İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışları*, Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, Edirne.
- ÖZKALP, E. (2006), *Davranış Bilimlerine Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ÖZMEN, O. (2006), *Predictors of Risk-Taking Behaviors Among Turkish Adolescents*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZÖNDER, M.C., S. Sağlam, E. Aksoy, G. Köktürk ve Ş.Uluocak (2005), “İlköğretim Okullarında Şiddet ve Taciz”, *Türk Eğitim-Sen Yayınları*, Ankara.
- ÖZYÜREK, D. (1992), *Denetim Odağını Etkilemeye Yönelik DeneySEL Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

PDRCİYİZBİZ, “Sosyal Öğrenme Kuramı”,

<http://www.pdrciyiz.biz/ogrenme-kuramlari-sosyal-ogrenme-kurami-5915.html> 02.06.2009 tarihinde alınmıştır.

PEKTAŞ Ö., H. Mırsal, A. Kalyoncu, D. Tan ve M. Beyazyürek (2003),

“Remisyonadaki Alkol Bağımlılarında Kontrol Odağı, *Bağımlılık Dergisi*, 4(2) s.72-75.

SARIBEYOĞLU, N. S. (2007), *Lise Öğrencilerinde Aile İçi Çocuk İstismarı ile*

Zorbalık Arasındaki İlişkinin Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SARPKAYA, P. (2005), *Resmi Liselerde Disiplin Sorunları ve İlgili Grupların*

(Öğretmen, Öğrenci, Yönetici, Veli) Yaklaşımları: Aydın Merkez İlçe Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

SÜMER, N. (2008), *Çocuğun Gelişiminde Bağlanma, İlgı, Bakım ve Aile*

Dinamiklerinin Etkisi”,
http://www.metu.edu.tr/~nsumer/index_dosyalar/tubitak2005tr.pdf 18.06.2009 tarihinde alınmıştır.

ŞAHİN, N. H., N. Basım ve F. Çetin (2006), “Kişilerarası Çatışma

Çözme Yaklaşımlarında Kendilik Algısı ve Kontrol Odağı”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2008 (Baskıda).

ŞAHİN, N. H., N. Basım ve İ. Tatar (2006), “İzlenim Yönetiminde Kendilik Algısı,

Kontrol Odağı, Mesleki Hedeflere Ulaşma Düzeyi ve Stres: Bir Kamu Sektörü Örneği”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), s.1-21, Ankara.

ŞENGÜDER, Ş. (2006), *Lise I-III. Sınıf Öğrencilerinde Denetim Odağı İle Ruhsal*

Sorunlar Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi ve Akademik Başarı İle Kıyaslanması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

TABAK R.S. ve K. Akköse (2005), “Ergenlerde Sağlık Denetim Odağı Algılama

Düzeyleri ve Sağlık Davranışlarına Etkisi”. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5(2) s. 126-127.

- TAMAR, O. L. (2004), “Dokuz İlde İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerinde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı”, *Türk Psikiyatri Dergisi*; 15(2), s.112-118.
- TARI, I., C. Eke, K. Ögel (2007), “Okullarda Suç ve Şiddet”, Editör: ÖGEL, K., *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler*, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği Yayınları, s.311-326.
- TEMEL, Z. F. ve B. A. Aksoy (2001), *Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- TEZCAN, M. (1985), “Gençlik ve Yabancılaşma” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18(1), s.122-126, Ankara
- TOPUZOĞLU, A. Y. (1999), “Medya ve Çocuk Hakları: Yazılı ve Görsel Medyanın Çocuklarla ilgili yayınlarında uyması gereken yasal düzenlemeler”, Editör: ŞİRİN, M, R. ve S. U. Sayita, *I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı*, İstanbul Çocukları Vakfı, sf. 82.
- TÜRKÖĞLU, E. (2007), *Türk ve Alman Yöneticilerinin Denetim Odağı Boyutunda Farklı Değişkenler Açısından Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- UZUNÖZ, A. (1990), “Yükleme Kuramı ve Depresif Kişilerin Başarı ve Başarısızlıklarına Yaptıkları Nedensel Yüklemelerin İncelenmesi”, *V1. Ulusal Psikoloji Kongresi Bildiri Özetleri*, sf. 95, İstanbul.
- YAĞCI, F. (1999), *Genel Liselerde Okuyan Öğrencilerin Denetim Odağı ve Güdülenme Düzeyleri ile ÖSS Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- YALÇIN, İ. (2004), *Ailelerinden Algıladıkları Destek Düzeyleri Farklı Olan Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAPICI, M. ve Ş. Yapıcı (2005), “Çocukta Ahlaki Gelişim”, *AKÜ Eğitim Fakültesi Üniversite ve Toplum Dergisi*, 5(3).

- YAŞAR, V. (2006), *Farklı Liselerde Öğrenim Görmekte Olan 16-18 Yaş Grubundaki Öğrencilerin Denetim Odağı Düzeyleri İle Bazı Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- YAVUZER, H. (1986), *Çocuk Suçluluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2798, İSTANBUL.
- YENİDEN, “Okuldan Kaçan Çocuk ve Gençler”,
<http://www.yeniden.org.tr/brosurler/brosurler.asp> 25.05.2009 tarihinde alınmıştır.
- YILAN, G. (2007), *Psikolojik Yardımın Dıştan Denetimli İnsanların İçten Denetim Düzeyini Yükseltmeye Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- YILDIRIM, M. (2007), *Şiddete Başvuran ve Başvurmayan Ergenlerin Yalnızlık Düzeyleri ve Akran Baskısı Düzeyleri Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- YILMAZ, T. (2000), *Ergenlerde Risk Alma Davranışının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- YÜKSEL, Y. (1999), “Gecekondu ve Çocuk” Editör: ŞİRİN, M. R. ve S. U. Sayıta, I. *İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı*, İstanbul Çocukları Vakfı, sf. 148

EKLER

EK -1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Lise öğrencilerine yönelik bir araştırma kapsamında, aşağıdaki sorulara vereceğiniz cevaplar bilimsel değerlendirme amacıyla kullanılacaktır. Lütfen anket formuna adınızı ve okulunuzun adını yazmayınız. Teşekkür ederim.

1. Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()
2. Okul türünüz:
 - a) Fen Lisesi ()
 - b) Anadolu Lisesi ()
 - c) Genel Lise ()
 - d) Meslek Lisesi ()
3. Birinci dönem karne notlarına göre başarı ortalamanız:
 - a) 1.00- 2.49 ()
 - b) 2.50- 3.49 ()
 - c) 3.50- 4.49 ()
 - d) 4.50- 5.00 ()
4. Hiç sınıfta kaldınız mı?
 - a) Evet ()
 - b) Hayır ()
5. Bu yıl devamsızlık yaptınız mı? (raporsuz olarak)
 - a) Hiç yapmadım ()
 - b) 1-5 gün ()
 - c) 6-10 gün ()
 - d) 11-19 gün ()
 - e) 20 ve üstü ()
6. Hiç disiplin cezası aldınız mı?
 - a) Almadım ()
 - b) 1 kez ()
 - c) 2 ve daha fazla ()

EK – 2

KURALDIŞI DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ

Sevgili öğrenciler,

Bu ölçek, lise öğrencilerinin risk alma davranışlarını değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği açısından kendi hakkınızda doğru bilgi vermeniz ve durumunuzu belirleyen seçeneği işaretlemeniz önemlidir. Lütfen her bir maddeyi boş bırakmadan işaretleyiniz.

Araştırmaya verdiğiniz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

	Hiçbir zaman	1- 2 kez	3- 4 kez	5 ve üstü
1. Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek				
2. Okul zamanında pastane, kahve, atari salonu vb. yerlerde vakit geçirmek				
3. Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak				
4. Okulda sigara içmek				
5. Okuldan kaçmak				
6. Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek				
7. Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak				
8. Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek				
9. Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek				
10. Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak				
11. Bisiklet, motosiklet, otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak				
12. Ücret ödemedi sinema, lunapark gibi yerlere girmek				
13. Ücretini ödemedi otobüs, tren vb. araçlarla seyahat etmek				
14. Sözlü ya da yazılı sınavlarda fısıldamak				
15. Sınavlarda kopya çekmek				
16. Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak				
17. Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okul malına zarar vermek				
18. Şişe kırarak, bidon devirerek vb. davranışlarla bilerek sokakları kirletmek				
19. Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek				
20. Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak				
21. Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek				
22. Öfkeli olduğu zaman eşyalarını kırmak				
23. Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek				
24. Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak				
25. Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak				
26. İstedığı bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek				
27. Bir kavga olduğunda kullanılabilecek bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak				

	Hiçbir zaman	1- 2 kez	3- 4 kez	5 ve üstü
28. Korkutma amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek				
29. Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak				
30. Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödmeden bir şeyler almak				
31. Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak				
32. Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak				
33. Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak				
34. Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak				
35. Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak				
36. Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek				
37. Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek				
38. Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek				

EK – 3

ROTTER DENETİM ODAĞI ÖLÇEĞİ

1. a) Ana babaları çok fazla cezalandırdıkları için çocuklar çok problemlili oluyor.
b) Günümüz çocuklarının çoğunun problemi, ana-babaları tarafından aşırı serbest bırakılmalarıdır.
2. a) İnsanların yaşamındaki mutsuzlukların çoğu biraz da şanssızlıklarına bağlıdır.
b) İnsanların talihsizlikleri yaptıkları hataların sonucudur.
3. a) Savaşların başlıca nedenlerinden biri, halkın siyasetle yeterince ilgilenmemesidir.
b) İnsanlar savaşı önlemek için ne kadar çaba harcarsa harcasın, her zaman savaş olacaktır.
4. a) İnsanlar bu dünyada hak ettikleri saygıyı er geç görürler.
b) İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın ne yazık ki değeri genellikle anlaşılmaz.
5. a) Öğretmenlerin öğrencilere haksızlık yaptığı fikri saçmadır.
b) Öğrencilerin çoğu, notların tesadüfi olaylardan etkilendiğini fark etmez.
6. a) Koşullar uygun değilse insan başarılı bir lider olamaz.
b) Lider olamayan yetenekli insanlar, fırsatları değerlendirememiş kişilerdir.
7. a) Ne kadar uğraşsanız da bazı insanlar sizden hoşlanmazlar.
b) Kendilerini başkalarına sevdiremeyen kişiler, başkalarıyla nasıl geçinileceğini bilmeyenlerdir.
8. a) İnsanın kişiliğinin belirlenmesinden en önemli rolü kalıtım oynar.
b) İnsanların nasıl biri olacaklarını kendi hayat tecrübeleri belirler.
9. a) Bir şey olacaksa eninde sonunda olduğuna sık sık tanık olmuşumdur.
b) Ne yapacağıma kesin karar vermek kadere güvenmekten daima daha iyidir.
10. a) İyi hazırlanmış bir öğrenci için, adil olmayan bir sınav hemen hemen söz konusu olamaz
b) Sınav sorulan derste işlenenle çoğu kez o kadar ilişkisiz oluyor ki çalışmanın anlamı kalmıyor.
11. a) Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda ya hiç ya da çok küçük payı vardır.
b) İyi bir iş bulmak, temelde, doğru zamanda doğru yerde bulunmaya bağlıdır.

12. a) Hükümetin kararlarında sade vatandaş da etkili olabilir.
b) Bu dünya güç sahibi birkaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.
13. a) Yaptığım planları yürütebileceğimden hemen hemen eminimdir.
b) Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü birçok şey zaten iyi yada kötü şansa bağlıdır.
14. a) Hiçbir yönü iyi olmayan insanlar vardır.
b) Herkesin iyi bir tarafı vardır.
15. a) Benim açımdan istediğimi elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur.
b) Çoğu durumda, yazı tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz.
16. a) Kimin patron olacağı genellikle, doğru yerde ilk önce bulunma şansına kimin sahip olduğuna bağlıdır.
b) İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.
17. a) Dünya meseleleri konusunda çoğumuz, anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz güçlerin kurbanıyız.
b) İnsanlar, siyasal ve sosyal konularda aktif rol alarak dünya olaylarını kontrol edebilirler.
18. a) Birçok insan, rastlantıların yaşamlarını ne derece etkilediğinin farkında değildir.
b) Aslında “şans” diye bir şey yoktur.
19. a) İnsan, hatalarını kabul edebilmelidir.
b) Genelde en iyisi insanının hatalarını örtbas etmesidir.
20. a) Bir insanın sizden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını bilmek zordur.
b) Kaç arkadaşınızın olduğu, ne kadar iyi olduğuna bağlıdır.
21. a) Uzun vadede yaşamımızdaki kötü şeyler, iyi şeylerle dengelenir.
b) Çoğu talihsizlikler yetenek eksikliğinin, ihmalin, tembelliğin ya da her üçünün birden sonucudur.
22. a) Yeterli çabayla siyasal yolsuzlukları ortadan kaldırabiliriz.
b) Siyasetçilerin kapalı kapılar ardında yaptıkları üzerinde halkın fazla bir kontrolü yoktur

23. a) Öğretmenlerin verdikleri notları nasıl belirlediklerini bazen anlamıyorum.
b) Aldığım notlarla çalışma derecem arasında doğrudan bir bağlantı vardır.
24. a) İyi bir lider, ne yapacaklarına halkın bizzat karar vermesini bekler.
b) İyi bir lider herkesin görevinin ne olduğunu bizzat belirler.
25. a) Çoğu kez başıma gelenler üzerinde çok az etkiye sahip olduğumu hissedirim
b) Şans ya da talihin yaşamımda önemli bir rol oynadığına inanmam.
26. a) İnsanlar arkadaşça olmaya çalışmadıkları için yalnızdırlar.
b) İnsanları memnun etmek için çok fazla çabalamanın yararı yoktur, sizden hoşlanırsa hoşlanırlar.
27. a) Okullarda bireysel sporlara gereğinden fazla önem veriliyor.
b) Takım sporları kişiliğin oluşumu için mükemmel bir yoldur.
28. a) Başıma ne gelmişse kendi yaptıklarımdandır.
b) Yaşamımın alacağı yön üzerinde bazen yeterince kontrolümün olmadığını hissediyorum.
29. a) Siyasetçilerin neden öyle davrandıklarını çoğu kez anlamıyorum.
b) Yerel ve ulusal düzeydeki kötü idareten uzun vadede halk sorumludur.

ÖZGEÇMİŞ

Nazan ERBAŞ, 10.12.1968 yılında Kocaeli ilinin Gölcük ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Adapazarı Atatürk İlkokulu'nda ve Gölcük Merkez Ortaokulu'nda; ortaöğrenimini Gölcük Barbaros Hayrettin Lisesi'nde bitirdi. 1986 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü 1991'de bitirdi. Meslek hayatına Deniz Lisesi Komutanlığı'nda Rehber Öğretmen olarak başladı. Daha sonra sırasıyla İstanbul Özel Gökdil Lisesi, İstek Özel Uluğbey Lisesi, Özel Anabilim Lisesi, Özel Kocaeli Lisesi, Kocaeli Atılım Anadolu Lisesi, İhsaniye Anadolu Lisesi'nde psikolojik danışma ve rehberlik öğretmeni olarak çalıştı. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı.

Halen Diyarbakır iline bağlı Pirinçlik Köyü'nde bulunan Pirinçlik İlköğretim Okulu'nda psikolojik danışma ve rehberlik öğretmeni olarak görev yapmaktadır.